

Tumačenje otkrivenja sv. Ivana.

Dr Žuvić Nikola.

Malo je koja knjiga bila toliko i na tako različite načine tumačena kao Otkrivenje sv. Ivana. Očiti znak, da je vrlo teško shvatljiva. Svi je tumačitelji, bez sumnje, nijesu razumjeli, jer inače ne bi zašli u oprečna tumačenja.

Najprije je Otkrivenje tumačio sv. Irenej. Shvaćao ga je hilijastičko-realistički i očekivao 1000 godišnje kraljevstvo na zemlji, gdje će vjernici vladati s Kristom. Ovo bi zemaljsko kraljevstvo bilo zadnja, prelazna perioda, u vječno nebesko kraljevstvo Kristovo.

Sv. Hipolit, učenik sv. Ireneja, također je hilijasta. Šest hiljada godina odgovara šesterim radnim danima tjedna; 1000 godišnje kraljevstvo je sedmi, zadnji dan — šabhath; Antikristovo svjetovno kraljevstvo je Rim; Antikrist sam je druga zvijer, jedan Židov iz plemena Dan, koje je zato i ispušteno iz 7. poglavlja.[1]

Bez hilijastičke natruhe tumače ga duhovno-alegorijski[2] aleksandrijci Klement i Origen[3] i ostali, koji ih kasnije slijede u istim egzegetsko-katehetskim principima.

Sv. Viktorin iz Ptuja je hilijast (što je izbacio iz njegova komentara sv. Jeronim) i tumači ga kao da je u Otkrivenju sadržana historija svih vremena. 1000 godina znači vrijeme od Kristova rođenja pa do konca svijeta. Ujedno daje tako zvanu ciklističku teoriju ili rekapitulacije, po kojoj se

---

[1] Irenej na Jerem, 8, 16. Advers. Haer. V, 30, 16. Hipolit, De Antichristo 15. *λέγει γὰρ καὶ Ἱερεμίας οὕτως· „σπουδὴν (φωνὴν) ἐκ Δὰν ἀκουσόμεθα ὀξύτητος ἵππων αὐτοῦ, ἀπὸ φωνῆς χρεματισμοῦ ἱππασίας ἵππων αὐτοῦ ἐσείσθη πᾶσα ἡ γῆ.* Ovo je uzeto iz Jerem. nav. mj. prema LXX, dok prema originalnom hebrejskom bi glasilo: *καὶ ἥξει καὶ κατα φάγεται τὴν γῆν καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, πόλιν καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ.* Zahn, Einleitung II, 374, 65 a.

[2] Alegorija je produžena metafora; ne niz ili sastav od više metafora, nego tumačenje i nastavak jedne te iste stvari. Riječi se alegorije uzimaju naravno u prenesenom smislu, jer je ovaj poseban argument.

[3] *Περὶ ἀρχῶν* II, 1. Hom. 5 im Ps. 36.

Otkrivenje nema razumjeti hronološki, nego se daljne slike opetuju, što je već prije bilo rečeno.[4]

Tihonije donatista tumači ga spiritualno i vidi tu svoju crkvu, koju svi progone, ali će ona konačno pobijediti (!)[5] *Njemu se približava najviše, osim u donatističkim aplikacijama,* španjolac Beatus.

Sv. Augustin, za koga je sv. Crkva »civitas Dei«, posvetio je zadnje knjige svog velebnog djela: De civitate Dei, tumačenju Otkrivenja. Svršetak ove periode, opstanka sv. Crkve, on ne računa. 1000 godina znači mu kratko i jednostavno »puninu vremena«. »At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut adoptiorem filiorum reciperemus[6] quae sunt per allegoriam dicta.«[7] I kad se ispuni »punina vremena« — 1000 godina, doći će Sin Božji, koga će vidjeti i oni, što su ga proboli Otkr. 1, 7. Prvo uskrsnuće je kod sv. Krsta.[8]

Andrej Cezarejski ne pozna teoriju rekapitulacije. U svom komentaru Ἑρμηνεία εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν iskoristio je najstarije tumače Ireneja i Hipolita, dakako bez hilijazma. Njegovo je djelo od velike važnosti za tekstualnu kritiku.[9] Kao nekakvu parafrazu Andrijina komentara dao je Areta, isto biskup u Cezareji u 9. stoljeću.[10]

Egzegete Primazije, sv. Beda Časni, već spomenuti Beatus, Strabo i neki drugi tumače Otkrivenje, ali ne iznose novih stvari, oslanjaju se na ranije tumače, osobito na sv. Augustina.

Joakin, opat iz Flora u Kalabriji koncem 12. stoljeća[11] dijeli trajanje svijeta u tri dijela: Stari Zavjet pripada Ocu; Sinu Novi Zavjet, kraljevstvo Kristovo, koje je vrijeme označeno brojem 1260, to jest 42 pokoljenja; Duhu Svetom novo doba, kad će biti novi Duhovi — Pentecostes, koje vrijeme počinje u doba Joakimovo.[12] Doba Očevo je ženidbeni stalež, Sina je svećenički, a Duha

---

[4] PL 5, 317—350.

[5] PL 35, 2423—2460.

[6] Gal. 4, 4. 5.

[7] Gal. 4, 24.

[8] PL 41, 600 sl.

[9] PG 106, 210—458.

[10] PG 106, 499—811.

[11] E. Jordan u Dictionnaire de Théologie catholique, VIII, col. 1437—1458.

[12] Folium 5 v.: Litera prioris Testamenti pertinet ad Patrem, novi ad Filium, et spiritualis intelligentia quae ex utraque procedit litera, pertinet ad Spiritum Sanctum.

Fol. 18 v.: Ecclesia in prima aetate per timorem iuncta est Patri, in secunda per humilitatem copulata est Filio, tertia per devotionem unita est Spiritui Sancto.

Svetoga je redovnički,[13] koje vidi Joakin predstavljene u onim 144.000 djevica pogl. 14, 4.[14] U svom se tumačenju Joakin ogriješio i o crkveni auktoritet. Sv. Toma Akvinski izjavljuje, da ovo Joakinovo tumačenje nije proročansko, što su mnogi ono doba držali, nego da je plod velike fantazije.[15] Uza sve to su Joakina slijedili mnogi svećenici, navlastito redovnici.

Neki odpadnici pošli su i dalje napadajući sv. Crkvu i njene poglavare. Luter je Otkrivenje izbacio iz svog zakona svetih knjiga, ali je hule i napadaje na sv. Crkvu i papinstvo marljivo sabrao.

Sv. Robert Bellarmin, Ribeira, Alcasar vidjeli su u Otkrivenju borbu Crkve pogl. 5—11, sa židovstvom, a pogl. 12—19 s poganstvom.

1. Naslijeđeni formalni sistemi.

Na dugo bi me zavelo, a bilo bi i beskorisno, kad bih ovdje htio navesti sve auktore, koji su tumačili Otkrivenje, kao i načine njihova tumačenja. Za to ću se vrlo kratko pozabaviti s nekim sistemima, koje od reformacije do danas zastupauj razni auktori. Ni malo se ne obazirem više na one, koji a priori izlučuju nadnaravni karakter knjige, o kojima je ranije bilo dosta govora. Pogotovo ne, kad smo utvrdili božanski karakter ove knjige. O raznim tumače-

---

[13] Slijedi fol. 18: Genus humanum distinctum est in tres status, sc coniugatorum primus creatus est ad imaginem Patris, secundus clericorum institutus est ad imaginem Filii, tertius monachorum ad similitudinem Spiritus Sancti.

Fol. 19: Ordo coniugatorum perseveravit ab Adam usque ad Christum et dicitur primus status; secundus a Christo incepit et est ordo clericorum; tertius post destructionem novae Babylonis erit ordo monachorum appropriatus Spiritui Sancto.

Fol. 147 v.: Tres magni Patriarchae electi sunt a Domino in exordio primi status: Abraham, Isaac et Jacob; in exordio secundi status: Zacharias, Joannes Baptista et homo Christus Jesus, ... ita et hic, in exordio tertii status, unus trium praecise videtur, sequi vero pariter duo qui etiam ambo simul occidendi sunt, sicut Joannes et Christus Jesus, sicut Petrus et Paulus ...

[14] Fol. 176: Surget enim ordo qui videtur novus et non est. Induti nigris vestibus, et accinti desuper zona ... qui erit ordo Heremitarum emulantium vitam angelicam (Joakin je sam pripadao ovom redu).

[15] Tako generalno tumači na fol. 120, da je Papa, »qui mysterium crucis portat in fronte et signat servos Dei in frontibus eorum (7, 3 sl.)«, dok na fol. 173 napušta opći princip i veli, da je Otkr. 14, 6. sv. Grgur Veliki onaj anđeo s vječnim evanđeljem. Ali to da mogu biti i drugi duhovni ljudi.

njima pišu razni auktori: Lücke[16], Bleeck[17], Crampon[18], Bousset[19], Allo[20], Zahn[21] i drugi. Međutim, kad metodički promotrimo ova tumačenja, zapazit ćemo, da su prevladala tri sistema. Ne bez uzroka, jer su u pozadini unutarnji razlozi same Božje knjige. Tako razlikujemo ove poglavite sisteme:

1.) Sistem historije primitivne Crkve: svrha je Otkrivenja tješiti prve kršćanske generacije u doba borbe sa Židovstvom i poganstvom prvih četiri vjekova, dok su bili počeci, a velike zapreke, i Otkrivenje naviješta pobjedu. Sve se već ostvarilo osim zadnjih poglavlja, koja se odnose na konac svijeta.

2.) Sistem čitave crkvene historije: proročka historija i neki su se dijelovi već ispunili.

3.) Sistem eshatološki: proročanstvo, koje se odnosi na zadnje dane sv. Crkve i njezine borbe s Antikristom i s njegovim ortacima prije sudnjega dana.

a) Sistem historije primitivne Crkve.

Ovaj je sistem zaveden po Hemtenu, Salmeronu, a obradio ga je osobito Španjolac Alcazar D. I.[22] Slijedili su ih Grotije, Hammond, Dupin[23], Calmet, Lallemant, Bossuet, koji ga je proširio[24] i po njemu nosi ime kod današnjih slijedbenika: Bacueza, Schaefer-Meinertza, Belsera i drugih.

Ovaj se sistem, kako će čitaoc sam vidjeti, dijeli od 9. poglavlja na 6 vizija. Kod određivanja značenja pojedinih slika i simbola uzima stvari, događaje i ljude manje važne, a mnoge događaje pripisuje vremenu Valerijana, koji bi po istom sistemu bolje odgovarali vremenu Antonina Pija i njegovih naslijednika.

Svrha je Ivanova proročanstva, da pokaže kraljevstvo Kristovo i pobjede, donese utjehu i pomoć progonjenoj Crkvi, naravno iza kako svlada najprije Židove (IV—VIII), zatim poganstvo sa

---

[16] Versuch einer vollständigen Einleitung in die Offenbarung des Johannes, 1832, str. 480—576.

[17] Vorlesungen über die Apocalypse, 1862. Izdano po smrti auktora.

[18] U predgovoru izdanja Cornelii a Lapide, Commentarium in Apocalypsim, Amiens 1872.

[19] Geschihcte der Auslegung der Apocalypse, 1906, str. 49—119.

[20] L'Apocalypse de S. Jean, 1921, str. CCXVI—CCL.

[21] Die Offenbarung des Johannes, Leipzig 1924. Einleitung § 4. str. 100—127.

[22] *Investigatio arcani sensus in Apocalypsi, Antverpiae 1614.*

[23] Analyse de l'Apocalypse.

[24] L'Apocalypse ou révélation de S. Jean, Paris 1676. Zatim je dao neka razjašnjenja i utvrdio svoj sistem u drugom djelu: L'Apocalypse avec une explication, Paris 1689.

njegovom koljevkom u Rimu (IX—XIX). Milenijsko je kraljevstvo mir Crkve počam od Konstantina 313. god. do zadnje borbe s Antikristom pred sudnjim danom. Glavni neprijatelj je **ὄφις ὁ ἀρχαῖος, ὁ καλούμενος Διάβολος καὶ ὁ Σατανᾶς, ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην.** Otkr. 12, 9.

Progonstvo je pogana javno, Židova tajno, to jest putem kleveta, kojima su poticali Rimljane, tadanje gospodare i kraljeve. Kako su u početku predali Krista, tako su i Pavla predali Rimljanima, Jakova i Petra Herodu. Svladani i sasječeni od Tita nijesu se promijenili Otkr. 2, 9 i 3, 9. Od 4. poglavlja je jasnije, da su u knjizi, koju je Jaganjac otvorio, Božje odredbe, 4 prva pečata otkrivaju kazne, kojima će Krist udariti svijet. 6, 9—11 su **οἱ σύνδουλοι** izabrani Židovi, označeni na čelima svojim **ἐκ πάσης φιλῆς υἱῶν Ἰσραήλ** 7, 4 i zatim se plemena poimence nabrajaju. Redak 9. stavlja u opoziciju **ὄχλος πολύς, ὃν ἀριθμῆσαι αὐτὸν οὐδεὶς ἐδύνατο** iz svih naroda, plemena i jezika. Sve se ovo mnoštvo postavlja prema onim izbrojenim iz dvanaest plemena jednog naroda. I zbilja pod Trajanom i Hadrijanom je bjesnilo progonstvo samo protiv etniko-kršćana.[25] Zato se u ovim poglavljima od IV. do polovice IX. ne opisuje, da bi tko trpio ili bio mučen i progonjen radi neštovanja idola, o čemu će biti govora poslije 9, 20., to jest poslije propasti židovstva, kad se započne borba s poganstvom.

Kad su zabilježeni odabranici Božji iz plemena Izraelskih, ništa više ne priječi, da se narod Bogo-ubica kazni 8, 7 i sl., što je priječio Anđeo prije 7, 1. Dok se oko Krista **ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου** 8, 3. sakupljaju Sveci u molitvi i hvali. 8, 7—12 je konačna propast od Boga otpadničkog naroda. 600.000 Židova je poubijano osim onih, koji su poginuli od gladi i ognja i bezbrojni prodani u ropstvo. 8, 9. 10. je jasno pod **τοῦ ἀστέρος** označen vođa pobune židovske — בַּר־כּוֹכָב Barkochᵉba — sin zvijezde, sin svijetla, lucifer, koga sv. Ivan označuje čak samim imenom. Hvalio se, da je on mesija s neba sišao, a bio je nametnik i lažac kao i heretici, koji se poređuju zvijezdama, ali palim s neba **ἀστέρες πλανῆται.**[26] Ime zvijezde **Ἄψινθος** omatra prorok s efekta, što ga je prouzročila buna lažnog mesije Barhobe, gorčinu, sramotu, potpunu propast Jeruzalema i izabranog naroda. I tako se obistinjuje riječ Ivanova **ὁ γὰρ καιρὸς ἐγγύς** 1, 3. i duše ubijenih moraju **ἀναπαύσωνται ἔτι χρόνον μικρόν** 6, 11, jer je rat protiv Židova, tih prvih ljutih neprijatelja sv. Crkve, započeo već 15. godina poslije smrti sv. Apostola, ljubimca Isusova.

Iza propasti i kazne Židova, prije nego pređe na osvetu Božju nad poganstvom, u kratko se bavi sv. Ivan 9, 1—13 s hereticima, koji su proizašli iz kršćanstva, ali su blizi Židovima. Živjeli su u isto doba. Bliži su Židovima zato, jer su Isusa Krista promatrali

---

[25] Monumenta su listovi Plinija Mlađega iz Bitinije.

[26] Juda-Tadej 13.

kao i oni; ne kao Boga, nego samo kao čovjeka. Poređuju se i ovi sa zvijezdom, koja je pala s neba. Židovski se kvasac vidi i u herezama Cerinta i Ebijona, protiv kojih piše kasnije sv. Ivan svoje Evanđelje. Nauke ovih obnavlja kasnije Teodot Bizantski. Na tom su vrelu kasnije crpili Praxaeas, Noet, Sabelije, Pavao iz Samosate, Arije i Nestorije, koji se izričito ne spominju. **καὶ ἤνοιξεν τὸ φρέαρ τῆς ἀβίσσου, καὶ ἀνέβη καπνός** 9, 2 što je stalno zlo i tmina, koju su prouzročile hereze naprama svijetlosti i sreći po Evanđelju i kao skakavci u prirodi škode hereze svima, koji nemaju prave i žive vjere, niti po njoj žive. *Ἡ οὐαὶ ἡ μία ἀπῆλθεν* 9, 12 — o Židovima je sud Božji izrečen kao i o onim koji razapinju Krista izvraćajući Njegov nauk. Ostali dio ovog poglavlja 9, 13—21. opisuje ratove Parta i Perzijanaca, početak raspadanja rimskog carstva od poraza Valerijanova, zatim provale narodâ. Uslijed tih provala **ἀπεκτάθησαν τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων** 9, 18, dok se ostali nijesu pokorili, nego su i nadalje živjeli u idolopoklonstvu.[27] Po prvi se puta spominju idoli, što dokazuje, da se već ovaj dio ne odnosi na Židove.

Δεῖ σε πάλιν προφητεῦσαι ἐπὶ λαοῖς καὶ ἔθνεσιν καὶ γλώσσαις καὶ βασιλεῦσιν πολλοῖς 10, 11; kao da bi Anđeo govorio Ivanu: kao što si proricao propast Židovima, sada novim redom proročanstva treba **δεῖ**, da navijestiš isto drugim progoniteljima pogl. 13; 17, 9, 16 itd. U ovom je dijelu šest vizija.

Prva vizija pogl. 11 »Calcabitur sancta civitas, id est ecclesia christiana, eo more quo Hierosolyma quondam sub Antiocho illustri:nam hinc petuntur imagines prophetiaeque ornatus; mensibus quadraginta duobus 11, 2 hoc est dimidio anno supra triennium, quod etiam ex Antiochi persecutione repetitum intellgunt omnes: ut res Ecclesiae eo statu essent quo per illud triennium cum dimidio anno sub Antiocho Judaicae fuerant, quae horum typus essent. Duo testes 11, 3 sunt innumeri martyres et confessores, qui ingruente persecutione nihilosecius Evangelium praedicarunt, imo sanguine suo foecundarunt. Sane quod plerique Catholici huc Enochum et Eliam necessario invehendos putent, meminerint duos Joannis testes a bestia, quae ascendit de mari occidendos 11, 7, hoc est ab imperante et persecutrice Roma, cum vero Enochi et Eliae caedes reservetur ad ultima mundi tempora, rursus soluto Satana et saeviente Antiocho. Non ergo ad litteram haec Enocho et Eliae optari possunt, sed tantum figurate et modo accomodatitio. Terrae motus 11, 13. de bellis civilibus interpretandus, reliqua pars versus de Constantini victoria. Inter haec vae secundum abiit, ac tertium statim indictum ad finem usque prophetiae et Romani excidii duraturum 11, 14.[28]

Druga vizija pogl. 12. Progonstvo je Dioklecijanovo po tri puta bijesnilo i toliko puta bilo utišano. God. 303.—311., 312. Iste godine je Licinije započeo novo progonstvo, dok ga nije svladao

---

[27] Prema Rimlj. 1, 21 sl.

[28] Prema Laktanciju, De morte persecutorum 19, 11.

Konstantin i kršćanima osigurao zakonom mir u Milanu god. 313. Ivan to vidi u 12. poglavlju i jasno opisuje. Zmaj hoće da proždre ženu, Crkvu i dijete, zato ju progoni 12, 4. 6. Zmaj pobijeđen i rasrđen progoni ženu u pustinju 12, 13. 14. Ali ženu pomaže zemlja, koja proguta vodu progonstva i zato zmaj navali, da zametne rat s ostalim potomstvom njezinim 12, 16. 17.

Treća vizija pogl. 13. Treći se put opisuje karakteristika Dioklecijanova progonstva, koje je provodilo sedam rimskih imperatora. Iza kako ih je nestalo, prestalo je i progonstvo, čim je bila zadana smrtna rana idololatriji. Ova rana zacijeli i poganstvo nanovo začne borbu pod Julijanom Apostatom. Ta je borba prouzrokovala ne samo smrt otpadniku, nego i propast carstvu. Sedmoglava zvijer znači sedam careva, koji su vodili ovo deseto i zadnje progonstvo. To je Dioklecijan i njegovi nasljednici, koje Laktancije opisuje poređujući ih krvoločnim životinjama[29]. **ἄλλο θηρίον** 13, 11 su sofisti i magi, koji su već u doba Dioklecijana, a osobito Julijana Apostate s krivom filozofijom i magijom pomagali poganstvu.

Četvrta vizija pogl. 14. Na brdu Sion zasja slava mučenika 14, 1. 2. na utjehu izmučene Crkve. U vječnom evanđelju, koje nosi Anđeo posred neba 14, 6. 7. upoznao je Ivan sav svijet *(οἰκουμένη)*. **Ἔπεσεν, ἔπεσεν Βαβυλὼν ἡ μεγάλη** 14. 8. Rim je osvojen kao plijen predan barbarima po Alariku, gubi prijašnju slavu i vlast. Genzerik na molbe Pape sv. Leona Velikog ne lije krvi, ali opljačka grad 14, 16. Od istog sv. Leona zastrašen Atila opustoši okolinu, da je krv tekla potocima.

Peta vizija pogl. 15. i 16. Sve se ove strašne kazne odnose na isto vrijeme, naime Valerijanovo. Prva čaša je kazna poganima, druga i treća označuje građanske ratove po provincijama, da se posvuda lila krv kao na kaznu radi prolivene krvi Božjih ispovijednika. Četvrta predočuje sušu, neplodnost, glad i posljedice istih. Peta izlivena **ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ θηρίου** 16, 10. na sam Rim, glavu svijeta i idolopoklonstva, da je potamnilo **ἐσκοτωμένη** i od fizičke boli, još više moralne **ἐμασῶντο τὰς γλώσσας αὐτῶν**, kad je Valerijan uhvaćen i preko njegova tijela je Sapar, perzijski kralj, uzjašio konja. Veličanstvo Rima propade, a zatim zavladaju tirani. Šesta čaša osuši Eufrat i omogući istočnim neprijateljima prelaz, da se okupe i sukobe. Sedma je čaša bila prolivena u zrak i prouzroči konačni prolom **καὶ ἐγένετο ἡ πόλις ἡ μεγάλη εἰς τρία μέρη, καὶ αἱ πόλεις τῶν ἐθνῶν ἔπεσαν** 16, 19. Jasna je dioba rimskog carstva: Ravena, Rim, Galija i s tim u vezi propast poganstva. Premda pod slikom zvijeri promatra sv. Ivan Dioklecijan, općenito se uzima idolopoklonstvo, koje je vladalo u čitavom carstvu; klanjanje slici zvijeri je iskazivanje božanskih časti imperatorima.[30]

---

[29] Kao gore pogl. 16.

[30] Euzebije: Histor. Eccles. VII, 22.

Š e s t a vizija pogl. 17. U ovom se slažu gotovo svi auktori. Sedam je glava sedam kraljeva. Dioklecijan, dva Maksimilijana, Konstancije Klor i Maksencije nestali su, unus est — *ὁ εἷς ἔστιν* — Maksimim proganja- Licinije još nije došao, ali kad dođe vladat će kratko *ὀλίγον αὐτὸν δεῖ μεῖναι* 17. 10. *Καὶ τὸ θηρίον ὃ ἦν καὶ οὐκ ἔστιν, καὶ αὐτὸς ὀγδοός ἐστιν, καὶ ἐκ τῶν ἑπτά ἐστιν* 17, 11. nije ništa drugo, nego prema riječima Laktancija: »Maxentius patri suo Maximiano Herculio post depositum imperium, purpuram mittit, et bis Augustum nominavit.[31] Propast Rima i poganstvo pod imenom Babilon vidimo u pogl. 18. i konačno pobjedu kršćanstva u 4. vijeku uz pjesmu i hvalu neba u pogl. 19.

Iza kako je Apostol opisao progonstvo Crkve pod rimskim carstvom, prelazi na zadnje, pod konac svijeta, i u pogl. 20. govori o sotoni svezanom i odvezanom, i o kraljevstvu Kristovu i tisuću godina. Zmija vezana od anđela, ne da u opće ne napastuje i ne škodi, nego da ne škodi općenito, i kako je to bilo pod poganstvom, neograničeno. Tisuću godina je sve vrijeme do konca svijeta. Ali kraljevstvo ovo nije ovdje na zemlji, nego Svetih na nebu do dana sudnjega, kad će nastupiti kraljevstvo vječno. Ovako Alcazar i Bossuet i drugi po njima. Gotovo se od ovog ni malo ne razlikuje A l l i o l i; samo ima drugu razdiobu 1, 4—4; 5; 6—12; 13—20, 5.[32]

b) Sistem čitave historije crkve.

Već sam spomenuo u uvodu ovog poglavlja, da je J o a k i m, opat iz Flora u Kalabriji,[33] koncem 12. stoljeća zaveo novi način tumačenja Otkrivenja sv. Ivana. Vidio je naime, da se u Otkrivenju opisuje 7 doba — epoha sv. Crkve. Neovisno od ovog tumačenja izdao je nekoliko decenija kasnije svoj komentar Otkrivenju franjevački laik A l e k s a n d a r B r e m e n s k i.[34] Sistem mu je isti kao kod Joakima, samo je podjela epoha različita. Ovo je tumačenje bilo uopće nepoznato, dok nije A n t u n F r i e d, kanonik iz Praga, objelodanio manuskript iz metropolitanske biblioteke.[35] Aleksandra slijede franjevci N i k o l a i z L y r e[36] i P e t a r A u r e o l s k i.[37] Njihova se podjela razlikuje od Joakimove, a vrlo malo od Aleksandrove, o kome ovise, što potvrđuju brojni auktori, koji su se posebno bavili s onom publikacijom. Tako najprije sam F r i e d,[38] pa

---

[31] Nav. dj. 26, 29.

[32] Die heilige Schrift, 6 Aufl. Bd. 8, Landshut-Wien 1846.

[33] Expositio in Apocalypsium, Venetiis 1527.

[34] Commentarium in Apocalypsim, Quarrachi 1910.

[35] Scriptum super Apocalypsim cum imaginibus, Prag 1873.

[36] Postillae perpetuae, sive praevia Commentaria in universa Biblia, Romae 1571—1572.

[37] Aureol tumači Otkr. 20, 5. o sv. Franji i o sv. Dominiku.

[38] Nav. dj. str. 69.

Bernheim,[39] Bousset,[40] Kleinhaus[41] i Bihel.[42] Razilaze se u tumačenju franjevci sv. Bernardin i Ivan iz Parme i za njima mnogi drugi, koje vrlo kratko, ali jezgrovito pobija spomenuti Bihel.[43] O monografijama i člancima, koji su publicirani o Aleksandrovu komentaru izvješćuje nas na zanimljiv i iscrpljiv način. Ali se auktori ne slažu o samom karakteru tumačenja. Tako Helmut Hinz veli, da je u toj knjizi obrađena ista ideja, kao i u djelu sv. Augustina De Civitate Dei, naime borba đavolske vlasti protiv vlasti Božje,[44] što drugi ne dopuštaju,[45] kako ne možemo tog zaključiti ni iz objelodanjenog izvatka Aleksandrova tumačenja.

U vezi je s ovim jedno franjevačko pitanje, jer su, kako drugi redovnici, tako i sinovi sv. Franje svakako htjeli otkriti prorokovana svoga utemeljitelja i djelovanje njegova reda. Tim više, što asiškog siromaha već mnogi službeni spisi nazivlju drugim Kristom. Zato, jer je prvi bio navješten po prorocima Starog Zavjeta, i ovog drugog Krista, bez sumnje, ima pred očima prorok s Patmosa. Ovo tumačenje temelje na jednom tekstu Sv. Bonaventure, kad on tumači Otkrivenje 7, 2. i u Legendi o sv. Franji nazivlje ovog Angelum qui habet signum Dei vivi.[46] To je isključeno, jer o sv. Bonaventuri ovisi i spominjani Aleksandar iz Bremena, a o njemu P. Aureol i N. Lyranski. Svi ovi tumače to mjesto za Konstantina Velikoga. A sam sv. Bonaventura to isto mjesto Otkr. 7, 2. »ab ortu solis« veli, da znači od rođenja Sunca vječnoga, od rođenja Kristova.[47] Na disputirano mjesto u Legendi veli Ozanam, da je krivo, što se Bonaventurove riječi uzimaju doslovce. Taj je govor, kao i sva legenda, sav veličanstven, svečan, pjesnički, pun sinovske ljubavi. Na isti način Bonaventura nazivlje sv. Franju: »stella matutina in medio nebulae«, »arcus refulgens inter nebulas gloriae«; prispodablja ga Iliji, Ivanu Krstitelju i dr.[48]

---

[39] Untersuchung zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte, Breslau 1906. u 81. svesku pod naslovom: Exkurs II: Das scriptum super Apocalypsim des Franciskanermönches vom Jahre 1244. str. 84—88.

[40] Die Offenbarung Johannis, 6. Aufl., Göttingen 1906., Nachträge und Berechtigungen str. 426.

[41] De Commentario in Apocalypsim Fr. Alexandri Bremensis, O Fr. M. Antonianum II (1927) str. 307—310.

[42] Isto str. 61.

[43] Isto str. 84—90.

[44] Mittelalterliche Geschichtsanschauung und Eschatologie in einem Apokalypsekomentar aus dem 13. Jahrhundert, Greifswald 1915.

[45] Nav. dj. str. 301—305 i 310—334.

[46] Bihel, Antonianum II. str. 65—68 : 85.

[47] Sermo V in Dominicam XXII post Pentecostem.

[48] La poètes franciscains en Italie, Paris 1852, str. 124.

Po istom sistemu tumače Otkrivenje i heretici Petar Oliva i Ubertin a Casale, zatim Isusovac Mariana[49] i Joakim Trotti de la Chetardie,[50] ali najviše je ovaj historijski sistem afirmirao Bartolomej Halzhauser,[51] tirolski svećenik. Otkrivenje je protumačio do pogl. 15, 4. Po onih 6 epistola pogl. 2. i 3. uzeo je, da pretstavljaju glavne događaje čitave crkvene historije. Ovoga uz neke varijacije slijede i u novije doba biskup Karol Walmesley, Verschraegue,[52] Drach, Gallois,[53] Ezaguirre.[54]

Iz Holzhauserova djela sistem je ovaj: Sedam Crkvi, što su u Aziji, kojima poimence piše sv. Ivan, tip su cijele Crkve katoličke u sedam raznih perijoda. To nas uči sam Duh Sveti; jer kad je Apostol svršio i napisao opomene onim 7 anđela Crkava dodaje: »Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis« 3, 22. U ostalom sedmerim epohama odgovaraju sedam dana stvaranja, 7 doba povijesti izraelske, 7 darova Duha Svetoga. U Otkrivenju su mnoge repeticije, jer u svakoj je barem moraliter sadržana historija Crkve od početka do konca, ali se u pojedinoj ne nalaze ni sve ni iste činjenice sa svim i s istim okolnostima; i ona fakta, koja su ista u svim epohama, predočena su drugim slikama i sadržavaju druge pouke. Prema tomu dijeli knjigu ovako:

Pogl. 1—3. opomene Anđelima 7 Crkava Azije, u kojima je sadržan pregled crkvene historije.

Pogl. 4—11. historija Crkve od početka do njena svršetka sastoji se iz pojedinačnih simbola.

Pogl. 12—19 druga repeticija, u kojoj se naviješta malo događaja, ali od velike važnosti.

Pogl. 20. treća repeticija, u kojoj je ispuštena povijest prvotne Crkve, ali se jasno opisuje, što će biti pod konac.

Pogl. 21—22 četvrta repeticija, koja opisuje zadnje zgode vojujuće Crkve i konačnu vječnu pobjedu u nebu.

---

[49] Scholia in Vetus et Novum Testamentum, Matriti 1619.

[50] Explication de l'Apocalypse par l'histoire ecclésiastique, Bruges 1692. Paris 1707.

[51] Commentarii in Apocalypsim, Bambergae 1784. Postoje prijevodi njemački i francuski, još više parafraza na osnovu teksta Holzhauserova. I danas se s njime služe još mnogi, koji određuje dane i godine rođenja Antikristova kao i sudnji dan.

[52] La sainte Bible XXXVI, Paris 1873/1929.[2]

[53] L'Apocalypse de s. Jean izlazilo u Revue Biblique god. 1893—1894. Preštampano Paris 1895 s predgovorom glasovitog Monsabré, koji odobrava u glavnom alegorijsko tumačenje, nije pak bio zadovoljan s onim zadnjih poglavlja i upućuje auktora da nastavi studij »il y a là une intéressante et consolante étude à faire«, str. VII.

[54] Apocalypseos interpretatio litteralis, Romae 1911.

Pojedino doba Crkve nę počima ni svršava tačno određenim rokom, da bi jedno počelo, kad drugo svrši; jedno još traje, kad je drugo već započelo.

Pregled 7 doba crkve.

1. *Efez* — Aetas seminativa, u koje se evanđelje sije po svijetu kao zrno gorušičino. Doba Apostola. Pod konac su svi, osim sv. Ivana, pretrpjeli mučeničku smrt. Njihovi se nasljednici bore protiv Nikolaita; prvotni se žar hladi. Ovomu odgovara: 1. Dar mudrosti, po kojem težimo za nebeskim. 2. Prvi dan stvorenja, kad se Duh Božji nosio nad vodama, nastala svijetlost i razagnala tminu. 3. Prvo doba svijeta od Adama do Noe, kad se proširio ljudski rod po zemlji.

2. *Smirna* — Aetas irrigativa, u koje se doba vinograd Božji netom nasađen zalijeva krvlju sv. Mučenika »Habebitis tribulationem diebus decem« 2, 10., kojim se brojem označuje onih 10 progonstva do Dioklecijana. Ovom odgovara: 1. Dar jakosti, 2. Drugi dan stvorenja, kad je stvoren svod nebeski, koji pretstavlja jakost mučenika, 3. Drugo doba svijeta od Noe do Abrahama, kad se po prvi put na čast Božju prolila krv žrtava.

3. *Pergam* — Aetas illuminativa, od Konstantina do Karla Velikog sv. Oci proslavljuju svojom naukom Crkvu i pobijaju hereze. Ovom odgovara: 1. dar razuma, po kojem su otajstva sv. vjere ilustrirana. 2. Treći dan stvorenja, kad je suha zemlja donijela plod, u Crkvi je poslije progonstva procvala svetost i učenost — plodovi duboke vjere. 3. Treće doba svijeta od Abrahama do Mojsija, gdje se afirmira naravni zakon po onom pozitivnom na Sinaju, a sv. Oci dokažu ne samo opravdanost, nego i potrebu isključivo kršćanske vjere protiv Otkr. 2, 14. 15.

4. *Tyatira* — Aetas pacifica od Karla Velikoga do cara Karla V. i pape Leona X. Krist vlada po svojoj Crkvi. Opomene protiv svjetskog duha — Jezabel Otkr. 2, 20. Ovom odgovara: 1. Dar pobožnosti: SS. Franjo, Dominik, Bonaventura, Toma i mnogi drugi. 2. Četvrti dan stvorenja — svijetlila na svodu nebeskom. 3. Četvrto doba svijeta od Mojsija do Salamuna, nauke Davidove po Psalmima, slava Salamunova, hram i dr.

5. *Sard* — Aetas purgativa od Karla V. do dolaska sv. Pape i jakog kralja. Ratovi, bune, hereze, opustošenja Crkve. Ovom odgovara: 1. Dar savjeta. 2. Peti dan stvorenja, gmazovi, životinje u moru i zraku. Sv. Jude posl. r. 10 i sl. 3. Peto doba svijeta od Salamunova hrama do ropstva: shizma Jeroboama, razorena Samarija, hram, Jeruzalem, Babilon.

6. *Filadelfia* — Aetas consolativa do Antikrista, u koje će se doba očitovati univerzalnost i jedinstvo Crkve. Ova će cvasti i uživati slobodu. Redovi i svećenici, mnogi naučitelji će u miru raditi. Ovom odgovara: 1. Dar razboritosti. 2. Šesti dan stvorenja, kad je čovjek postavljen gospodarom stvarstva. 3.

Šesto doba svijeta, oslobođenje od ropstva, na novo izgrađen hram i Jeruzalem.

7. *Laodiceja* — Aetas desolativa Antikrist i konac svijeta »Neque frigidus, neque calidus« Otkr. 3, 16. Opći nemar, slaba i rijetka vjera. Ovom odgovara: 1. Dar znanja. 2. Sedmi dan stvorenja, kad je Bog na svršetku počinuo. 3. Prvi dolazak Kristov na zemlju po Utjelovljenju.

Holzhauser je i pojedina poglavlja, prema Hanebergu,[55] koji veli, da je ovo tumačenje najbolje, karakterizovao ovako:

Pogl. 6. Pečat prvi, Kristova ratna ekspedicija na svijet, da njim zavlada, drugi Neron, treći razorenje Jeruzalema i propast Židova, četvrti Domicijan, peti progon kršćana od Trajana do Dioklecijana, šesti Dioklecijan i Maksimijan.

Pogl. 7. Bog tješi vojujuću Crkvu. Četiri anđela su Galerije, Maksencije, Maksimin i Licinije. Reci 9—17. je utjeha pobjedničke Crkve i pobjeda mučenika.

Pogl. 8. Pečat sedmi, borba Crkve protiv heretika i Julijana Apostate. Redak 7. prvi anđeo s trubljom je Arij, drugi Macedonij, Vandali i dr.; šesti je Luter; četiri odvezana anđela su njegovi pomagači redovnici, svećenici i knezovi. R. 20—21. su sami nesretni katolici.

Pogl. 10. Utjeha Crkve u šesto doba. Sv. Ignacije, Isusovci, Tridentinski koncil, reforma, misije, kršćanski vladari.

Pogl. 11, 1. Crkva se katolička širi i cvate po svemu svijetu. Red. 2. dio zemlje je rezerviran Turcima i Antikristu. 3—13. progonstvo Antikristovo. R. 14—19. zadnja trublja kao Mat 24, 29 sl. i Lk 21, 25 sl.

Pogl. 12. Žena je Crkva, dijete Heraklije, zmaj Kozroa.

Pogl. 13, 1—10. protiv Crkve se bori Muhamed i Antikrist, a bezbožni antipapa sili klanjati se zvijeri.

Pogl. 14. slava i pobjeda mučenika i ugušenje hereza.

Pogl. 15, 1—4. Kršćani i Židovi, koji ostanu poslije Antikrista hvale Boga i Isusa Krista, Sina Božjeg.

Ovim svršava Holzhauser izjavljujući, da ne može dalje. Uz male modifikacije u aplikacijama, ali inače potpuno slijedi ovaj sistem Verschraege, pa Lafont-Sentenac,[57] koji je genijalan, ali predaleko zalazi sa svojim milenarizmom i određivanjem svršetka svijeta god. 2005.

c) Sistem eshatološki.

Najobičnije tumačenje, koliko kod starijih, čiji komentari sižu sve do u doba sv. Otaca, toliko kod novijih, pa i današnjih osobito

---

[55] Geschichte der biblischen Offenbarung, VIII, gl. IV. § XI.

[56] Clarae simplicesque Explicationes libri Apocalypsis, Tournai 1855.

[57] Le plan de l'Apocalypse et la signification des prophéties qu'elle contient, Foix 1872.

katoličkih pisaca je eshatološko: to jest, Otkrivenje je proročanstvo, koje se odnosi isključivo na zadnje doba Crkve. Isusovac Ribera[58] je znanstveno prvi obradio ovaj sistem. Veli, da je do šestog pečata 6, 12. prorokovan život Crkve do Trajana; od 6, 13—11 zadnji događaji Crkve do dolaska Antikrista; 11—20 je opis doba Antikristova, njegova proganjanja Crkve i konačnog pokolja. Zatim mir Crkve, konačni kratki okršaj i opći sud. »Argumentum hujus libri est praesentium Ecclesiarum instructio et exhortatio adversus haereticos et persecutores; sed maxime futuri Ecclesiae status tempore Antichristi et persecutionum illius temporis praedictio, quae a cp. 4. usque ad cap. 20. protenditur. Hujus qui summam videre volet paucis comprehensam... legat signa extremi temporis a Domino in Evangelio praedicta ac certo sciat haec capita Apocalypsis nihil esse aliud quam quosdam illorum verborum Domini commentarios«. Još prije Ribera je sistematski eshatološki tumačio Otkrivenje Alkuin i Rupert Tuicijski. Osobito se pozivlje na auktoritet sv. Otaca: Sv. Ireneja, Sv. Hipolita, Andrije i Arete, obojice biskupa u Cezareji, Sv. Augustina, Viktorina ptujskog, sv. Bede Časnog i drugih, koji svi za prva tri poglavlja vele, da je sadržaj sinhronističan sv. Ivanu, a ostalo, kako gore. Isusovci osobito zastupaju ovaj sistem kao tumačenje reda. Riberu slijede odmah Pereira, Viega, Cornelije a Lapide,[59] Menochi, Cornely[60] i današnji, pa i drugi Bisping, Kremenitz, Kaulen, Fillion, Crampon,[61] Tiefenthal,[62] M. Sales,[63] i mnogi ostali egzegete.[64]

Dva su osobita razloga, na koja se ovaj sistem upire i koji ga ne samo opravdavaju, nego i preporučaju. 1. U onom bijednom stanju Crkve, kad su neprijatelji napeli sve sile, da je unište, vjernici su bili lišavani slobode i svih prava, pače oduzimao im se život, tako da su bili u pogibelji, da usred takvih kušnja ne izgube i sv. vjeru. Božja ih Providnost tješi i krijepi, da ona bdije nad svojim stadom i kraljevstvom. Pobjeda je osigurana. »Non coronabitur,

---

[58] Commentarius in sacram beati Joannis Apocalypsim, Salamanticae 1591.

[59] Navj. dj., izdanje Crampron.

[60] Introductio III, Paris 1908.

[61] La sainte Bible, Paris 1924.

[62] Die Apocalypse des hl. Johannes, Paderborn 1893.

[63] La sacra Biblia commentata, Nuovo Test. II, str. 610—682.

[64] Dr. Wikenhauser, Der Sinn der Apocalypse des St. Johannes, Münster in Westfalen 1931. veli na str. 7: »Wie in der Rede Jesu geht auch in der Apocalypse der Parusie und aufrichtung des ewigen Gottesreiches eine grosse und zwar die letzte grosse Drangsalzeit voraus. Es ist die Zeit, da der Antichrist auftritt und den Vernichtungskampf gegen die irdische Gottesgemeinde führt. Die Schilderung dieser grossen Notzeit erfolgt mit wenigen markanten Stricken«.

nisi qui legitime certaverit«,[65] pa »esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitae«. Otkr. 2, 10. Sve će svršiti na korist Crkve i vjernika, koji će »ex magna tribulatione« napokon kraljevati in saecula saeculorum Otkr. 22, 5.

2. Jer je Otkrivenje proročka knjiga, koja se odnosi na zadnja vremena, otuda je jasno, da je kroz sve vijekove nijesu razumjeli ni najsvijetliji umovi. I ono, što su utvrđivali kao činjenicu, to je bivalo s najvećom nestalnošću. Sva dosadanja naprezanja, da se protumače simboli nijesu donijela mnogo svijetla.

2. Moj izbor sistema.

Svrha je Otkrivenja već istaknuta u početku: tješiti vjerne u teškim danima, jačati im vjeru, probuditi pouzdanje, da iz toga crpe jakost u neizbježivim skorim progonstvima. Vjernici sedmerih crkava Male Azije, kojima je prvotno bilo upravljeno Otkrivenje, nalazili su se u takvom i tako teškom položaju, da im je ovo još pravodobno stiglo. Sav javni život, uprava, kult, narod, zabave, literatura i ostalo, bilo je pogansko, a vojnički i drugi neki krugovi bili su zgodno rasadište sinkretizma koji se negdje baš u ono doba formirao eklektikom iz mnogih poganskih religija.[66] Zapanjivao je sjaj, kojim su pogani, pogotovo azijski obavljali svoje svečanosti, a kršćani nijesu mogli sudjelovati kod svega toga.

Nastupili su lažni učitelji, koji su se nazivali i apostolima, u svrhu da zavode kršćane na krive nauke (Otkr. 2, 2). Židovi su Crkvu progonili već iz početka[67] i oni, koji su i Gospodina razapeli, razapinjat će Ga i u Njegovoj Crkvi do konca. Osvetnički stav neprijateljstva prema kršćanstvu zauzimaju oni iza kako je bio razoren Jeruzalem i kad su potpuno izgubili narodnu samostalnost (Otkr. 2, 9; 3, 9). Uz Židove se podignu i pogani, koji su zapali

---

[65] 2 Tim. 2, 5.

[66] Kult Cybele, olimpijska religija, hetejska, semitske, iranske, panteizam i gnosticizam uz ostale filozofijske religijozne zablude začinjavalo je zajedno sinkretizam. Allo, str. XI: »Les Épîtres aux Colossiens et aux Éphésiens, puis les Épîtres pastorales, sans parler de celle de Jude et de la II-a Petri, nous montrent bien qu'un certain syncrétisme tendait à s'ébaucher à l'intérieur même des communautés; il ne consistait pas seulement en compromis pratiques tels que la participation aux repas sacrés des païens, naguère réprouvée à Corinthe, mais en doctrines qui présageaient le gnosticisme: spéculations transcendantes sur des êtres intermédiaires analogues aux futurs Eons, ou aux démons du platonisme, ascèse outrée qui, au fond, favorisait les débordements charnels, comme dans la Phrygie païenne, bref en une variété de pratiques et de systèmes beaucoup plus païens que chrétiens ou juifs«.

[67] Dj. Ap. 4; 5, 17—19. 25 sl. 40; 6, 9—7; 8, 1—4; 9, 1—2; 12, 1—6 sl.; 14, 18 i dr.

u svakojaka zla (Otkr. 2, 14. 20 Rimlj. 1); i kršćane su smatrali zločincima, protivnicima ljudskog društva i začetnicima sviju nepogoda i zala, koja pohađaju svijet, pa i onih, koja su ovisila od obijesti i samovolje pojedinaca pogana.[68] U doba, kad je pisano Otkrivenje štovali su već umrle careve kao bogove; to isto štovanje su za sebe zahtijevali imperatori još za života. Kršćani, jer to nijesu mogli činiti bez povrede Božjih zapovijedi, potvoreni su i kao protivnici cezara. I eto progonstva s novog uzroka! Hoće vlast, da i pomisao na Krista iskorijeni i kršćane uništi.[69] Strašno je stanje i izgleda, da se sve urotilo protiv malenog stada Kristova, a pomoći ni od kuda.

Spasitelj je prije Uzašašća na nebo obećao, da će ponovno doći,[70] da uzme vjerne k sebi, jer ovaj svijet i onako nije stalno boravište.[71] I vjerovali su kršćani, da je dolazak Kristov blizu prema riječima Isusovim, koje nam je zabilježio sv. Mat. 24, 34. Da to pogrešno vjerovanje pobije, piše sv. Pavao, 2 Tesal. 2; to isto pobija i sv. Petar u drugoj svojoj poslanici 3, 4. 8. Sada dolazi i sv. Ivan još jedini živ od Apostola, koji u svojoj knjizi iznosi ponovno istinu, da će Isus zbilja brzo doći na svijet (Otkr. 1, 1. 3.). Ovog puta ne će doći samo kao Spasitelj, nego i kao sudac svima i osvetnik zlih, koje će za vijeke kazniti, a dobre nagraditi vječnom srećom. Ali još prije nego li se sve to zbude, sotona će se i njegovi privrženici boriti protiv kraljevstva Božjega, sv. Crkve, sijati kukolj krivih nauka, prouzročiti ratove, pokolje, mučiti i ubijati vjerne na sve moguće načine.

Kad egzegete raspravljaju o temi sv. Otkrivenja u glavnim se potezima svi slažu; razilaze se u pojedinostima, pogotovo kad tumače vrijeme, u kojem će se boriti Kristova četa s protivničkom po objavi sv. Ivana. I glede na to imademo više sistema, koje sam već naveo. Moram priznati, da je većina Otaca, odnosila tu borbu na zadnje vrijeme, neposredno pred drugi dolazak Krista.

---

[68] Neron zapali Rim iz obijesti, da može u zbilji promatrati opis Homera u Ilijadi kod razorenja Troje. O čemu govori Tacit u svojoj Historia. Za kasnije doba mnogo primjera iznose Apologete, osobito sv. Justin i Tertulijan.

[69] Allo, str. III: »Contre l'adoratio de Dieu unique et transcendant, et de Jésus, l'unique Seigneur et Sauveur, devait donc s'oudir une coalition formidable de toutes les forces du panthéisme païen, fondu avec les intérêts politiques et économiques des ces riches et ambicienses régions.« Još prije govori isti Allo na str. II., da je sv. Iv. bio uvjeren »qu'il s'élaborait par tout l'Empire romain un systéme politico:religieux tel que l'existence d'une Église chrétienne, du Regne de Dieu sur terre, etait incompatible avec lui.«

[70] Mat. 24, 24—27. 29—34. 42 i paralelna mjesta; Iv. 21, 22. 23.

[71] Filip. 3, 20. 21.

Već je Tihonije tumačio Otkrivenje spiritualno: Dva svjedoka znače Crkvu Staroga i Novoga Zavjeta; sedam glava i deset rogova predstavlja sve moguće neprijatelje Kristove. U glavnim se potezima crta borba između Crkve i protivnih joj sila, sve od časa, kad je napisana do općeg suda. Poglavlja 4—7. prikazuju simbolički skrb Kristovu za Crkvu, kako On s njom ravna i vodi je do konca. Poglavlja 8.—11. je vanjska borba između dobra i zla, Crkve i protivnika, koja ne će prestati sve do konca svijeta, dokgod bude trajala i Crkva. U poglavljima 12—20, 6. se sv. Ivan vraća ponovno na vanjsku borbu pod trima pogledima: s rimskim imperijem, neprijateljskim vlastima prema Crkvi i sotonom. Svršetak sviju je jasan: propast i sramota njihova, a pobjeda sv. Crkve, što će istom nadoći sudnjim danom. Već se u ovoj jednostavnoj podjelbi vidi jasna rekapitulacija: svi su dijelovi paralelni i sižu zajedno do konca svijeta. Tihonije je u tom imao mnogo sljedbenika. I sv. Augustin, kad postavlja Otkrivenje u vremenski okvir veli: »Liber Apocalypsis totum hoc tempus complectitur, quod a primo adventu Christi usque in saeculi finem, quo erit secundus adventus, excurrit.[72] Od kasnijih, koji imaju pred sobom i brojnija tumačenja i širi uvid, hvali sv. Beda Časni izričito Tihonija kao jednog od najboljih tumača Otkrivenja između starijih i sam ga slijedi.[73]

Odbijam sistem primitivne Crkve, borbu sa židovstvom i poganstvom. Premda on sam po sebi ne niječe proročki karakter Otkrivenja za vrijeme kad je napisano, svakako niječe taj karakter od 5. stoljeća dalje; a sv. Crkva i danas nazivlje Otkrivenje proročkom knjigom.[74] Po tom se sistemu već sve ostvarile od početka do 19. poglavlja, u koliko se odnosi na židovstvo i poganstvo. Čudno je, da ni danas te knjige ne razumijemo. Po ovom bi sistemu Otkrivenje za nas bilo kao i druge historijske knjige, kao na pr. Evanđelje, Djela Apostolska. Velika je međutim razlika, što su u Evanđelju i drugim historijskim knjigama svi tumači jednog mišljenja glede data i osoba kao i više manje glede nauka; jednako možemo govoriti i za didaktičku literaturu. Premda vidim među zastupnicima ovoga sistema u novije doba ljude velikog autoriteta (Alioli, Belser, Schäfer-Mainertz i drugi), ipak je

[72] De Civitate Dei, XI, 8 — PL 41, 670.

[73] Expositio in Ap. — PL 93, 132 sl.

[74] Kad velimo, da Crkva nazivlje Otkrivenje proročkom knjigom, ne diramo time proroke Staroga Zavjeta, kao da bi oni zato morali biti razumljivi, jer su se obistinila njihova proroštva. Ili ako su se ispunila kao na pr. ona, koja govore o osobi Mesije i Njegovim svojstvima, da više nijesu proroštva. Zajednička je nota onih i Otkrivenja, da proroci govore u svojim knjigama mjesto Boga. Kad pointiramo, da je Otkrivenje proročka knjiga, time hoćemo da naglasimo i za današnje vrijeme, da govori ne samo mjesto Boga, nego i o budućnosti, koju znade i objavljuje samo Bog.

čudno, da nakon 14. stoljeća iza ostvarenja proroštva sv. Ivana, ipak te knjige ne razumijemo. Istina, nijesu nam poznate historijske prilike onoga doba kao savremenicima Apostola; oni su lakše shvaćali simboliku, na koju su bili priviknuti i kojom je zaodjeveno Ivanovo Otkrivenje. S pravom bi, po tom zaključili, da je Bog objavio proroštvo, koje i poslije ostvarenja ne znamo, što, kako i kada se u zbilji ostvarilo.

Otklanjam sistem čitave historije Crkve, za koji bih dobrim dijelom mogao opetovati, što sam već rekao za prvi, jer su se i po ovom, ako ne sve, to svakako mnogi dijelovi u Otkrivenju već ispunili. Pisci i spominju, koji bi se dijelovi već bili ispunili, ali većina tih pojedinosti ne će da odredi. Neozbiljan utisak čine, a i mnogim fantastama u svim vremenima daju povoda neki zastupnici ovog sistema, kad dijele Otkrivenje, prema sedam različitih, ali ne odijeljenih vizija, u sedam epoha,[75] određuju datume rođenja Antikristova, zadnjeg suda i slično.[76] Holzhauser je stao na 15. poglavlju, jer prema njegovu prvotnom računu mu faktično nije preostalo ni prostora u opisima Otkrivenja, a niti vremena, da smjesti zadnje događaje sv. Crkve. Da ovaj sistem odbijemo imademo uz ostalo povod i u tomu, što ga ovako nije tumačio nijedan od sv. Otaca. Zato je vrlo začudno, kad se Gallois poziylje na svu Crkvu.[77]

Odbijam takoder sistem isključivo alegorijski. Neki su auktori prema riječima samog Otkrivenja 13, 7, pogotovo 17, 9 *τούτε σοφία* kasnije prema već navedenim riječima sv. Jeronima: »In verbis singulis Apocalypsis, multiplices latent intelligentiae«, shvatili kao da je i ova sv. knjiga polje nadmudrivanja i dali se na sva moguća tumačenja: materijalno, literarno, mističko, alegorijsko. Jer je već sama simbolika knjige iz spiritualnog područja, može literarno tumačenje biti samo ondje, gdje sam sv. Ivan napušta simboliku i govori ad litteram, kao historičar. To je sigurno, dopušteno od svih, samo u prologu pogl. 1. i u epi-

---

[75] Adveniat regnum tuum, München 1923. Auktor je napisao talijanski i sam dao prevesti na njemački. Apokaliptičnu zvijer identificira sa današnjim otmičarima patrimonija sv. Petra i doba, u koje živimo, nazivlje šestim i predzadnjim.

[76] Osnivajući svoja tumačenja na Holzhauser-u vele ovi, da se je Antikrist imao već roditi god. 1911. Zadnji sud ima biti negdje iza godine 1950., svakako prije konca ovog stoljeća. Stara je riječ, većinom u značenju prijetnje upotrebljavana »mille non più mille«; zato se drugo tisućljeće ne smije ispuniti. Svoj početak ima i ovo na skoro literarnom tumačenju 20, 4. 6. o tisućgodišnjem kraljevstvu, po kojem bi bila to Crkva Kristova počam od Njegova ili rođenja ili uzašašća.

[77] »Nous creyons avec toute l'Église qu'une partie de la prophétie a déjà reçu pour nous son accomplissement«. Fr. Gallois O. P., L'Apocalypse de sainte Jean, Revue Biblique 1893. str. 407.

logu 22, 6—20. Inače je literarni smisao Otkrivenja metaforički,[78] nikako alegorijski, ako uzmemo, da je alegorija produžena metafora. Otkrivenje nije jedna produžena metafora, nego čitav niz metafora, koje su povezane između sebe, ali ujedno i odijeljene. Odbijam isključivo alegorijsko tumačenje i s razloga, što otvara put prevelikoj slobodi pojedinca, i fantaziranju i dosjetkama, koja će nanizati i više značenja za pojedine slike. Već spomenuti Gallois na par mjesta ističe najprije, da slijedi Otkrivenje hronološki red,[79] zatim daje dosjetljiva, ali mnogo puta vrlo čudna tumačenja ovih riječi Božjih.[80]

---

[78] Shvatiti treba u smislu kao što, kad velimo, da je literarni smisao Pjesme nad pjesmama mistički, to je, kad samim riječima treba dati mističko značenje.

[79] Revue Biblique 1993. str. 420. »Pour nous, la prophétie de saint Jean se développe chronologiquement, et ce chapitre (na poglavlje 9. se odnosi) marque une periode nouvelle d'une gravité exceptionelle dans la suite des temps«.

Revue Biblique 1894. str. 362: »Dans l'Apocalypse, qui suit presque constamment l'odre chronologique, il n'y a pas à se tromper. Mais la distinction se retrouve aussi dans l'Évangile.«

[80] Gallois, francuski Dominikanac je svoje tumačenje najprije objavio u Revue Biblique 1893. str. 384—430; 506—543. 1894. str. 357—362, a god. 1895. je štampano kao posebna knjiga s uvodnim pismom Monsabré-a, u kojem se glasoviti propovijednik ne pokazuje baš zadovoljnim s podastrtim mu tumačenjem, a to daje razumjeti s finim poticajem onda mladom Gallois, da nastavi svoj studij na Apokalipsi. V. bilješka 53.

Str. 389. ne dopušta Gallois, da sedam vizija, na koje se kod većine tumača dijeli Otkrivenje »reprenant chacune toute l'histoire de l'Église. Pour nous, au contraire, il y a suite et progression general et ces visions déroulent sous nos yeux emerveilles les principales périodes de la vie de l'Église sur la terre, depuis son etablissement par N. S. J. C. jusq' a l'Antechrist et jusq' a la fin du monde«.

Str. 390: α i ω, to je, da će Ivan opisati povijest Crkve, jer je Isus njezin početak, temeljni poglavar; a On je također i njezin svršetak u nebu i bit će njezino blaženstvo.

Str. 407. i 408. gdje tumači 6. poglavlje, bijeli konj i konjanik su mu ratnici-pobjednici rimski protiv sv. Crkve. 6, 3. 4. je viečni rat do propasti rimskog carstva. 6, 8. je tragična smrt progonitelja Crkve.

Str. 420. s podnaslovom: priprava k Antikristovu kraljevstvu veli, da su neki vidjeli 9, 1. u ovoj zvijezdi Arija, drugi Lutera i njegove reformatore, Cornelije a Lapide gleda to u luteranizmu i ovaj je kriv svemu slijedećem zlu. 9, 12. »Cette invasion des sauterelles infernales est un premier malheur de cette periode de l'Église et caractérise, croyons nous, la soi disant réforme protestante«.

Rekao sam već, da je Otkrivenje dano sv. Ivanu u obliku vizije, koja se od parabole ništa objektivno ne razlikuje, osim što je u onoj auktor pasivan, u ovoj aktivan. Od alegorije se vizija, a i parabola znatno razlikuje.

U tumačenju parabola, isto rečeno i za vizije, moramo imati pred očima namjeru onoga, koji govori ili nauk, koji hoće da poda; ali osim glavnih lica i stvari, koje nešto pretstavljaju, imade više puta i sporednih, koje su samo kao ukras ili da popunjavaju opis. Suvišno je ispitivati značenje takovih dijelova ili očekivati, da će se ostvariti. Već je to naglasio sv. Ivan Zlatousti, kad veli: »Et, ut semper dixi, parabolae non sunt ad litteram accipiendae: inde enim absurda multa sequerentur; quod ut nos doceat, sic parabolam explicat. Non dicit,[81] qui essent servi illi, qui accesserunt; sed ut ostendant se, seriei concinnandae causa, et ad complimentum imaginis, ipsos induxisse, hac missa parte, quae ad rem maxime pertinebant, ob quam haec parabola dicta fuerat, explicat, se universi iudicem et dominum declarans.«[82]

Ponovno naglasujem, da alegorijsko tumačenje, osobito ono historijsko, previše natežu, i ovim sporednim opisima daju mnogo

---

Str. 422. 9, 15. Trećina će ljudi poginuti u vjerskim ratovima i revolucijama. $^1/_3$ bit će po njima zavedena. »Cette deuxième interpretation s'est accomplie à la lettre au moment du protestantisme«.

Str. 424. »Les deux visions des sauterelles et des chevaux ne sont pas la répétition d'un même évément sous deux figures defférents, mais ils marquent bien des séries d'evenements successivs et distincts«.

Usprkos, što je prema sv. tekstu zabranjeno pisati govor sedam gromova, nego to mora zapečatiti 10, 4., veli Gallois str. 425. na 10, 11., da mora Ivan navijestiti, prorokovati još govor 7 gromova.

Metodije Olimpijski (311) u svom *Συμπόσιον τῶν δέκα παρθένων ἢ περὶ ἁγνείας* tumači u 7 glava u Otkr. 12, 3. sa sedam glavnih grijeha, 10 rogova je 10 zapovijedi Božjih. Gallois str. 507. 7 glava = 7 glavnih grijeha = glavnih zabluda: judaizam, paganizam, arijanizam, muhamedanizam, protestantizam, racijonalizam i ateizam.

Str. 509 na 12, 6. veli, da će Crkva biti bez Pape, vidljivog poglavara. Na 12, 14. »Duae alae aquilae: au sens spirituel se sont les ailes de la foi et de la prière.

L'Église (str. 510) aura donc pour la vivifier pendant ce trois ans et demi la force de la vie contemplative que le serpent ne pourra détruire. Ce verset, nous le répétons, insinue le role des ordres religieux dans ce combat supreme«. I t. d.

Na str. 363 (1894.) govori o tisućgodišnjem kraljevstvu, koje će biti na ovoj zemlji mirno iza kako bude sotona vezan, da ne bude više mogao škoditi za tisuću godina, kad će 20, 7 sl. biti još pušten na kratko vrijeme.

[81] Misli na Mat. 22, 2—11.

[82] Hom. 47 in Math. — PG 59, 482 i hom. 64 in Math. PG 58, 613.

puta glavna značenja, kao da ti opisi sadržavaju ideje vodilice. Glavne ideje trpe, zasjenjene su, mnogo puta zbilja u pozadini. U proročkoj knjizi nije sila u slovu, nego u cjelokupnoj viziji.

Načela, koja se navode za parabole, vrijede i u ovom simboličkom proročanstvu. Kako kod onih, tako se i ovdje spominju simbolički osobe i stvari, koje postoje ili će postojati; ali i drugi dio onog načela za parabole je također u Otkrivenju, da one osobe ili stvari u mnogo slučajeva služe kao ukras ili dopunjak opisa. Prema tome je drukčija istina historije, drukčija raznih tropa. Dakle i drukčija istina simbola. U Otkrivenju »Janje« — ἀρνίον — pogl. 4. i 5. i Sin čovječji — υἱὸς ἀνθρώπου — pogl. 1, i 14. predočuju Krista, ali mnoge stvari, koje im se pripisuju, u opće se ne će ostvariti, nego možda sasma drukčije, nego li su opisane. Pa i mnoge osobe su samo kao ukras; ne postoje inače, nego samo u viziji ili razumu sv. Ivana; da ne bi bilo lošega shvaćanja, naglasujem, da se radi o sporednim licima. Tako na pr. životinje —Ζῷα — oko Božjega prijestolja pogl. 4. i dr.

Tako je u opisima Otkrivenja uzaludno i nepotrebno tražiti značenje pojedinosti nekih opisa. Uopće rekao bih, da u ovoj knjizi, kao i kod drugih proroka ima mnogo stvari, koje se ne mogu ni očekivati, da bi se ostvarile, ili kad bi se i ostvarile, bile bi ne čudesne, nego vrlo čudne. Tako u pogl. 1. ukazanje Sina čovječjega, koji drži u desnoj ruci zvijezde, u ustima dvorezi mač i dr., opis na nebu pogl. 4. i 5. otvaranje sedam pečata i obilježivanje sluga Božjih pogl. 6—8, 1, anđeo, koji baca s neba na zemlju ugljevlje iz kadionice 8, 5, ili anđeli sa sedam trublja. dvije zvijeri pogl. 13., ili oni koji prijete ljudima sa raznim zlima pogl. 14, sa izlijevanjem sedam čaša, isto anđeo koji baca kamen u more pogl. 18, 21., i nebeski Jeruzalem pogl. 21. Sve je to opisano simbolički ili parabolički.[83] Zato već sam karakter knjige odbija onakva tumačenja, koja bi gradila svoj sistem na pojedinostima, koje su samo drugotnog značenja i ruho nauka, koji je Bog dao svojoj Crkvi po posebnoj objavi preko sv. Ivana.

E s h a t o l o š k i s i s t e m premda mi se u mnogočem svida, jer je prije svega po njemu divno obranjen proročki karakter Otkrivenja, daje nadasve istina l i j e p i odgovor na mnoga pitanja, koja drugi sistemi ne riješavaju, ali zato n e z a d o v o l j a v a, jer se proroštvo ne odnosi na ona vremena, koja su tumači htjeli protumačiti s Otkrivenjem. Sistem je i vremenski ovisan o prijašnjim. Izgleda, da je nastao iza neuspjeha onih. Ovaj sistem međutim nije kadar sa svoga eshatološkog stava protumačiti poglavlja 12., 17., 18., pa i 20., 6., a da ne segne na polje historijsko ili ono iz drugih sistema. Ovaj je sistem previše skučen, da gotovo nijesmo slobodni ni tumačiti. Ne niječem, da ima mnoge vjerojatnosti, ali je za me najvjerojatniji:

---

[83] B i c h e l, S. Franciscus fuitne Angelus sexti sigilli? (Apoc. 7, 2), Antonianum (1927) str. 88, 89.

Sistem historijsko-tipički.

Ovaj sistem zadržava eshatološki karakter Otkrivenja, brani proroštvo knjige i odgovara na nastale poteškoće.

Sv. Pavao piše Rimljanima 15, 4: »»Quaecumque enim ὅσα γὰρ scripta sunt προεγράφη[84] ad nostram utilitatem εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν[85] scripta sunt: ut per patientiam et consolationem Scripturarum, spem habeamus«. Pisano je za sva vremena, da se u poteškoćama i borbama ustrpimo, tješimo se po sv. Pismu i ne klonemo duhom. Ovo znači ujedno i kao resume čitavog Otkrivenja: na našu je korist sve pisano. Ne samo, što je bilo napisano do tog doba, kad veliki Apostol piše Rimljanima, nego u opće ὅσα προεγράφη,[86] štogod je Božjeg sadržano u sv. Pismu. Historijske su knjige Evanđelja i djela Apostolska; Epistole su poučne. Već u tima ima mnogo poticaja i utjehe, da duhom ne klonemo, osobito u eshatološkim govorima Kristovim kod sinoptika, i velesvećeničkom govoru kod Ivana 14—17. Kad bi Otkrivenje bilo isključivo eshatološko proroštvo, od ovih se ne bi razlikovalo, osim što je čitavo samo tog sadržaja. I ako je punina objave po Kristu dostigla svoj vrhunac[87] i završena, ova je je knjiga dana u svrhu, da ispuni vremenski prostor između utemeljenja sv. Crkve i svršetka svijeta.

S ovom knjigom je kanon Novog Zavjeta upotpunjen prema kanonu Starog Zavjeta, koji uz historijske i poučne knjige uključuje i proročke.

Otkrivenjem je Bog providio čovječjoj slaboći; jer čovjek treba pomoći u svakoj zgodi života. Po sebi je lako vjerovati i biti Bogu odan u dobru, ali u danima pohoda protivnih sila i duhovnih napadaja, junaci se teško održe. *Ἔρχομαι ταχύ* Otkr. *22*, 20. odgovara Spasitelj u nevoljama duši, a uništit će protivne sile. **Μὴ φοβοῦ, τὸ μικρὸν ποιμνίον**[88] nego **θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον.**[89]

Iza objave je čuo sv. Ivan Otkr. *20*, 10: *μὴ σφραγίσῃς τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου· ὁ καιρὸς γὰρ ἐγγύς ἐστιν.* Nije knjiga imala ostati zapečaćena; otuda i *ἀποκάλυψις* — Otkrivenje. Zato su i nastala tumačenja u svako doba, gdje tumači apliciraju svom vremenu. Uz psihološku osnovicu toga, postoji povod i u samom Otkrivenju 1, 10., kad je sv. Ivan čuo glas jak kao

---

84 Kodeksi: B. P. 69, pc, Cl (H) imaju: sve, omnia, *πάντα*.

85 Riječi: „ad nostram" — *εἰς τὴν ἡμετέραν* imaju se shvatiti po figuri enallage, to jest, za sve one, koji čitaju pismo, sv. Pismo. Jednako u 1 Tes. 4, 15 *ἡμεῖς οἱ ζῶντες*.

86 Aorist nije samo vrijeme, znači i vrstu radnje.

87 Hebr. 1, 1. 2.

88 Luk. *12*, *32*.

89 Iv. 16, 39.

trublja, znak, da se ima čuti od svih ljudi na svijetu kao što će glas druge trublje na koncu svijeta čuti svi mrtvi.[90] Dalje zaključuju iz otvorene knjige Otkr. 10, 8., da je moraju razumjeti svi narodi, kojima Ivan mora propovijedati.

Otkrivenje je proročka povijest za sve vijekove, koji će proći od Uzašašća Kristova[91] na nebo do njegovog drugoga dolaska na koncu svijeta. Jer Otkrivenje završuje objavu Božju, stoji kao zadnje poglavlje sv. Pisma, ima svrhu kao i ostali dijelovi, da potiče ljude na ljubav Božju, da im jača vjeru, daje nauk spasa, u poteškoćama budi pouzdanje i revnost za Krista i upravlja sv. Crkvom kroz sve vijekove.

U drugom i trećem poglavlju piše Ivan pisma na sedam anđela, poslanika - biskupa pojedinih Crkava. Da je to svim Crkvama dokazuje i sam tekst, gdje sva pisma završuju, nek čuje, koji ima uši, što Duh govori Crkvama, ne jednoj Crkvi, kojoj je pismo upravljeno *2*, 7. 11. 17. *29*; 3, 6. 13. *22*. Kako su ovdje svi anđeli Crkava pozvani, da Božji zakon naučavaju ljude, da ga obdržavaju, tako će i navještati kazne svi anđeli, biskupi i svećenici s trubljama Otkr. 8, 2, da ih čuju svi ljudi, po svem svijetu, u sva vremena.

Radi jasnoće kažem usput, da treba razlikovati sisteme od samog tumačenja. Sistem je način, koji postavlja ili izabire načela, po kojima će se tumačiti. Tumač, egzegeta nastoji, da iznese tačno značenje pojedinih mjesta i determinira opseg pojedinih riječi; zato upotrebljava paralelna mjesta u Starom i Novom Zavjetu kod sv. Otaca i druga pomagala, koja ga do tog dovode. Većina katoličkih egzegeta odredjuje jasno dogmatsko i moralno značenje pojedinih mjesta, što je i konačna svrha katoličke egzegeze. Toga ja ne činim u ovom dijelu; samo se želim opredijeliti za jedan sistem, kojim bi se potpuno sačuvao proročki karakter knjige Otkrivenja i da se njime postigne gornja svrha u saglasnosti samoga sadržaja i vanjskih auktoriteta: sv. Otaca i teologa Navedeni su sistemi jedan drugog naslijedjivali i davali Otkrivenju historijski, savremeni ili eshatološki položaj. Dakako, svi su hipotet ki i prihvaćeni samo od pojedinaca. Osobina je historijskog, da gradi uvijek ili većinom na konjekturama, a da nema baš dubljeg temelja u samoj knjizi.

Priznao sam vjerojatnost eshatološkom sistemu, ali veću historijsko - tipičkom. Ovaj je stvarniji i eshatološke tipove Otkrivenja imade u povijesti života sv. Crkve od njezinog početka. Ovi se tipovi ne mogu konkretizirati, nego se njima može aplicirati proroštvo Ivanovo, da se literarno značenje odnosi od tipa do tipa, sve dalje do konca svijeta, kad će se doslovce konkretizirati. Zato se po ovom sistemu u Otkrivenju ništa ne smatra kao ostvareno u prošlosti i danas ekskluzivno, što bi eventualno moglo služiti u budućnosti samo kao historijski primjer i poticaj; niti se smatra kao nauka, koja se odnosi samo na konac svijeta, a za one, koji

[90] 1 Tes. 4, 16.
[91] Nav. mj. sv. Bonaventure: »Ab ortu solis«.

živu u međuvremenu je samo strah i neizvjesnost, da nije možda konac već tu. Simboličke slike Otkrivenja su realne, uzete iz samih činjenica, tako da su trajni simbol, tip vlasti i protivštine prema Kristovu kraljevstvu, Crkvi Božjoj.

Tiefethal je u tumačenju Otkrivenja[92] sklon sistemu, koji zagovara, da je ono proročka historija Crkve, a generalno su prorečene borbe i pobjede sv. Crkve, kako je to na dnevnom redu. Ove su borbe prikazane po zmaju, koja slika, veli Allo,[93] je bila općenito poznata kod svih naroda, a možda imade svoj izvor u Gen. 3., prvoj knjizi sv. Pisma,pa tako se nalazi i u zadnjoj.[94]

Otkrivenje je dakle za sva vremena. Kod ovoga se isključuje, da bi u pojedinim otsjecima bili prorokovani pojedini događaji u vremenu; nego pojedini događaji, pa i u vremenu, su tipično prorokovani u Otkrivenju. I današnje stanje svijeta, stav prema Bogu i Crkvi je također tu prorokovan, ali i ovo tipično, a ne da bi otsjek Otkrivenja literarno crtao baš današnje stanje, a budućim vremenima i generacijama bio samo uspomenom.[95] Ivan ne pogađa, on prorokuje život Crkve i vjernih. Mijenja se povijest država i naroda, epohe i vremena, mijenjaju se imena, osobe, mjesta, ali unutarnji život, misli, osjećaji moralni zakoni i norme ostaju više manje uz vrlo male promjene iste; krize, moralne i materijalne katastrofe, ratovi, revolucije i proganjanje slabijeg protivnika mijenjaju lice zemlje; zlo raste, a dobro je potiskivano natrag, iza čega svega

---

[92] Die Apocalypse des hl. Johannes ekrlärt für Theologiestudirende und Theologen, 1896. pokazuje solidnu erudiciju i marljivu meditaciju, ali je zastarjeo. Ne bavi se sistemima, nego osim nekoliko uvodnih pitanja samim tumačenjem.

[93] Nav. dj. str. 178.

[94] Allo bi dopustio, da je sv. Ivan mogao uzeti ovu sliku za vlastite ideje i od naroda, gdje je stanovao, kako je to učinio i u obradbi svojih 7 poslanica.

Što dopušta glede forme i Gunkel u svojem djelu Schöpfung und Chaos 1895. na str. 283, ali pobija Dietericha, koji veli, da je Ivan i formom i idejom ovisan od vjerske ideje poganske kod Grka. U drugom kasnijem svom djelu Gunkel, Zum Religionsgeschichtlichen Verständnis des Neuen Testaments, Göttingen 1903. str. 54—58 vidi u Otkr. 12. na Krista apliciran mit proljetnog sunca, babilonskog boga Marduk, a zmaj mu je očito neprijatelj Tiamat. Žena je mitološka koncepcija, koju je auktor Otkrivenja uveo u svoje vizije pod uplivom tradicije, koja vlada duhovima kao tiranin. Bousset u Offenbarung Johannes str. 354 sl. bi dopustio egipatski mit Izisa i Ozirisa, a u drugom izdanju svog djela Die Religion des Judentums, Berlin 1906. str. 488. radje je sklon vjerovanju, da je ovo jedan od iranskih mita.

[95] Chevalier, l'Apocalypse et les temps présents, Rome 1907.[2] Élie Daniel, Serait-ce vraiment la fin des temps?, Paris 1927. osobito str. 89—116.

se zapažaju znakovi kao da bi neminovno imao nastupiti konac svijeta. U tom međuvremenu nastupi povijest barem prividno drugi tečaj. Ovakovu su krizu proživjeli već prvi kršćani, kojima je Otkrivenje bilo naslovljeno, zatim kroz prva tri vijeka, sva Evropa za vrijeme provale divljih naroda; pojedini narodi u pojedinim krajevima[96] sve do današnjih dana, kad vjerni sinovi Crkve osjećaju nesigurnost i protivnost po svem svijetu; Crkvu lišavaju najbitnijega, što se dozvoljava i samim izrodima, tako da hara bolest opće krize duha uz to se uništavaju tekovine intelekta i one vječne vrijednosti.

Proroštvo sv. Ivana imade i svoj vlastiti jezik, kako ga već nalazimo u eshatologiji. Tako govori o padanju zvijezda za pad velikana, o zvijerima za duhovne i tjelesne neprijatelje ljudi i čitavih naroda, o potresima za rušenje stare slave, prijestolja i kraljevstva. Mjesto promatranja je nebo, gdje je vidio zapečaćenu knjigu i Janje, koje otvara sedam pečata; tu se pojavljuju četiri konja i konjanika, sakriva se nebo, ponovno sedam anđela s trubljama kao i orao s trokratnim poklikom: *jao,* čime se svijetu najavljuje neminovno zlo, koje će zateći svijet. Taj je jezik tajan i simboličan Otkr. 18, 5. Njime se označuje *Βαβύλων μεγάλη* ne Babilon, ne samo Rim i imperij nego sav svijet, svjetovne vlasti i veliko *μεγάλη* komešanje na uzbunu prema Bogu, Božjim ustanovama i zakona neprijateljski raspoloženog čovječanstva. Božanstvo naroda, humanitet vladaoca, bratstvo, jednakost, sloboda, lajička trezvenost, kriticizam, materijalizam, etatizam i ostale pojave, koje sve teže za internacijonalizacijom i u formi sve je to u Otkrivenju označeno s raznim radom zvijeri, kojim ona postavlja, bilo na čelo bilo na ruku, svoj antikršćanski, sotonski žig, u težnji, da zavlada mišljenjem i djelovanjem ljudi. Koji ne pripadaju tim nasilnim i perverznim soton. društvima, isključeni su iz javnog života, po njima su đavolskom mržnjom osuđeni na smrt, ne mogu prodavati ni kupovati. Možda ima pravo Allo, kad veli, da je izlijevanje čaša više historijskog značenja.[97] Ali ni to ne isključuje, da bude tip budućih stvari i događaja. Međutim i zastupnici ovog sistema nijesu u tom jednog mišljenja. Tako Lohmeyer i Sickenberger isključuju svaku direktnu vezu s historijom,[98] a drugi to naglasuju i držim

---

[96] Sv. Grgur V. o koncu svijeta — 1. nedjelja adventa u homiliji.

[97] Nav. dj. str. 227. »Les 7 Coupes se distingueront de 7 Trompettes (XV—XIX. prema VIII—IX.) en ce que celles-ci avaient un sens typique général et indéterminé, tandis que les Conpes sont plus »historiques«, ayant un rapport étroit avec les Bête«.

[98] Wikenhauser, nav. djelo. Str. 16—19 govori o utjecaju Danijela na Otkrivenje, a str. 20. zaključuje! »Man kann geradezu den paradoxen Satz wagen: Die Apocalypse Johannis ist das neutestamentliche Danielbuch. I govori zatim o Danijelovim 4 kraljevstvima, pa zaključuje, da su svi shvaćali, da je 4. zvijer Danijelova rimski imperij; Lohmeyer u.

s većim uspjehom. Tako spomenuti Allo gleda u »velikom Babilonu« historijski Rim, koji je tip drugih, Bogu protivnih vlasti, koje su osnovane na istim principima, i za to im je ovdje prorečen jednak svršetak kao i poganskom Rimu. I sv. Ivan da bude zorniji »ne zadovoljava se s golom proročkom filozofijom«, nastavlja Allo »nego svojim čitaocima u nastavku precizira gotovu propast faktičnog neprijatelja Evanđelja.«[100]

Tiefenthal veli za poglavlja 12—14., da sadržavaju viziju triju neprijatelja kraljevstva Božjeg: sotona sa crvenim zmajem (12), zvijer s mora, to su Bogu protivne sile svjetovne (13—10). — »Gottfeindliche Weltmacht« — i (moderna) profana filozofija (13, 11. 14). Sedam glava zvijeri (13, 1) jesu razne materijalne faze, Bogu hostilne moći, kako je to jasno iz pogl. 18., gdje se pet starih monarhija prema Daijelu: egipatska, asirska, babilonska, perzijska i grčka bore protiv Boga, koga je tada pretstavljao teokratski židovski narod. U Danijelu su oni tip budućih; »*qui est*« je rimsko carstvo, koje je tip onih 10 faza, koje ga imadu naslijediti.[101] Schreiner u drugoj zvijeri vidi zakonodavstvo svijeta, koje ide zatim, da Bogu otme dužnu čast — Weltpolitik.[102] Babilon 14, 8. mu je London, kojega će vlastita gramljivost svući s dosadanjeg sjaja i vladoželjnost izbaciti s dosadanjeg položaja.[103] Danas to možemo reći za Pariz; konačno za sve prijestolnice, za sve države, koje se pokazuju kao neko božanstvo otimajući Bogu čast, koja ide Njemu samomu — »Veličanstvo grada, zemlje, države, naroda...«[104]

Sickenberger: »keine geschichtlichen Mächte, sondern einzig und allein Verkörperung übergeschichtlich-dämonischer Wesen«. (Sickenberger, Biblische Zeitschrift 17 (1926) 270—282).

99 Nav. dj. str. 242: »Même progression dans le décadence attend, aprés Rome, à tout âge et dans toute race, les nouvelles fondations des Bêtes, qui reposeront toujours sur les mêmes principes illusoirs, de naturalisme, de blasphéme et d'opression. Car l'Antéchrist est marqué au chiffre 6: il ne peut faire que des oeuvres qui n'atteignent jamais leur but, et manquent toujours, faut d'un point, à l'heure ou l'on attend leur succès«.

100 Str. 243: »Tel est le cours symbolique de l'histoire, pour la Cité profane, les Babylones diverses qui suivront les errements de l'etatisme romain. Mais, après ces vastes vues de philosophie prophétique, Jean allait montrer mieux encore à ses lecteurs, avec des développements d'une grande precision, la ruine inéluctabile de l'Ennemi actuel, de Cette Rome qui prétendait étouffer l'Évangile et renverser la Jérusalem céleste«.

101 Nav. dj. str. 100. sl.

102 Das grosse Buch vom Ende, str. 176.

103 Isto tamo str. 188. 189.

104 Isto str. 216.

H a d o r n[105] ne vidi pod Babilonom drugo osim Rima, a upotrebljava izraz Babilon, da se istakne tipična protimba kršćanstvu. Babilon je u opće označen kod proroka i u apokaliptičkoj literaturi kao tip bezbožnog grada i oholosti; grad taj ima stići božja kazna! Kod proroka ne datira to pojmovanje o Babilonu, odkad je Nabukodonozor razorio sveti grad, nego seže još ranije u prvu knjigu sv. Pisma (G e n. 11), gdje se pripovijeda o gradnji kule, čiji su vrhovi imali sizati sve do neba. Uza sva poniženja i opustošenja, koja su uslijedila mnogo puta, Babilon se je sam obožavao, dok konačno nije potpuno razoren.[106] To je prvo svjetovno kraljevstvo.[107] Propalo je i ostalo tipom. Na njegovo je mjesto stupio u viziji Ivanovoj Rim kao tip; nazivlje ga iz opreznosti i nadalje Babilonom kao i s v. P e t a r u svojoj prvoj poslanici 5, 13. Hadorn govori jasno, što imaju vjernici očekivati od vlasti ovoga svijeta i to prema tipičnom proroštvu Ivanovu, da se ne bi zavaravali. R a d i v j e r e u K r i s t a, b i t ć e i z b a č e n i, o d i j e l j e n i i z B a b i l o n a i p r i m o r a n i n a p u t k r i ž a, d a s e u t v r d e u s t r p l j i v o s t i i v j e r i S v e t a c a.[108]

---

[105] Nav. dj. str. 235: »Dass der Mittelpunkt der Bosheit für Joh. in Rom als der antichristl. Hauptstadt eines antichristl. Weltreiches zu suchen ist, geht aus dem ganzem Buche deutlich hervor. Joh. vermeidet aber den Namen Rom und bleibt bei der von der Schriftprophetie dargebotenen Bezeichnung Babel, um das typische Wesen dieses Antichristentums hervorzuleben . . .«

[106] H a d o r n str. 154. Babel als Typos. Die Typische Bedeutung, die Babel in der prophetischen und apocalyptischen Literatur bekommen hat, ist nicht nur durch die feindselige Haltung bedingt, die das babylonische Weltreiche in der Zeit Nabukadnezars gegen Israel eingenommen hat, sondern schon durch das in Gen. 11 über den Turmbau von Babel berichtete. Schon dem Erzähler dieser ersten Kapitel der Gen., der jedenfalls einige Kenntnis von Babels Grösse, seiner Macht und Kultur besass, erscheint Babel als Typos der sich von Gott loslösenden Weltstadt und ihres titanischen Übermutes, der dem Gericht Gottes verfallen muss. Trotz den wiederholten/ Niederlagen und Stürzen in den Abgrund, an denen Babels Geschichte so reich ist, bricht diese Hybris der Selbstvergötterung immer wieder hervor, in Jes. 14, 13—15 klassisch formuliert. Darum wurde die stolze Weltstadt zerstört wie Sodom und Gomorrha, 13, 19, und zur Wüste gemacht, zur unheimlichen Stätte der Wüstentiere, 13, 20—22. Was Jesaias in Kp 13 und 14 schildert, ist ein Bild ohne einem Strahl von Hoffnung. Schon 21, 9 ertönt der Ruf: gefallen ist Babel.

[107] Dan. 2, 31—36; 4, 27.

[108] Isto str. 235. »Die Gemeinde soll aus dieser typisch zu verstehenden Weissagung Klarheit empfangen über das Wessen dieser Welt und wissen, was sie von der Welt und dem Fürsten dieser Welt zu erwarten hat, damit sie sich keiner Täuschung hingebe. Durch ihren Glauben an den

Svršetak je ove borbe jasan a i sama borba je eshatološka, pred općim sudom, zato ἔσχατος. Eshatologija proroka »*novissima tempora*« — 'aharit hajjamim za proroke počinju sa Isusom. Ova je eshatologija već na ovom svijetu. Iza ove vremenske periode nema druge osim one u vječnosti na koju se Otkrivenje ne odnosi osim zadnje poglavlje gdje će pobjednici iz ove eshatološke borbe *βασιλεύσουσιν εἰς αἰῶνα τῶν αἰώνων* 22, 5. u nebeskom Jeruzalemu. Ova saecula saeculorum regnabunt — je vječnost u odnosu sa *καὶ βασιλεύσουσιν μετ' αὐτοῦ . . . τὰ χίλια ἔτη* 20, 6. Ovo mille anni je eshatos kraljevstvo Kristovo u dušama po sv. Crkvi. Jakov Patrijarha na smrtnoj postelji pozivlje svojih 12 sinova, da ih blagoslovi i objavi, što će biti u poslijednje vrijeme[109] i gleda jasno u Šiloah — Mesiju i Njegovo doba. Na šest doba svijeta nadovezuje se ovo sedmo doba, punina objave bez posrednika ljudskog kao do sada što ih je imao, nego po samom Bogu, Isusu Kristu, i s time je eshatos. Dakle borbe, koje navješta Otkrivenje za poslijednje doba jesu ove naše, koje su također tip onih Otkr. 20, 7—10.

Sv. Ivan[110] nazivlje doba Mesije zadnjim časom, što se očituje po brojnim neprijateljima, Antikristima; oni su tip utjelovljenog Antikrista, koji ima doći u poslijednje vrijeme pred svršetak svijeta.[111] Zovu se zato Antikristima, jer su njihova djela slična Antikristovim i poživljuje ih njegov duh. Oni su tip Antikristov.[112]

Christus ist sie von Babel getrennt, darum auch auf den Kreuzesweg verwiesen und genötigt, in Geduld und Glauben den Heiligen sich zu bewähren 13, 10.«

[109] 1. Mojs. 49, 1 sl.

[110] *1* Iv. *2*, 18. *22*; 4, 1. 3; *2* Iv. 7.

[111] 2 Tes. 2, 3—10.

[112] B. M. Haghelbaert O. P. u Revue Biblique 1894. str. 71—93. pod naslovom: »L'epoque du second avénement du Christ«.

Str. 73. veli: Saint Jean (1 Joh. 2, 19. 22; 4, 1—3; 2 Joh. 7) appelle le temps Messianiques la dernière heure, qui est caractérisée par l'apparition de nombreux adversaires, que l'Apôtre appelle des Antéchrists, mais qu'il ne confond nullement avec l'Antéchrist par excellence. Les premiers apparaissent continuellement, mais l'Antéchrist doit encore venir. Saint Jean parle de ces adversaires pour montrer que les derniers temps sont venus, à la fin desquels l'Antéchrist doit apparaitre: rien de plus. Il est vrai qu'il y a moyen de s'y tromper, si l'on ne tient pas compte de la manière dont saint Jean çoncoit l'Antéchrist et son règne. Ce grand adversaire du Christ, cet homme de péché, ce séducteur, ce fils de Satan viendra, avant la fin du monde, pour combattre le Christ et son Église. Tous ceux qui, dans les cours des siècles, s'opposent au Christ, qui nient que Jésus soit Dieu ou soit le Messie, tous ceux qui s'opposent à sa doctrine, qui transgressent ostensiblement sa loi, tous ceur-là, l'Apôtre les appelle des Antéchrists, parce qu'ils font les oeuvres de l'Antéchrist, parce

Trajna borba dobra i zla, Krista i nekrsta, svijetla i tmine, kraljevstva sotone protiv kraljevstva Božjega na zemlji. Ali i trajanje je njihovo i uživanje različito. Vlast će zvijeri trajati 42 mjeseca, tri i pol godine, a rogovi će sa zvijeri vladati *μίαν ὥραν* Otkr. 17, 12 prema vladanju vjernih s Kristom tisuću godina — *τὰ χίλια ἔτη* — 20, 4. 6. Sotona nema ništa trajnog osim zla, koje će njemu i njegovim slijedbenicima ostati trajnom baštinom u nužnom efektu, što slijedi zlo i grijeh; to su kazne, mnogo puta vremenite, a stalno vječne. Svaki rog, svaki kralj, svaka dinastija, vlast uopće može sudjelovati neko vrijeme, manifestirati svoju samovolju protiv Svetaca Crkve, jedan sat, *μία ὥρα,* vrlo kratko vrijeme im je dano. Njih nestaje, monstrum ostaje »qui est« — *ὁ εἷς ἐστιν* — 17, 10. I što bude nad viškom sedam *καὶ αὐτὸς ὀγδοός ἐστιν. καὶ ἐκ τῶν ἑπτά ἐστιν* — 17, 11. Nevezan ni na jednu formu i osobu progonitelja, on ostaje kao kontinuitet grada zala. Vazala je imao već sedam, sve protivne Crkvi vlasti, jednog za drugim nestaje, *μία ὥρα* brzo proteče, »svaka sila za vremena«, sotona, koji je sve vodio, ostaje, qui est;[113] prikazuje se kao Bog, zahtijeva štovanje božje i u hramu svoje vlasti stoji kao bog.

Ali samo je jedan Bog, i Njegov je ime »onaj koji jest« יְהוָֹה[141]; uzurpatore će svog imena i svoje časti kazniti ognjem strašnim, gdje će se mučiti dan i noć u vijeke vjekova Otkr. 19, 20. 21; 20, 8—10. 14. 15. Vjernicima je utjeha, da je Isus pobjednik i u Njegovom će kraljevstvu živjeti na vijeke.[115]

---

qu'ils sont animés de l'esprit dont il sera animé. J'ai beau relire les passages où l'on prétend trouver autre chose, je n'y vois qu'une manière très profonde de considérer les ennemis du Christ en ralation avec le grand annemi.

Les expressions telles que derniers jours, derniers temps, dernière heure, emplyées pour désigner les temps Messianiques, ne nous apprennent rien concernant la durée de cette epoque.

[113] Allo, nav. dj. str. 260.

[114] 2 Mojs. 3, 14.

[115] Hadorn, nav. dj. str. 236: Aber auch das andere soll die Gemeinde wissen und in Glauben festhalten, dass Jesus der Sieger ist und in alle Ewigkeit sein wird, und dass ihr das Reich doch verbleibt. Laut und helle wie ein Fanfarenton klingt es aus dem letzten Buch der Bibel heraus als solenner Abschluss der Schrift und als Schlusswort der Offenbarung und wircklich als ein Vermächnis und Testament an die Christenheit: Jesus Christus behält den Sieg über alle gottfeindlichen, antichrist. Mächte der Welt. Wie aber Paulus an Ende den Satz stellt 1 Kor. 15, 28: »Cum autem subjecta fuerint illi omnia: tunc et ipse Filius subjectus erit ei, qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus«, so tritt auch in dem Schlussvisionen der Apk der Christus auffalend zurück und rückt Gott in einer bezeichnenden Weise an die erste Stelle. Das ist die Unter-

Zaključak.

Evanđelja opisuju prvi dolazak Kristov na svijet, Njegovo djelovanje, nauk i ustanovljenje sv. Crkve; Epistole tumače u danim zgodama Isusov vjerski i moralni nauk; Djela Apostolska govore o prvim godinama Crkve, a Otkrivenje podaje proročansku historiju Crkve za sve vijekove, koji će proteći do drugog slavnog dolaska Kristova na koncu vremena. To je kraljevstvo Kristovo, kraljevstvo Božje, koje ne svršava u vremenu, nego unatoč unutarnjih i vanjskih borba za održanjem, sačuvat će se do konca, kad će se za uvijek nastaviti u nebesima.

Ova proročka povijest ne opisuje pojedinih događaja niti razlikuje pojedinih epoha, nego je ona proročka povijest tako, da se prikazuje kao kulturna proročka povijest, filozofija Kristove Crkve. Kao takva, ona je moralnog i duhovnog reda i nije navezana na pojedino doba, krajeve i ljude. Ali mnogo doba u povijesti, mnogi ljudi, društva, vlasti, prilike mogu ovu filozofijsku historiju sv. Crkve tipički aplicirati na sebe.

Otkrivenje je u neku ruku drugo Evanđelje sv. Ivana. Prvo Evanđelje opisuje život Isusov i Njegovo djelovanje u čovječjem tijelu; *Otkrivenje je drugo Evanđelje budućnosti,* koje opisuje život i djelovanje Isusovo u Crkvi i vjernima, mističnom Kristovu tijelu, koje živi istim Kristovim životom (Immanuel), propovijeda Njegov nauk, svijet ga mrzi, razapinje, progoni.

U svako doba, kadgod se tumačilo Otkrivenje, uzimali su mnogi auktori, da je od riječi do riječi Otkrivenje pisano za njihovo vrijeme i da je ono zadnje t. j. ono Antikristovo. Ova činjenica dokazuje eshatološki karakter čitavog proroštva, ali je ujedno jaki dokaz za historijsko-tipički sistem, prema kojemu se per typum (ne eskluzivno, kako sam sprijeda naglasio, da bi bilo ujedno per litteram) može aplicirati pojedinim vremenima, kako su već činili spomenuti auktori.[116]

---

werfung des Sohnes unter den Vater. Gott ist es, der alle neu macht 21, 5. Eine Hütte »tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis. Et ipsi populus eius erunt et ipse Deus cum eis erit eorum Deus« 21, 3.

So steht am Ende der Schrift, wie an ihren Anfang, am Ende der Geschichte, wie an ihrem Beginn, das Paradies.

[116] Na krivom su putu egzegete, premda je vrlo malo takvih, koji bi imali ovu notu, da bi htjeli aplicirati Otkrivenje svom vremenu kao vremenu Antikrista par excellence. Jer je njegov dolazak usko vezan s koncem svijeta, moramo zato paziti, što sv. Pismo o tom veli na drugim mjestima. I ako je Krist u svom eshatološkom govoru (Mat. 24. i paralelnim mjestima) najavio mnoge znakove tog vremena, rekao je na koncu *ἀλλ' οὔπω ἐστὶν τὸ τέλος* Mat. 24, 4; za druge pak veli *πάντα δὲ ταῦτα ἀρχὴ ὠδίνων* 24, 8. Za sve konačno zaključuje: *περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας οὐδεὶς οἶδεν* . . . . 24, 36. Ustanovljenje izraelskog kraljevstva Djel. ap. 1, 6. sa središtem svetim Jeruzalemom Otkr. 21. je Otac nebeski zadržao *ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ;* kad će to biti ne zna nitko *οὐδὲ*

Uvijek su progonstva, uvijek borbe, potresi i ratovi. Ratna se polja prenose u razna vremena, razne krajeve i različito je oružje; uvijek međutim ubojito. Još nije bilo namjesnika Kristova na Petrovoj stolici, pod čijim je pontifikatom sva Crkva uživala mir. Pa i u zadnjim prosvijetljenim vijekovima, kad se naglasuje sloboda kao nikada, zločinci, ubojice, tatovi i svi mogući škodljivci računaju na zajamčenu im slobodu, a Crkva se progoni na sve moguće načine, pa i grubom, oružanom silom. Pravda zanijemi, kad se radi o Crkvi. Napisano je Otkrivenje za sva vremena »ad nostram doctrinam scripta sunt«,[117] da se ustrpimo i tješimo. Ako nam se sadašnjost čini strašnom po sv. Crkvu, budućnost još strašnijom, čujemo za progonstva i nacrte protivnika, ortaka đavla, stare zmije, zavodnika, oca laži, dovikuje nam po Otkrivenju Gospodin Isus kao ono Apostolima na uzburkanom moru: *τί· δε λοί ἐστε, ὀλιγόπιστοι;* Vjeruj. Kad čitamo povijest prošlih vijekova, vidimo smrvljene neprijatelje, porušena prijestolja, ponižene bezbožnike, uvjeravamo se o istinitosti riječi Isusovih,[119] da Njegovu Crkvu ni sam pakao nije kadar pobijediti, jer je On s njom do konca svijeta,[120] a protivnici su svi do jednog pobijeđeni. Uzdaj se, ja se borim za svoje, ja sam pobijedio svijet.[121] Zato u borbi sv. svoje Crkve, naše jedine majke, ne ćemo ostaviti nego ćemo se u ljubavi s njom i za nju još odvažnije boriti do konačne pobjede, koja je zajamčena po riječima Gospodnjim u Otkrivenju.

οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν οὐδὲ ὁ υἱός, εἰ μὴ ὁ πατὴρ μόνος Mat. 24, 36. Usudio bi se isključiti mogućnost dobra tumačenja, kad bi odredjivali to doba makar u širim potezima, kad doba to *οὐχ ὑμῶν ἐστιν γνῶναι χρόνους καὶ καιρούς* Dj. Ap. 1, 7.

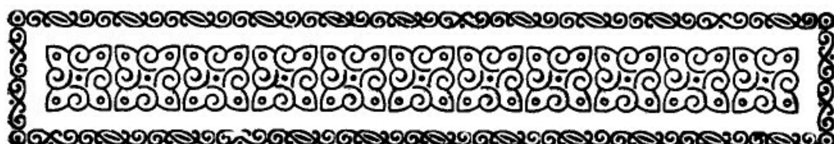
117 Rimlj. 15, 4.

118 Mat. 8, 26.

119 Mat. 16, 18 sl.

120 Mat. 28, 20.

121 Iv. 16, 33. *ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχετε, ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον.* Gospodin je ove borbe i trpljenje navijestio, da u danima poteškoće ne klonemo *ἵνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε.* Zorell, kol. 873. transitive od *νικάω* — *νενίκηκα* vici, ita ut effectus victoriae etiamnum perduret. Sales vol. 1. N. T. str. 427.: fatevi animo; io ho vinto il mondo, ed e quindi facile cosa per voi vincere un nemico sconfitto e debellato. Con nome di mondo si intende tutto ciò che è opposto alla volontà di Dio, e cerca di allontanare gli uomini da Dio. Per mezzo della grazia di Gesù noi potremo superare tutte le difficoltà, e vincere tutte le tentanzioni che possono provenire dal mondo. Simon — Prado, vol. 1. str. 548: ego vici mundum (mox vincam, per mortem et resurrectionem meam), non in meum tantum, sed in vestrum etiam commodum, sc., per exempla mea et per gratiam quam vobis mereor. Optime S. Augustinus: „Non ille vicisset mundum, si eius membra vinceret mundus". Borba je tu, navještena po Kristu, ali i pobjeda je osigurana vjernima po Crkvi, a za neprijatelje vrijedi *ὧν οὐ γέγραπται τὸ ὄνομα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆς Ζωῆς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου* 17, 8, da sa zvijeri, koju slijede, imaju isti svršetak *καὶ εἰς ἀπώλεια ὑπάγει* 17, 11.



Opatija B. D. M. de Gotho.

Milan Turković.

Preface. Un résumé sur l'ordre des Citeaux, reformateurs de l'ordre L'ordre des Citeaux chez et ailleurs.

L'Abbaye B. M. V. de Gotho.

L'Abbaye fut fondée en 1232. par André II, roi de l'Hongrie et de la Croatie.

Les premiers abbés arrivèrent de Zircium (forêt de Bakonya). La cause de leur installation fut la jonction entre les royaumes de l'Hongrie et de la Croatie, la Slavonie étant dépendante de l'évêché de Pečuj et enfin la propagation de la secte des Bogumils (Patarins) arrivée de Bosnie. L'Abbaye des Citeaux posseda de nombreuses terres aux environs de Kutjevo, et malgré que leur bienêtre ne dura pas longtemps ils eurent quandmême un periode ou le préstige de l'Abbaye fut considérable. Le droit du patronage fut exercé par les souvereins et dépuis avec leur assentiment par les puissants du pays spécialement par la famille du palatin hongrois Nikola Gorjanski, de lors par la famille Lovro Iločki, après par le Pape lui-même, et à fin par la famille de Ladislav More.

L'Abbaye disparait en 1526 ou 1537.

De Gotho est déterminé de Kutjevo.

LITERATURA.

P. L. Janauschek: Originum Cisterciensium... Vienna. 1877. — P. Th. Heimb: Notitia historica de Ortu et Progressu Abbatiae B. V. M. ad Sc. Gotthardum. Vienna. 1764. — A. Theiner: Vetera Monumenta historica Hungariam Sacram illustrantia. Romae 1859.—60. — D. Fuxhoffer: Benedictini Pannonii Monasteriologiae Regni Hungariae Pestini 1860. (Maurus Czinar). — G. Fejer: Codex diplom. Hung. Budae 1832. — F. Winter: Die Cistercienser des nordöstl. Deutschlands. Gotha 1871. — J. Koller: Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum. Posoni 1796. — A. Miraeus: Chronicon Cisterciensis Ordinis. — S. Brunner: Ein Cistercienser Buch. Würzburg. 1881. — Archiv der Heilligenkreuzer Abthei: Cistercienser Chronik (Razna godišta). — P. F. Hlawatsch, subprior i arkivar reda cistercitskoga u opatiji Heiligenkreutz (Rukopis). — I. Švear: Ogledalo Illiriuma. Zagreb 1839. — J. Kempf: Požega i požeška županija. Požega 1910. — I. Kukuljević: Re-

gesta. Starine. (Razna godišta). — I. Alzog: Handbuch der Universal-Kirchengeschichte. Mainz 1872. — F. W. Taube: Hist. und Geogr. des Königr. Slavonien. Leipzig 1777. — T. Smičiklas: Povjest Hrvatske. Zagreb 1881. — V. Klaić: Povijest Hrvata. Zagreb 1899. — J. Bösendorfer: Iz slavonske povijesti. Osijek 1910. — P. F. Hlawatsch: Die Abtei Heiligenkreuz. Wien. — I. Kukuljević: Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari. Zagreb 1863. — M. Turković: Monografija Kutjeva. 1906.

PREDGOVOR.

Kad sam g. 1882. preuzeo zajedno s bratom Petrom-Draganom upravu kutjevačkog vlastelinstva, počeo sam se zanimati ne samo za gospodarstvo tog dobra, nego i za sve, što je u vezi s Kutjevom i njegovom prošlosti. U nizu pak predmeta, koji me tada zaokupiše, ponajjače je iskakivala opatija B. D. M. de Gotho, i ja sam godinama sabirao gradivo, a u svrhu, da upoznam njezinu povijest i da je po najboljoj mogućnosti što bolje rasvijetlim. Posljetke moga truda iznosim, evo, u ovoj monografiji, koja čini ujedno početak niza monografija o cistercitskim opatijama, koje su bile osnovane na teritoriju Hrvatske i Slavonije i tijekom invazija turskih jedna za drugom propadale. Misao vodilica bila mi je tom prigodom ne samo želja da rasvijetlim jedan dio naše narodne povijesti, nego i da se odužim i tom i za nas izvanredno zasluženom redu za ono dobro, što ga je na polju kulturnom i gospodarskom učinio hrvatskome narodu promičući jednakom ljubavi vjeru i prosvjetu kao i materijalnu probit njegovu.

Nije bio lagan posao pribrati gradivo za ovu, kao i za one druge monografije o našim cistercitskim opatijama. Kad sam se u tom poslu obratio na sveučilišnog profesora i poznatog povjesnika reda cistercita Remigija Bekefy, moleći ga u prvome redu za podatke o opatiji de Gotho, odgovara mi on ukratko: — Mati opatije Vallis honesta (de Gotho) je opatija u Zirczu. Nema isprava, u kojima bi se pobliže govorilo o spomenutoj opatiji. — Nezadovoljan time, obratio sam se lično na subpriora i knjižničara opatije Heiligenkreuz u Wienerwaldu P. Fridrika Hlawatscha, ne bi li mi on možda mogao ići na ruku i pribaviti potrebne isprave o spomenutoj opatiji. Kako se on ponadao, da će se nešto o tome naći u arkivima cistercitskih opatija u Zwettlu i Lielienfeldu, piše tamo, ali mu knjižničari odgovaraju: — Povijesne je građe (o toj opatiji) tijekom stotina godina koje poradi požara, koje poradi provala neprijateljskih, koje poradi selidaba i drugih razloga nestalo ili je uništena. — A ni moji upiti na samostane reda u Francuskoj i Belgiji, gdje su bile matice reda, nisu mi donijeli povoljnije odgovore: — Arkivi cistercitski u Francuskoj i Belgiji su propali. Svako je nastojanje u tom obziru uzaludno — eto, tako mi odgovoriše, Da moj trud nije na kraju ostao bez uspjeha, imam u prvome redu da zahvalim prije spomenutome P. F. Hlawatschu, ali i drugim ocevima samostana cistercitskoga u Heiligenkreuzu, koji su rijetkom požrtvovnosti

poduprli moje nastojanje i najposlije mi omogućili, da sam prikupio podatke, na kojima počiva ova moja radnja. Zahvalnost dugujem i gosp. profesoru Franji Lasmanu, koji je pregledao prije štampe rukopis i svu brigu oko štampanja njegovog na sebe preuzeo.

UVOD.

Redovništvu je temelj težnja na savršenstvo. »Monah«, kaže Alzog, »odbacuje najprije okove, koji ga, kako uči evanđelje i iskustvo, najjače sapinju uz zemlju i u kojima u borbi za kršćansko savršenstvo nalazi najopasnije protivnike«, on se odriče privatnog vlasništva, suzbija tjelesne požude i ne ženi se i podvrgava svoju volju volji tuđoj, a time uklanja tri najveće ćudoredne zablude u borbi za savršenstvo: škrtost, razvratnost i sebeznalost.

Povijest uči, da je prvi osnivač redovničkih zadruga bio sv. Pahomije. Pahomije je na jednom nilskom otoku podigao veliku zgradu i dao cenobitima, koji se tamo prikupili, pravila, po kojima će ubuduće živjeti. Iz Misira širi se redovništvo po istoku i zapadu; istočni manastiri poprimiše kasnije pravila sv. Vasilija, zapadni sv. Benedikta, koja je kasnije donekle izmijenio monah Kasiodor.

Sve do potkraj XII. stoljeća bio je red sv. Benedikta jedini red na zapadu, a onda počeše naglo nicati drugi: kartuzijanci, cistercite, norbertinci, karmelite, trinitarci, pa franjevci, dominikanci, a u doba križarskih vojna: ivanovci, templari i njemački red.

Red sv. Benedikta steče po vremenu neprecijenjene zasluge, ali kad se pojedini manastiri počeli sve više udaljivati od pređašnjih ideala, nasta potreba da se poradi oko njegove reforme.

Već je u IX. vijeku, uz potporu cara Ljudevita Pobožnoga, poradio bio oko reforme benediktinskih samostana u Franačkoj opat Benedikt iz Aniane, ali pravi mu reformatori postaše istom sv. Bruno, osnivač kartuzijanaca, jednoga od najstrožijih redova u crkvi, i sv. Robert, utemeljitelj cistercita.

Robert bio je najprije opat samostana u Melesmi. Gledajući život neke braće redovnika, odluči ostaviti taj samostan, i ode s 21 istomišljenikom u dolinu Citeaux, dep. Côte-d'Or, biskupije Chalon (sada Dijon), da tamo žive držeći se najsavjesnije starih benediktinskih pravila. Biskup Walter i Oto, vojvoda burgunski, bijahu mu skloni. Tako je osnovan prvi cistercitski samostan. Započeto djelo reformiranja reda nije mogao Robert do kraja provesti, jer redovnici iz Molesme isposlovaše u pape Urbana II., da se Robert morao natrag vratiti. Iza njega je došao u Citeaux za opata Alberik, ali se kroz punih 15 godina nije nitko htio podvrći tamošnjemu strogom načinu života. Tada dođe onamo Bernard s 30 mladića, i otsada se poče reforma reda naglo provoditi. Prvi samostani reda cistercitskoga, iz kojih su onda kao iz svojih matica potekli ostali, bili su ovi: Citeaux (Cistercium), La Ferte (Firmitas), Pontugny (Pontiniacum), Morimonde (Morimundus) i Clairvaux (Clara vallis), iza one u Citeauxu najvažnija opatija reda. (D. Fuchshoffer: Monasteriologiae Regni Hung.).

Sv. Bernard, prvi opat klervojski i učitelj crkveni, rođen je 1090. u Fontainesu blizu Chatillona od plemićke porodice. Škole svršava odličnim uspjehom. Već od rane mladosti pokazuje veliku sklonost kontemplativnom životu. Kad je stupio u red ustaje svom odlučnosti proti poroka redovnika. U 25. godini života bi izabran za opata i steče toliki ugled, da se redovnici cistercite neko vrijeme po njemu zvali bernardovci. Umro je 1153., a već 1174. bi proglašen svetim.

Cistercitski red uživa od osnutka svoga poseban obzir i zasebnu pažnju apostolske Stolice: Papa Paskal II. stavlja samostan Cistercium 1118. pod posebnu zaštitu sv. Oca, Kaliksto II. potvrđuje već 1119. pravila reda, poznata pod imenom carta charitatis, a Eugen ga III. (1145—1153), i sam član reda, nadaruje mnogim povlasticama. Nije onda čudo, da se red brzo širio, pa je glavni kapitul reda 1151. morao pače zabraniti podizati unutar stalnog okruga nove opatije, da se ne bi red previše proširio. Sam sv. Bernard osnovao je 68 većih opatija, a stotinu godina iza njegove smrti bilo ih je u raznim krajevima svijeta i preko 2000. Pored muških bilo je mnogo i ženskih cistercitskih samostana.

Najviši cvat reda pada u XII. do polovine XIV. stoljeća. U to je vrijeme dao red crkvi šestoricu papa: Eugena III. (1145—1153), Hadrijana IV. (1154—1159), Aleksandra III. (1159—1181), Grgura VIII. (1187), Urbana IV. (1261—1264) te Benedikta XI. (1303—1304), a da ni ne spominjemo golem upravo broj kardinala, nadbiskupa, biskupa, opata te svjetovnih i crkvenih državnika i učenjaka. Red je dao crkvi i mnogo svetaca i blaženika. A tko da nabroji zasluge, što ih je stekao na karitativnom, socijalnom, naučnom, umjetničkom i agrikulturnom polju?

Videći sklonost papa redu i gledajući zasluge redovnika natječu se doskora carevi i kraljevi, vojvode i grofovi, mogućnici i velmože tko će više uraditi za red i što većim ga dobrim nadariti. Kraljevi i kraljice skidaju krune i diademe i mjesto njih nose cistecitsku kukuljicu. U jednom jedinom cistercitskom samostanu u Treibnitzu u Šleskoj bilo je 40 poljskih kneginja kaluđerica.

Koliku je sklonost i obzir uživao taj red u kraljeva onoga vremena, neka nam svjedoči dekret Bele II./III. (1172—1196) ugarsko-hrvatskog kralja od god. 1183.: »Ja Bela, milošću Božjom kralj ugarski, hoću da svi saznadu i suvremenici i koji će kasnije doći, da na molbu našeg dragoga oca, opata iz Citeauxa, dopuštam svim samostanima reda cistercitskoga, koji su već u mojoj državi podignuti ili će se tek posagraditi, da u mojoj državi uživaju jednaku slobodu, koju, kako je nama poznato, imadu i u Francuskoj. God. iza Krista 1183. (Katona Hist. crit. IV. 288).

U početku nose cistercite poput prethodnika svojih benediktinaca odijelo crne boje, ali kad se drugome u redu opatu Alberiku prikazala Mati Božja i dala mu redovničku haljinu bijele boje s crnim skapulirom, kapucom i pojasom, nose oni otada takvo odijelo. Odatle im i ime: bijeli fratri, pa i ono naše srakari.

Poput pravih benediktinaca grade i cistercite svoja monaška naselja u samotnim i nepristupačnim krajevima. U spisu: Die Cistercienser Abtei Heiligenkreuz kaže o tome P. Hlawatsch ovako: »Često se čuje, da su u stara vremena podizali samostane u krajevima, koji se isticali prirodnim ljepotama. Ali je veliko pitanje, da li je položaj nekog mjesta bio uzrokom, da se tamo podigla monaška naselja, i vjerojanije je, da su ih tamo gradili, jer je ondje bila pustoš. Kad je bilo cistercitima na volju, gdje će se naseliti, vole oni nenaseljene, neobrađene i divlje krajeve, i oni bi tamo podizali drvenjare, da ih kasnije zamijene iz čvrstog materijala izgrađenim crkvama i samostanskim zgradama.« Ima ipak razlika između benediktinaca i cistercita, kad se radi o izabiranju mjesta za naselja: i dok Benedictus amat montes (colles), naseljuju se cistercite pokraj rijeka u ravnijem terenu, da uzmognu unutar samostanskih zidina naći sve, što im je potrebno za život.

P. Hlawatsch izrijekom kaže, da su cistercite posvećivali sve svoje crkve u čast Blaženoj Djevici. I mi doista vidimo, da su, barem kod nas u Hrvatskoj i Slavoniji sve cistercitske crkve, u koliko nam se sačuvaše vijesti o njima, bile posvećene u čast Majci Mariji. Vječna je šteta, da je od tih crkvi tako malo sačuvano, a ipak su Frankapani i Zrinski velikom brigom bili restaurirali neke cistercitske crkve i samostane, a druge opet propale nanovo sagradili!

Za opću karakteristiku cistercitskih crkvi spominjem riječi, koje je napisao Dagebert Frey o njihovoj crkvi Heiligenkreuz u Wienerwaldu: »Stupivši u crkvu došao si u mračan prostor, oporne strogosti, uzak, a visok, bez ukrasa, pun ozbiljnosti. Tu susrećeš duh Bernarda klervojskoga, velikog organizatora cistercitskoga reda, strastvenog pobornika u borbi proti odviše velike raskoši u crkvama, protiv napirlitanosti i kićenosti u samostanskom životu. Svrhe svijesna trijezna stvarnost, udružena s obrtničkom spremom i brižnom, ispravnom izratbom daje karakteristiku cistercitskim građevinama. Osobitost cistercitskih crkvi su glatki, nečlankoviti poduporni stupovi, razne jakosti, jer im je različita statička zadaća. Kasnije nadogradnje kvare umjetnički zamišljeno djelovanje svjetlosti. U XVII. i XVIII. stoljeću pregrađena je unutrašnjost crkve barokno, ali tome nisu utekle ni druge, pa eto, ni cistercitske crkve.« Valja još istaći, da cistercitske crkve nemaju visokih, masivnih tornjeva, kakve imadu romanske, pa se glavna linija pročelja u tim crkvama završava natkrovljem (Dachreiter), a taj je redovito mali tornjić. Da je došlo do te gotovo asketske strogosti u gradnji cistercitskih crkvi i samostana glavna je zasluga burguntske opatije Cluny, osnovane početkom X. stoljeća, čiji su monasi bili odlučni protivnici svake kićenosti u crkvama i onoga, što je tek godilo oku Njihovim stopama pođoše onda i cistercite, koji tražeći prije svega strogu stvarnost i savršenost kod gradnje, stvoriše novi građevni slog, t. zv. cistercitski i čini prijelaz od sloga romanskoga gotici. Lijep su primjer toga sloga cistercitske građevine u Fontenayu i

Pontignyu, dok se najčistiji primjeri burgunsko-cirstercitskoga stila gledaju u crkvama i samostanima cistercitskim podignutim u nekadašnjoj papinskoj državi u Fossanova i Casamari. U tom su slogu bile izgrađene i katedrale u Bambergu i Limburgu i samostan cistercitski u Maulbronnu. (H. Ehrenberg: Kunstgeschichte i Osborn: Povijest umjetnosti.)

Pored kuća za članove reda podižu cistercite i domus pro hospitibus, kuće za putnike, siromake i bolesnike, te domus pro fratribus, gdje su primali svećenike, odličnike i goste.

Za vrijeme turskih invazija strada red mnogo u Ugarskoj i u našim krajevima. I reformacija u Njemačkoj, Austriji i u svim drugim zemljama nije poštedjela ni cistercitske samostane, ali je ipak red najviše stradao za vrijeme francuske revolucije, kad su tamo sve cistercitske opatije dokinute, a redovnici koje poubijani, koje raspršeni. U novije se doba osnivaju i tamo i drugdje u svijetu nove i uspostavljaju stare opatije. Danas ima u Evropi 32 muška i 55 ženskih cistercitskih samostana, pa i jedan kod nas u Jugoslaviji u mjestu Stična u Sloveniji.*

Pojedini cistercitski samostani imadu daleko veću autonomiju, negoli je imadu na pr. samostani franjevački ili dominikanski: njihovi opati su izuzeti ispod jurisdikcije dijecezanskih biskupa (exempti) i samo primaju blagoslov od biskupa biskupije, u čijem su okrugu, redovnici između sebe biraju potpuno slobodno opata i druge poglavare. Ipak ima i među cistercitskim samostanima neka veza: na čelu svega reda je generalni opat, njemu o bok je generalni kapitul, koji se sastaje svake pete godine u Rimu.

I kod nas u Hrvatskoj i Slavoniji brzo se cistercite raširiše, pa predaja kaže, da ih je u našim stranama bilo već oko polovice 12. stoljeća, ali pouzdane vijesti o njima ovdje kod nas imamo istom iz prvih godina trinaestoga vijeka. Najznamenitiji njihov samostan kod nas je onaj B. D. Marije u Topuskom, a prvi mu članovi dođoše iz Clairvauxa. Prema pravilima reda primale su se i žene i djevojke u taj red, pa mi gledamo i kod nas, da su u red ulazile i kćeri najodličnijih hrvatskih obitelji tražeći u njemu sveti mir i zadovoljstvo.

ABBATIA B. M. V. DE GOTHO.

Opatija B. D. M. de Gotho dolazi u ispravama pod imenom Vallis honesta ili Honesta vallis uz dodatak de Gotho, gdje nam ono Vallis honesta kaže, da je ogranak jedan cistercitske opatije kler-

* U starini zvalo se to mjesto Sitticum (Sittich pri Višnjagori Weichselburg). Cistercitska opatija u Sitticumu osnovana je bila negdje između 1132. i 1136. God. 113?. poklanjaju plemići iz okolice posjed Sittich Peregrinu, patrijarhi akvilejskom, da tamo osnuje samostan. Ta je opatija za vrijeme jozefinskih reforma propala, a obnoviše je 1898. Crkva samostanska posvećena je u čast Sedam Žalosti Matere Božje.

vojske — Clara vallis — koju oznaku zadržaše sve opatije, koje imadu svoju maticu u cistercitskoj opatiji u Clairvauxu, dok dodatak de Gotho označuje mjesto, gdje je ta opatija bila podignuta. Za sam dodatak de Gotho postoji raznoliki način pisanja: Goto, Gotto, Coto, Kotho, Kothoa, Koto. Iza izgona Turaka iz naših strana pišu je de Gotho ili de Gotto sive de Cuttievo seu Cuttijeva, dok župnik kutjevački Maračić piše: de Kuthivae.

1. Stariji kroničari reda zamijenjuju češće tu opatiju s onom B. M. V. ad Gotthardum, tako T. Heimb u svojim historijskim opaskama de progressu Abbatiae B. M. V. ad s. Gotthardum (Viennae, 1764. Pars prima, c. 1. pg. 32) veli: »Međutim je Bela II., sin Gejzin, i sam mađarski kralj, idući pobožnim stopama svoga djeda Bele II., a u svrhu, da poveća djetinsko poštovanje Matere Božje, kraljevskom darežljivosti svojom pridodao još jednu opatiju posvećenu Preblaženoj Materi Djevici, koju prozvaše de Gotho seu ad Gotthardum, izrazivši želju da je nastane pitomci cistercitskoga reda. I u tome se, veli on dalje — slažu i naši domaći i strani pisci, jednako i dokazala, koja se crpe iz naših pismohrana, samo se ne slažu u vremenu, kad se to dogodilo, i dok jedni kažu, da je to bilo g. 1183. vele drugi 1184. Razlika je, kako se vidi, mala, a i ta se dade lako ukloniti, ako se luči među vremenom, kad se počelo graditi zgradu za samostansku klausuru i kad su u zgradu ušli redovnici.« U istom spisu spominje on i opatiju Vallis honesta, osnovanu 1232. u pečujskoj biskupiji, koju osnovaše oni iz Zirciuma, u bakonjskoj šumi, a linije je klervojske, pod kojom se, kako će se iz daljeg razlaganja razabrati, ima naša opatija razumijevati. Heimb spominje još na jednom mjestu (o. c. p. 150.) opatiju de Gotho, pa je i sada smatra identičnom s onom San-Gottharskom i pozivlje se na svoje razlaganje, što ga prije iznio.

U istu je pogrešku zapao i D. Fuchshoffer u Monasteriologiji kraljevine Ugarske, što ju je popravljenu i povećanu izdao g. 1860. u Pešti Maurus Czinar (Tom. II.), koji spominje u popisu opatija panonskih benediktinaca pod br. I. opatiju Gotho in Posegano Comitatu i veli, da je osnovana 1183., a zapravo je to ona ad Gotthardum, a na br. 8. opatiju Vallis honesta fundata 1232., a to je ova naša, kako ćemo kasnije razabrati, de Gotho. On dakle s pravom drži, da su to dvije različite opatije, ali griješi u tome, što jednu i drugu meće u požešku županiju, kad kaže: »Hinc discimus Abbatiam hanc ad civitatem Posega exstitisse«, pa bi prema tome po njegovome bile dvije opatije cistercitske u županiji požeškoj: de Gotho i Valis honesta.

Pogrešno mišljenje Heimbovo dobro je zamjetio Janauschek u Originum Cister. Tom. I. Vindobonae, pag. 235.), kad veli: »Sunt, qui Vallem honestam eandem putent atque abbatiam de Gotho (Cotto) al. Kutievo, in eadem terra et dioecesi sitam ... ab auctoribus Heimbium peccasse cum S. Gotthardum eundem cum monasterio de Gotho putaverit.« A na str. 183 u noti: S. Gotthardus, Szent-Gotthard, Szent Gröth vel Gotho. Quibus nominibus nonnuli Vallem ho-

nestam, Quiqueeclesiensem vocatam esse opinantur. A kad je istakao tu zabunu i spomenuo razne autore, koji su te dvije opatije zamijenjivali, ispravlja još i Heimba tako što dokazuje, da je opatija sv. Gotharda utemeljena 1184. a ne 1183. kako on to navodi.

Da pređemo sada na data, koja su u uskoj vezi s osnutkom opatije de Gotho.

U šematizmu klera nadbiskupije zagrebačke g. 1923. ima: Kutjevo (Gotho), oppidum privileg. in Comitatu (Zagrebiensi) Posegano. Eccles. ad B. M. V. Natam consecrata. Parochia haec iam ante annum 1511 extiterat. Olim Abbatia Cisterciensium sub titulo: B. M. V. de Gotho.

U Fejerovom Cod. Diplom. III. 2. p. 287. piše, da je opatija osnovana u doba ugarskog kralja Andrije II. i to g. 1232. U A. Miraeusu: Chron. cister. ordinis, p. 231. čitamo: »Eodem anno, — to bi bilo po njegovom g. 1233., — fundatae sunt duae Abbatiae in Hungaria, nimirum Vallis honesta et trium fontium«. Ali i on luči među ovom i onom sv. Gottharda i veli za tu potonju, da ne zna koje je godine utemeljena »nondum comperi«. I D. Fuchshoffer, kada nabraja u Monaster. Regni Hungariae tamo osnovane opatije, ma da pogrešno pod opatijom de Gotho in comitatu posegano misli opatiju sc. Gotthartsku ipak je luči od Vallis honesta, pa kaže za ovu potonju, da je osnovana god. 1232., a na p. 118. istog spisa (taj je izdan ponovljen i povećan u redakciji Maurusa Czinara 1860. u Pešti [Tom. 11.] pozivlje se na Petra Pazmana, koji ističe također kao godinu osnutka opatije Vallih honesta g. 1232. i kaže, da su je naselili redovnici cistercite iz samostana de Bocconio, linije klervojske.

U spisu: F. Winter: Die Cistercienser des nördl. Deutschlands (Gotha 1871. III. Teil) čitamo:

»Godine 1232. osnovan je samostan Ehrenthal (Vallis honesta) kraj Požege, (bei Posega) biskupije pečujske. Redovnici su došli iz samostana Zircz u bakonjskoj šumi. Još nam je to poznato, da je Grgur IX. već g. 1234. naredio, da taj samostan dade dva brata lajka, koji će biti upravnici neke nanovo osnovane bolnice.« (Srav. Fuchshoffer Tom. II/118).

U arkivu samostana Heiligenkreuz: Cister. Chronik, g. 1900. p. 7. stoji — a to je sada posljedak mnogoga istraživanja tamošnje braće: Godine 1232. utemeljio je kralj Andrija II. die Posega Tisztesvölgyer Abtei (Vallis honesta de Posega) im Poseganer Komitat, in dem Gebiete der Dioecese Fünfkirchen (Pecz). Ihre ersten Bewohner kamen aus der Abtei Zircz. Man findet jene auch unter den Namen »Gothoer Abtei« (31. Magyar Országos levétar. Dl.).

A to zapravo i nije nego ispravljen tekst, kojeg sam našao u Janauscheku (Orig. Cisterc. Tom. I. Vindobonae 1877. p. 235.): »Vallis honesta, al. Honesta vallis de Posega (Posega, Posaga) in comitatu Posegano Slavoniae et dioecesi Quinqueecclesiensi floruit,

ab Andrea II. Hungarorum rege condita et a Bocconio (i. e. Zirzio) de linea Clara Vallis incolas nancta, qui e concordibus chronologiis et auctoribus eam a. 1232 occuparunt. Atque Abbatiae in pontificum bullis non infrequens fit mentio.« Na p. 182., iza kako je spomenuo nešto o Zirziumu in Bokan, dodaje: »Cuius filia Vallis honesta Quinqueecclesiensis erat, primus autem abbas Nicolaus fuisse traditur«, koji da se dosta trudio, da opatiju pridigne, ali u početku bez pravoga uspjeha, da opatija kasnije procvate na korist i crkve i države.

Od brojnih pisama papinskih, u kojima se spominje naša opatija, citiraju kroničari reda najčešće ono Grgura IX. (1227—1241) — pisac ga cistercitski, imenom Manricus, posve pogrešno pripisuje papi Inocentu III. (1216—1226). taj je papa vladao prije, nego je opatija utemeljena —: u kojem papa traži, da naša opatija pošalje dva brata conversos, (ti dođoše već kao odrasli u samostan, za razliku od oblati, koje su roditelji još kao djecu zavjetovali, da će ih dati u redovnike) za neki samostanski hospic, što ga osnovao nadbiskup kaločki, a koje je dano u Luteranu četvrtoga dana majskih ida (to je jednako 12. maja) pontifikata papinskog godine osme, dakle druge, treće godine iza kako je ta opatija osnovana.

U vezi s ovim, što sam dosada spomenuo, iznosim još iz Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens (1915. br. 15. odnosno 22.): Kutjevo, Gotho, privilegierte Stadt im Agramer Komitat Požegano. Maria Geburt. Einst Abtei der Cistercienser unter dem Titel: B. M. V. de Gotho.

2. A sada da spomenemo, kako je došlo do osnutka te naše opatije. Cistercite su došli u Ugarsku već poslije nekoliko godina izakako je taj red osnovan. Fejer (Cod. dipl. III. 2. p. 287.) veli, da su prvi cistercite došli u Ugarsku već za Bele I/II. (1131—1141) sina Almoševog. No red se pravo u Ugarskoj udomio istom za Bele II/III. (1172—1196.), koji je redu poklonio dvorac Zirzium (Zirz de Baccon ili Bochenau) kraj Vesprima za samostan. I u toj cistercitskoj opatija ima naša abbatia Vallis honesta de Gotho svoga osnivača.

Da se cistercite naselili u Hrvatsku, a napose u Slavoniju, jedan je od uzroka tome uska veza, koja je u to doba bila među kraljevstvom hrvatskim i Ugarskom. Za Bele se najme II./III. našlo čitavo hrvat. kraljevstvo pod tim vladarom oslobodivši se prevlasti bizantinske, a to se dakako odrazivalo i u unutrašnjem radu i životu naših krajeva, pa i u tome, što je Slavonija u to vrijeme bila sastavni dio pečujske biskupije, a u njoj se već davno udomili bili cistercite. Ali glavni razlog dolasku cistercita u naše krajeve valja tražiti u naglom širenju bogumilstva, koje se bilo uvuklo iz Bugarske u Bosnu, i tamo se pod zaštitom nekih banova — Kulin mu je ban bio osobiti zaštitnik — raširilo po cijeloj Bosni, a odanle opet prelazilo u Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju, i to dakako najprije u krajeve, koji su graničili s Bosnom. Za vlade Andrije I./II. (1205.—1235.) bilo je dosta bogumila već u požeškome kraju, pa je, kako kaže Krčelić u svojoj Histor. Ecclesiae Zagrab.

taj kralj poklonio nadbiskupu kaločkome Bertoldu grad Požegu uz obvezu, da iz tih krajeva istrijebi krivovjerce: speciliter pro haereticis de finibus penitus profligendis.

Cistercite se brzo udomiše u požeškoj dolini i njihova je opatija doskora došla do velikog ugleda i do znatnih posjeda. Kukuljević ima u svojoj knjizi: Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari (Zagreb 1863): »U XIII. vijeku podiže se dolaskom cistercita u požeški kraj do velikoga ugleda i bogatstva njihova opatija Vallis honesta.«

Iz J. Kemfove knjige: Požega... i prilozi za povijest grada Požege i požeške županije, dadu se barem donekle odrediti granice posjeda opatije: »U gornjem toku Orljave bio je tvrdi grad Orljevac, u istočnom i sjevernom dijelu doline imali su svoje posjede porodice Bekefy s mjestima Velikom i Caglinom, sjeverozapadno bio je grad i tvrđava Gradištyje, vlasnost Hercega de Balog, a između njih stajaše opatija Vallis honesta«.

U Kukuljevićevim Regestima (Starine XXVI.) imamo još jedno mjesto, koje govori o posjedu cistercita, pa ga ovdje navodim makar se neda iz njega točno iskonstruirati slika posjeda naše opatije Tamo najme čitamo, da je 21. novembra 1250. kralj Bela III./IV. (1235.—1270.) odredio, da se praesentibus abbate et conventu de Kotho (pogrešno u zaporci protumačeno Kutina), magistro Johanne praeceptore de Posega et capitulo eiusdem... uvedu u posjed darovanog im zemljišta Toma, Filip i Lovro de genere Rad, a dobiše ga za nagradu, što su bili od najranije mladosti vjerni kralju i nisu mu se ni u najtežim časovima iznevjerili i što su u doba tatarskih provala pomagali kraljevoj ženi. Ta se zemljišta nalazila u požeškoj županiji, pa se točno određuju granice njihovog novog posjeda, koji će sa tri strane graničiti s posjedom cistercita... ab Aquilone (sjeverno) metatur cum terra Cruciferorum templi iuxta rivulum Posaga, eundo per campos tenet metas cum terra ecclesiae de Kothoa, ... vadit ad terram ecclesiae de Kothoa, quae venit de Neksche (Našice)... super caput aquae Kerethukuta et est terra ecclesiae de Kothoa...« Kao posjed opatije spominju se u ispravama pored drugoga okolišna sela Grabarje i Lakušnje.

No to povoljno materijalno stanje opatije nije dugo potrajalo. Poradi provala Tatara i borba, koje se odatle razviše te golemog pustošenja njihovog, ali i poradi oligarhijskog vladanja nekih mogućnika, koji se nisu žacali ni nasilja, ni zloporaba samo da se obogate i osile, — a to je dakako išlo na račun njihovih podložnika, pa i crkvenih redova i potrajalo je tamo sve do vremena Ludovika I. (1301.—1348.) — jako je osiromašio ne samo narod, nego osiromašiše i crkveni redovi. U to su se doba cistercitski opat i njegovi zamjenici morali više baviti gospodarskim brigama i veću im pažnju posvećivati, nego duhovnim poslovima, pa je i broj svećenika-redovnika bio tada znatno spao, a na štetu njihovog vjerskog rada. Za ilustraciju slabog u to vrijeme materijalnog stanja opatije spominjem iz Stifts-Archiva u Heiligenkreuzu: »Opatu Seyfriedu cistercitske opatije Rein (kod Gratweina

blizu Graza) naloženo je, da obađe neke cistercitske samostane. I tako je 1357. došao i u Požegu. Tamošnji opat (Vallis honestae), časni starac, bio je radiša i pobožan, i mnogo se brinuo za svjetovna dobra samostana, ali je zanemario duhovne poslove. Kad mu je to spotakao nadzornik, obeća uvesti potrebne poboljšice i da će u buduće držati dvanaest redovnika u samostanu.« Na kraju se kaže da je sveukupni dohodak toga samostana od 30. XI. 1356.—10. V. 1357. bio 36 maraka.« A i ovo, što sada, spominjem, dobro rasvjetljuje slabe prihode opatije u to doba.

Prema statutima najme cistercitskim (pobliže o tome ima u Herderovu Kirchenlexikonu u ulomku o cistercitima) imadu ona četiri, da tako kažem, cistercitska prasamostana (Cistercium, Firmitas, Pontianum i Morimundus) neka veće prava i ugled, pa i vlast nad svima kasnije osnovanim opatijama, koja se pored drugoga prokazivala i u pravu nadziranja te ubiranja i određivanja podavanja sa strane podređenih kuća, a u svrhu podmirivanja troškova potrebnih glavnoj upravi. Te bi prinose ubirali posebni izaslanici generalnog kapitula, pa se iz prinosa, koje su u tu svrhu ubrali izaslanici od prečasnog opata Posega de Valle honesta, razabire, da je samostan u to doba (radi se o prinosu za g. 1357.) morao biti jako siromašan, jer taj prinos iznosi ukupno pet florinen. Samo zausput spominjem, da nije u to doba bilo baš puno bolje ni u drugim samostanima, jer su n. pr. od opata Toplice (Topusko) ubrali svega osam florinen i trideset bečkih groša.

A čini se, da prihodi opatije nisu dosta dugo ni poslije bili veći, pače da su i spali, jer papa Pio II. (1458.1464.) kaže u pismu, što ga upravio na opata samostana B. D. M. de Pechvaradino (ta je opatija bila utemeljena 1202.) da sveukupni godišnji prihodi: fructus, reditus et proventus opatije de Gotho secundum communem aestimationem ne premašuju vrijednosti quadraginta Librarum Turonen. (Fessler: Geschichte der Ungarn). Ipak se to loše materijalno stanje opatije moralo doskora popraviti, jer se već za nekog franjevca Vita Hündlera spominje, da je g. 1467. imenovan od biskupa pečujskoga Nikole za upravitelja (Verweser): der reichlich dotierten Abtei Kutjevo im Thale bey Posega,« (J. Koller: Hist. episc. Quinq. IV.)

Opaska. Poradi boljega razumijevanja ovoga, što sam dosada spomenuo o opadanju prihoda opatije, spominjem nešto o novcu, koji je u to doba bio u prometu, i dakako vrijedio u glavnome i u našim krajevima, a pogotovo u trgovini s levantom.

Karlo Vel. uveo je bio za čitavu svoju državu jednu mjeru, jedne uteze i novac. Mjesto zlatne novčane vrijednosti, koja je bila još za vremena Merovinga uobičajena, uvodi on srebrnu. Od jedne funte ili libre srebra (367 g.) načini 20 srebrnih solida ili šilinga a od svakoga šilinga 12 denara. Pol funte srebra čini jednu marku ili grivnu.

Srebrna vrijednost, kako ju je uveo Karlo (vrijednost je srebra prema zlatu bila kao 1 : 11) vrijedi na zapadu sve do XIII vijeka. Kao

jedinica za izračunavanje novca, koji je bio raznolik i po težini i po imenu i po gradi, uzimala se kölnska marka, koja je težila po funte ili 223.8 g. Marka je imala 12 šilinga, a jedan šiling 12 pfeniga. U 13. vijeku kuje se mjesto tankoga srebrnog novca (brakteata), deblji t. zv. groš. Budući da je na istoku bio u prometu samo zlatan novac, počeše Talijani u Firenzi i sami kovati zlatnike, koji se onda prozvaše firentini, florini, forinti. Poslije kuju zlatne novce i Mlečani, Ugri i na Rajni (Reinisch, odatle ranjčki) i drugdje. (Srkulj: Povijest srednjeg vijeka, p. 109 i 226). Iako su Hrvati priznali 1102 kralja ugarskoga i za svog kralja, te bi prema tomu imali i jednake novce onima, koji su bili u prometu u Ugarskoj, to su ipak naši hercezi, odnosno banovi kovali i svoje novce. Ti se obično zvali: moneta banalis. Najstarija je kovnica kod nas bila u Pakracu, poslije u Zagrebu, a neko su vrijeme bile kovnice i u Virovitici, Mitrovici i Požegi. Papini popisi prinosa, koji se morali davati, spominju: donarii computi posegani. To je novčano mjerilo bila slavonska marka ili tri ugarska dukata, odnosno 200 banovaca. Vrste novca bile su dinari, oboli, to su bili polovine dinara i bogatini, najsitniji naš novac. Novci su bili kovani samo od srebra pomiješana s bakrom. Dvjesta dinara čini jednu marku. Šišić: Hrvatska povijest Prvi dio).

3. U srednjem vijeku dijele se pripadnici hrvatskog naroda, a tako je u to doba bilo i drugdje u Evropi, na staleže. Prvi i najugledniji bio je stalež svećenički, koje poradi obrazovanosti svoje, koje i poradi uzvišene službe, što je vršio: svećenici su u ono doba jedini učitelji i uzgojitelji naroda, nosioci znanosti i umjetnosti naše, popovi glagoljaši najjači stupi narodne hrvatske svijesti. Ali još i više poštuju narod i njegovi pročelnici redovnike, jer gleda u njima odricanje i samoprijegor, jer vidi u njima ne samo učitelje i vode duhovnog života, nego i staratelje i za svoja vremenita dobra. Uvažujući zasluge redovnika grade im kraljevi i hercegi crkve i samostane, nadaruju ih zemljama i povlasticama, a narod im daje svakovrsne prinose bilo u novcu, bilo u naravi. Crkve su redovničke oproštene od državnih poreza; kad kmet stupi u redovnike postaje slobodan, plemenit čovjek. Pored služeće braće lajka imadu veći samostani i svoje predijaliste, koji upravljaju i gospodare na njihovim posjedima i daju samostanu određene daće.

Iako nije opat reda cistercitskoga uživao onakove prednosti i povlastice, kakve su imali priori templara, koji su imali i daleko jači utjecaj u političkom životu kraljevine, pa je n. pr. prior reda templarskoga Poncije de Cruce bio od g. 1214.—1219. i hrvatski ban i podržavao je i jaku vojsku od članova reda i plaćenika, to je ipak i ugled opata cistercitskih bio znatan. Tako se njima u prijepornim pitanjima povjeravale odluke, kojim se onda stranke bez prigovora podvrgavale. Kad su vladari izdavali povelje često se spominje, da su tom prilikom bili prisutni opati de Gotho. (Srv. Kukuljević: Borba Hrvatah ... p. 92.: ... et praesentibus fidelibus nostris abbate de Kotho (Cotho), gdje se radilo o nekoj povelji, koju je g. 1258. izdao kralj Bela III./IV. (1235.—1270.). Kukuljević: Re-

gesta doc. saec. XIII. Starine XXVII. g. 1282.: Abbas totusque conventus ecclesiae B. V. de Valle honesta declarant..., a radilo se o nekim prijepornim posjedima u požeškom kraju. Pa i isti pape povjeravaju važne poslove tim opatima: Inocent VI. (1352.—1362.) ovlašćuje časnoga brata Biskupa bosanskoga i dragoga sina opata samostana de Valle honesta, da nekog Nikolu uvedu u posjed dane mu nadarbine; papa Urban VI. (1362—1370) određuje, da u nekim raspravama sudi u njegovo ime opat Vallis honestae de Posega.

4. Dok je biskupe i kanonike sve do XIV. stoljeća imenovao obično papa, da se pravo presentiranja prenese kasnije na vladare, stoje niža crkvena beneficija, pa i redovničke kuće već od svoga osnutka pod patronatskim pravom bilo vladara, bilo hercega, bilo drugih velmoža, koji ih nadijeliše nadarbinama, a samo za izabranog odnosno imenovanog se opata iskalo, da ga potvrdi papa. Patronatsko pravo nad opatijom Vallis honesta ima dugo godina obitelj Nikole Gorjanskoga, palatina ugarskog. Ta je obitelj došla iza smrti Ludovika I. (1348—1382) za vlade njegove udovice Jelisavete Kotromaničke do velikog ugleda i bogatstva i ma da je palatin Nikola za vlade malodobnog sina Karla II. anžuvinskog Ladislava (1386—1409), ubijen, osta i dalje rod Nikolin ugledan i moćan, pa je opatija i dalje pod njegovim patronatom. Zato je vrijeme opatija jako osiromašila i nijedan se član reda ne htjede primiti uprave njezine, pa je poradi toga udovica Nikolina jedva nekako nagovorila nekog franjevca Stjepana, da se primio pročelništva i predložila ga papi, da ga imenuje za opata.

Papa Pio II. (1458.—1464) pristaje na to i javlja opatu B. M. V. de Pechvaradino, da samostan B. M. de Gotho, reda cistercitskoga, nema glavara. Papa želi, da ta opatija, u kojoj je za prednašnjih poglavara bilo dosta nereda, iznova procvate, pa radi toga određuje, da spomenuti opat tamo postavi za poglavara predloženog papi franjevca Stjepana, ali da prije toga taj Stjepan položi prisegu vjernosti apostolskoj stolici i da u buduće nosi onakovo odijelo, kakvo je određeno za redovnike cistercitske. (Fessler: Geschichte der Ungarn).

No Stjepan nije dugo upravljao tom opatijom, pa se već god. 1467. spominje kao upravitelj (gubernatore) neki Vitus Hündler. (J. Koller: Histor, episcop. quiqueecclesi IV). I Hündler je bio franjevac (Ordinis F. F. B. M. Dei genitricis de monte Carmelo, Dei et Apos. Sedis episc. dodoniensis et gubernator monasterii honesta Vallis de Gotho)... Prema Fessleru bio je on puka sirotinja i nakon dugog moljakanja smilovao se na nj biskup pečujski Nikola i povjerio mu upravu spomenute opatije: Unterdessen hatte sich Bischof Nicolaus seiner erbarmet und ihn als Verweser der reichlich dotierten Abtei Kutjevo im Thale bei Posega bestellt. Ne zna se, kako je dugo upravljao, ali po svemu sudeći nije bio baš najzgodniji, jer mu se Junus, biskup panonski, grozi, da će ga maknuti, pa mu je na kraju i oduzeo dohotke.

Patronatsko pravo nad opatijom de Gotho osta u obitelji Gorjanski do g. 1481., kad ta porodica izumrije. Sad je prešlo to pravo na Lovru Iločkoga, sina Nikole Iločkoga, koji je bio bosanski kralj, hrvatsko-slavonski ban, pa i prior vranski. I u toj obitelji ne osta patronatsko pravo dugo, jer Lovro doskora umrije, a s njime nesta i negda glasovite porodice de Wylk, i patronat nad opatijom de Gotho posta i opet vakantan. Pravo imenovanja opata vrši potom kroz nekih tridesetak godina sama apostolska stolica. Tako je papa Aleksander VI. (1492—1503) imenovao za opata nekog Ivana-Ivanova, klerika naloživši svojim pismom od 26. IX. 1493. pročelniku crkve B. M. de Marot, da ga uvede u posjed nadarbine. Iza njega je došao za opata neki Ivan Bettgrigh, klerik pečujske biskupije, koga je za opata imenovao papa Julije II. (1503—1515) uz uvjet, da nosi habit reda cistercitskoga i da u roku od dvije godine postane cistercita. (*Koller: Histor. episc. quiqueeccl. Tomus V.*).

Patronatsko je pravo nad opatijom de Gotho još jednom uskrsnulo. Bilo je to u doba borba o prijestolje, koje se vodile među Ivanom Zapoljskim, vojvodom Erdeljskim i Hapsburgovcem Ferdinandom I. (1527—1564). U vrijeme najme, kad je Slavonija bila pristala uz Ivana, a u svrhu, da si osigura i steče tamo prijatelje, daje Ferdinand ovo pismo: »Donationem et translationem iuris patronatus regii... de et super colatione Abbatiae de Gotho ordinis sancti Benedicti (Cistercite dolaze i inače u ispravama često pod starim imenom benediktinaca) eidem Ladislao More... ratam, gratam et acceptam habemus, eidemque et haeredibus suis concedimus, ut... dictam Abbatiam... personis idoneis probatae vitae et ordinem praedictum sancti Benedicti professis... donare ac praelato, cuius interest, electos abbates praesentare possint ac valeant, ita tamen, ne quid de iurisdictione aut bonis temporalibus monasterii et Abbatiae praedictae quovis modo alienare aut sibi ipsis usurpare audeat.« (Feher: Croat. ac Slav cum Hungaria nexus et rel.) Taj Ladislav More, na koga je kralj tim spisom prenio i darovao mu patronatsko pravo, koje se brojilo među prava vladareva, bio je kraljev savjetnik i imao je svoj posjed u požeškoj županiji, a bio je i vlasnik grada Požege. Tu se spominju i inače zakonom crkvenim predviđene klausule: da ne smije opatiju oštetiti ni u njenim jurisdikcionalnim pravima, niti si što prisvojiti ili otuđiti od onoga, što je njezino.

Ali, čini se, da More nije imao prigode izvršivati svoje patronatsko pravo. Šver najme drži (Ogledalo Illiriuma), da su kutjevački cistercite već prigodom prvih turskih provala g. 1471. bili neki poubijani, dok se drugi razišli bez traga, a Šišić kaže, da je iza poraza Kazianerova kod Gorjana, kad su Turci utvrdili svoju vlast u današnjoj Slavoniji, (1537), ako ne već i poslije poraza kod Mohača (1526) nestalo opatije cistercitske, za koje se ne zna kada i kuda se iseliše. Uslijed barbarske najezde nestalo je i pismenih spomenika nekoć sjajne prošlosti opatije B. M. V. de Valle honesta.

Turci su držali Slavoniju preko stotinu i pedeset godina. U to je vrijeme porušena sva sila crkvi u tim krajevima, dok su druge, kao primjerice ona u Sesvetam požeškim, pretvorene u džamije. Ali, kako se u to doba, naročito prvih godina iza invazije, držalo, da će se moći brzo protjerati Turke iz okupiranih krajeva, mislilo se naravno i na obnovu opatije de Gotho, pa je kralj Ferdinand god. 1550. izdao u Požunu povelju, kojom prenosi patronatsko pravo nad tom opatijom na kćer Ladislava Morea. No cisterciti se ne vratiše ni kasnije, pa tako nije ni do obnove te opatije ni došlo.

5. Već sam prije spomenuo, da ta naša opatija obično dolazi u starijim ispravama pod imenom Vallis honesta de Gotho. Namiće se samo po sebi pitanje: Otkuda ovo ime de Gotho? U najstarijim listinama, koje govore o toj opatiji, dolazi ime: Kotho ili Kothoa; kako smo vidjeli, veli se u listini, kojom se određuju granice darovanom zemljištu obitelji Rad iz g. 1250.: »tenet metas ... de Kothoa... vadit ad terram ... de Kothoa, et est terra de Kothoa. Istom kasnije dolazi de Gotho, de Gotto, Cuttijevo, Guttjevo.

Riječ Kotho, Gotho, Cotto i u drugim varijantama pisanja, nastala je bez sumnje od riječi K u t sa nastavcima bilo eva, bilo jeva, bilo ijeva. U jedanaestom stoljeću nestalo je kod nas nazala, pa se u jednom dijelu naroda, i to kod Slovenaca i kajkavaca (a kutjevački kraj spada u kajkavsko područje, koje je sezalo sve tamo do Osijeka) nazal on izgovarao kao o, dočim se je u štokavaca izgovarao kao u; Slovenci imadu i danas mjesto našega kut-kot. Tako je od kont došlo ovo kot. A one varijante, koje sam spomenuo, nisu drugo nego različiti načini pisanja i izgovaranja, bolje da kažem, zamjenjivanja zvučnih i bezzvučnih, mekih i tvrdih grlenih glasova, kako se to u raznim ispravama tamo od XIII. stoljeća gleda u nebrojenim primjerima. Izraz Kotho, Kothoa, Gotho itd. nije ništa drugo nego madarizirani način pisanja naših imena. U doba, kad je osnovana naša opatija bio je jak utjecaj doseljene mađarske aristokracije u Slavoniju; u to su doba tri naše županije: požeška, vukovarska i srijemska došle pod vlast palatina i bile su u administrativnoj vezi s Ugarskom, pa se to odrazivalo i u pisanju isprava, koje su izdavane u to doba. Kotho nije ništa drugo nego mađarski oblik riječi Kutevo, Kutjevo, Kutijevo i sličnih varijanata. Mađari su najme slavenske posjedovne zamjenice evo, ovo, jevo itd. ili jednostavno izostavljali, ili riječi pridodavali, izostavivši zamjenicu, a, ili dodavali var(castrum). Tako oni pišu mjesto Varšava—Varssô, mjesto Valpovo—Valpô, mjesto Košice—Kass ili Kassa, Munkačevo im je Munkač. Takova mađarizacija slavenskih imena dolazi u svim ispravama tamo od XIII. vijeka.

OSVRT.

Kako se iz spomenutoga razabire, postojala je opatija Vallis honesta de Gotho od g. 1232. do, prema Šveanu 1471., a prema Šišiću do 1526. odnosno 1537., da još kasnije živi barem neko vrijeme

u živoj uspomeni i nadi, da će biti obnovljena. U službenim ispravama dolazi joj zadnjiput spomen god. 1550. Ali se sjećanje na nju podržaje još i danas, jer i sada nosi još jedan odličniji svećenik — u novije doba je to redovno koji kanonik nadbiskupije zagrebačke — naslov Abbas de Gotho. Vijek opatije, kako se vidi. nije bio dug, jedva kojih 250—300 g. i ona je u to doba proživljavala raznolik, ponajviše težak udes.

Na kraju spominjem, da ima i jedna slika, za koju se drži, da potječe iz doba, dok su cistercite držali opatiju de Gotho. Historijat je slike donio Glasnik Presv. Srca Isusova god. 1902. i 1930. Tamo piše, da su tu sliku nabavili cistercite za svoju samostansku crkvu i da je bila glavni ukras velikog oltara. Kad su Turci počeli provaljivati u Slavoniju, sklonio je narod sliku u drvenu kapelicu Pohoda Marijina. Tu ostaje slika za cijelo vrijeme turskog gospodovanja.

Iz vremena turske najezde ima legenda, da je neko obijesno Ture, kad je ugledalo sliku, povuklo mač i htjelo sliku sasjeći, ali da se u tom času srušilo zajedno s konjem, na kojem je jašilo, i palo mrtvo.

God. 1760. šalje tadanji biskup zagrebački Tauzy (1751—1769) svoga generalnog vikara Ivana Krst. Pažija u Kutjevo, da tu drevnu drvenu crkvu podigne na čast župne, ma da je u samom mjestu bila lijepa isusovačka crkva. Kad je onda župnik Mijo Maradin nabavio novi okvir za sliku, vidjela se na starome god. 1511. Okvir je onda obnovljen još i god. 1762. Danas se ta slika nalazi u župnoj crkvi kutjevačkoj, a u nekadašnjoj crkvi isusovačkoj, koju je nakon dokinuća reda 1773. kraljevska komora, kao upravitelj vjerozakonske zaklade, poklonila kutjevačkoj župi.

Sama slika po svojoj kompoziciji mnogo potsjeća na Raffaelovu Sikstovsku Madonu: Majka Marija drži u naručaju dijete Isusa, a sa strane su sv. Barbara i papa Siksto, a i na Coreggijeve radove, i mogla je nastati tek u doba renesanse. Onaj svetac tamo je sv. Antun padovanski, naslikan u običnoj maniri: mladolik franjevac, s knjigom u ruci, a na knjizi mu je dijete Isus raskriljenih ruku. Ona svetica bit će da je sv. Katarina ili sv. Barbara, možda i sv. Elizabeta, jer ima krunu na glavi, premda bi to mogla biti i kruna djevičanska, odnosno mučenička, a palma joj je znak izvojevane pobjede nad protivnicima spasa. Ako je to zbilja slika B. D. M. de Gotho, onda bi stara slika iz vremena cistercita došla bila do nas ovako restaurirana iz doba, kad su poslije cistercita preuzeli upravu i duhovnu pastvu u onim krajevima franjevci.

Meni se ipak čini daleko vjerojatnijim, da je stara slika B. D. M. de Gotho bila ona, koja se dugi niz godina čuvala u kutjevačkom vlastelinskom dvoru i koja je izgorila prigodom pljačke i paleža g. 1918., kad je izgorio vlastelinski dvor i sav namještaj, koji je bio u njemu. Tu je bila na koži naslikana Majka Božja s djetetom Isusom u naručaju, ali je slika bila od starosti i nepogoda tako pocrnila, da se jedva temeljne crte na njoj raspoznavale.

O starim bratovštinama na Otoku Krku.

M. Polonijo.

I. Historija krčkih bratovština.

1. Svaka je dušobrižna crkva, gotovo svaka kapela, čak su mnogi oltari u krčkoj biskupiji imali u davnini svoju bratovštinu, kojoj je bila svrha i prva dužnost starati se za njihovo uzdržavanje. Iz te svrhe smijemo zaključiti, da su one kod nas nastajale redovito istodobno s podignućem crkve, kapelice, žrtvenika. Za bivšu bratovštinu M. B. Anđeoske na trgu dobrinjskom potvrđuje to glagolski napis na kamenoj ploči.[1] Druga im je svrha bila, da se brinu za čašćenje sveca, komu je crkva ili oltar bio posvećen i čije je ime nosio. Treća pak, da se u dotičnoj crkvi, odnosno na oltaru župne ili područne crkve u stanovite dane pjevaju sv. mise za žive i mrtve članove, te obavljaju neke posebne pobožnosti. Napokon su gajile međusobnu kršćansku ljubav priređujući barem jedan put na godinu, redovito na svetkovinu sv. titulara, bratimski objed i darivajući mjesne ubogare hranom ili novcem. Isti se dan držala glavna skupština, na kojoj su se odobravali godišnji obračuni i birala nova uprava za narednu godinu. Kod porodičnih kapela i oltara bila je bratovština ograničena na glave dotičnih obitelji. Dakako da je naj-

---

[1] Napis glasi: „V ime Božie Аменъ. 1576 na danъ 10 ijun Tu criki s(ve)te Marie čini uzidati od fond(a)ment(a) i dotati pop Ivanъ Jurešićъ i Manda hći Ivana Ivančića; oba skupa nihъ jusъ patr(o)nъ(a)tusъ; oćemo, da bude va viki v'(i)kovъ redom v redъ (i) o(d) ro(da) v rodъ, ki budu po nasъ po obiju stranu naibližni po rečenom g(ospo)d(i)ni Ivani i ž(e)ni Mandi; i da budu oni vsemu go(s)podari, i da se ima guv(e)rn(a)t, a to po b r a š ć i n i, a to kako se v ištrument(i)h' uderži aliti po madriguli i po urdini, ki jesmo učinili«. [Ivan Kukuljević Sakcinski: »Listine Hrvatske« (Acta Croatica, str. 276) i fototipijski snimak u »Die albanesischen u. slavischen Schriften von Dr. Leopold Geitler« mit 25 phototypischen Tafeln. Wien 1883]. Tu crkvicu Navještenja Marijina ili M. B. Anđeoske posvetio je biskup Petar Bembo 17. lipnja 1577. U odnosnoj ispravi Manda se zove Mužinić alias Vikančić.

brojnija i najjača bila ona bratovština, koja je imala sijelo u kuratnoj crkvi, župnoj ili seoskoj, gdje se obavljalo javno skupno bogoslužje, jer je ta crkva bila svim žiteljima zajednička, svima je jednako služila, pa su dosljedno svi zajedno morali snositi teret njezina uzdržavanja i opskrbljivati je posuđem, ruhom, voskom itd. potrebitim za zajedničke funkcije. Za staleške pak kapele (oltare) u gradu brinule su se naravno samo zanatlijske bratovštine mornara i cipelara, koje su, pored gajenja vjerskog života među članovima, imale svrhu unapređivati posebne staleške probitke. One opće, u prvom redu župne, bratovštine vremenom darovima inter vivos ili mortis causa stiču kuće, vinograde, pašnjake, živo velog i malog zuba, novac. Kuće iznajmljuju, zemljišta daju u zakup, životinje daju »na zlato«, posuđuju novac i tim načinom postaju socijalnom institucijom na korist najširih slojeva pučanstva. U drugu ruku one svojim prihodima dižu zvonike, nabavljaju zvona, skrbe za pogrebe i grade grobnice za članove, siromahe i strance; uzdržavaju ubožnice za stare i sakate, dvore bolesnike, pohađaju uznike, otkupljuju sužnje, namiču miraz siromašnim udavačama i duvnama, plaćaju svoje duhovnike i korizmene propovjednike, otvaraju javne zalagaonice (mons pietatis) i skladišta (fontego, fondaco = magazin) itd. U svakoj potrebi računaju na njihovu pomoć crkva i država, zajednica i pojedinci. One udovoljavaju vjerskim, karitativnim i socijalno-ekonomskim potrebama. Naš otočanin nalazi i kao vjernik i kao čovjek u njima sve što treba u svagdanjem životu. Pače on tu nalazi samoga sebe, svoje čovječje dostojanstvo, svoju osobnu i narodnu slobodu, osobito otkako su mu se propašću domaćih knezova Frankapana (1480) bili popeli na grbaču tuđinci, koji nijesu poznavali njegove duše ni jezika, nemaju za njega srca niti razumijevanja za njegove tradicije i običaje, za njegove duhovne i materijalne potrebe.

2. Ugled i upliv, pa imovina bratovština pobudiše sumnjičavost, ljubomornost i apetit vlastodržaca, koji pregnuše, da ih skuče i posve sebi podvrgnu. Policijskom aparatu mletačke državne vlasti nije taj posao zadavao osobitih poteškoća. Malo po malo bratovštine izgubiše svaku autonomiju. Serenissima je državni patronat i odatle izviruće pretpravice protegnula također na bratovštine. Dužd si je pridržao pravo isključivati članove. On će im imenovati kapelane. Svećenici mogu biti članovi, ali ne smiju prisustvovati skupštinama i izborima niti imati udjela u upravi, pogotovo ne smiju, ni kao prosti pisari, voditi knjige. Uredovni je jezik isključivo talijanski, dok je hrvatski izrijekom zabranjen. Godišnji se računi moraju nositi na reviziju potknežini i na odobrenje providuru, koji si za taj trud zaračunavaju nagradu. Biskup se ni pod kojom izlikom ne smije uplitati u bratovštine, jer su one tobože čisto svjetovne i svjetovnjačke ustanove.[2] Da se to pokaže i istakne također izvana,

[2] Topogledne vladine propise sažeo je dužd Alvise Pisani u instrukciju, koju je 14 siječnja 1738 dao novoimenovanomu krčkomu providuru Vinku Donà: „11°. Avrà buona cura delle Scuole Laiche e Fradaglie della

sve se bratovštine imaju prekrstiti i u buduće zvati »scuole laiche« = zborovi ili udruge pobožnih svjetovnjaka.[3] »Linguaggio introdotto dalla Veneta Ministeriale Malizia (Cabala) per escludere il Vescovo da qualunque benchè lontana ingerenza, trattandosi in fatti

---

Città et Isola, acciò siano ben governate et amministrate e tenuti li Conti chiari in lingua Italiana, non ammettendo in veruna forma l' Illirica, e procurando, che resti intieramente esseguita la Terminazione à Stampa del fù Sermo. Gio: Cornaro 14 Agosto 1721 instruttiva per la miglior regola e direzione in universale di tutte le Scuole e Fradaglie sudette. Come à quelle della Città e Territorio hà l' obligo d' assistere l' Eccte. Avvocato Balbi e di sostenere le raggioni del Reggio Ius Patronato Ducale, così occorrendo anco all' altre delli Castelli dell' Isola tutella et egual assistenza, doverà lo stesso supplire a questa parte cosi necessaria.

12°. Venendo ballottati et ammessi Confrati, questi non potranno esser licenziati, annullati ò cassati in forza de mandati ó altro, se non unicamente da Sua Sertà previe l' informazioni del N. Provr., et il parere de Procuratori Generali o Revisori, ove fossero, e così dell' antedetto Avvocato generale di esse Scuole Balbi in Scritture giurate e distinte, onde con tali fondamenti possa devenire la Ser.tà Sua à quanto si rendesse conveniente.

13°. Restando del Corpo d' essi Confrati, e del Corpo de' Communi dov'è l' uso, prescielti li Procuratori o Gastaldi, non possino questi riffiutare, nè siano suffragati con mandati ò altri atti impeditivi dall' assunzione del loro carico, se non con pagar la pena già stabilita dalle Ducali Ordinazioni.

14°. Non permetterà che Persone Religiose intervengano nelli Capitoli o ballotazioni d' esse Scuole, e ne meno che abbiano ingerenza nel governo, amministrazione, e nello scrivere ne Libri delle Scuole med.me, ne tampocco a mero titolo d' assistenza. Resta bensi permesso à Religiosi il continuar in Confrati e poter esser admessi in Proc.ri ò Gastaldi di quelle Scuole, per le quali unicamente v' è la permissione e Decreto de Sermi.; tolto per altro ad essi Religiosi ogni pretesto di poter scrivere ne Libri, lo che viene espressamente inhibito da più mani de Ducali ordinazioni in tal proposito.

15°. Mons. Vescovo non avrà da ingerirsi in esse Scuole ne in verun' altra materia da quelle dipendente, come materia appunto puramente laica e secolare, ch' è fuori del tutto dalla di lui spiritual inspezione e potestà. (Kopijalna knjiga 24 F. VIII, list 123b—124 u arhivu krčkog samost. sv. Franje.) O bratovštinama sadrži neke odredbe i krčki Statut iz g. 1500. Vladini pak propisi o ustrojstvu i vođenju naših bratovština kompendirani su u vrlo opsežnoj (223 štampane stranice) naredbi (pravilniku, instrukciji) dužda Pola Renera od 21. svibnja 1781. Sve dakako u lajicističkom duhu državne svemoći.

[3] Ta se udruženja u starim spisima zovu još: fratia, fratria, fratiglia, fratilia, fratilla, fraternita, fraternitade, fraterna, fradaglia, confratern(it)a,

di beni di Chiesa«, piše biskup Ivan Antun Šintić (1792—1837) u travnju 1799. c. kr. dalmatinskoj vladi.[4]

To presizanje mletačke vlade nije moglo uroditi nego ubitačnim posljedicama po bratovštine. Vjerski je duh slabio, kršćanska se dobrotvornost gasila, bogoslužje se zanimarivalo, Božji hramovi propadali, agape se pretvarale u gozbe i pijanke, posljednje volje pobožnih utemeljitelja i darovatelja su se odnemarivale, nekretnine se prisvajale i otuđivale, živo se ubijalo i jelo u užem krugu braščinskih upravljača i vladinih činovnika, glavnice se posuđivale propalim plemićima i tako se gubile. Crkve su naprotiv oskudijevale ruhom i priborom, rušili im se krovovi, mise i pobožnosti se propuštavale, a na pr. poljički župnik, komu bi bratovštinska blagajna imala davati godišnju plaću od 30 dukata, pod kraj mletačke vladavine morao se zadovoljiti sa samih 50 lira! U Puntu (Aleksandrovu, je biskup Šintić morao dići Svetotajstvo, jer nije bilo čime kupiti ulja za vječnu luč.[5]

Žandarsko je pašovanje u svetištu ostavilo žalibože dubokih tragova u duši naših otočana. Na pr. jedni i dandanas misle, da su u pravu, kad novac njihove crkve drži u vlastitom domu njihov četar (seoski glavar) i kad oni plebiscitarno odlučuju, što se za uzdržavanje crkvene zgrade i za obavljanje javnoga bogoslužja smije potrošiti. Svećenik je samo njihov (neplaćeni!) najamnik. Drugi svoje župne crkve, područne kapele i župne stanove dadoše upisati na ime općine ili podopćine, pa na sjednicama općinskoga zastupstva ili pod koprivom vijećaju, koja se slika ili natpis može dopustiti u crkvi, tko će biti sakristan, da li će se i kolika otšteta za stan dati župniku ili kapelanu i slično.

3. Pri skučavanju bratovština biskupi isprva izdašno podupiru izravno ili neizravno vladina nastojanja. Iz instrukcije dužda Jerolima Priola date 13. siječnja 1562. krčkom providuru Antunu Priolu znamo, da je biskup Albert Dujmi (1550—1564) dogovorno s vladom izdao »alcuni buoni ordeni« glede bratovština, i dužd tu nalaže

---

compagnia, congregazione, consorzio, skupljenje, bratstvo, a na o. Krku braščina. Uvijek su imala za zaštitnika koga svega (sveticu) ili otajstvo, po kojem su se zvala i razlikovala jedno od drugoga. Pokorničke su se bratovštine u nas zvale također Batudi = battuti = bijeni (bičevaoci), a staleške po zanimanju: bombardieri, mornarska, postolarska. Posve je krivo mišljenje R. Strohala (»Glagolska notarska knjiga vrbničkog notara Ivana Stašića« str. 193), da bi se naše »scuole laiche« bavile oko pučke nastave.

[4] Davno prije Šintića prozr'o je to biskup Juraj Jurjević (Georgiceus, 1653—1660) i stao trubiti na uzmak, ali je bilo prekasno. Jurjević je naime na generalnoj vizitaciji u Dobrinju 4. srpnja 1659. uputio bratovštinu Karmelsku, neka si ne pusti račune revidirati po providuru, nego neka se radije raziđe i svaki član neka si uzme što je doprinio.

[5] U bisk. arhivu sveščić Šintićeva dopisivanja s vladom.

novomu providuru, neka budno pazi, da te naredbe budu najsavjesnije opsluživane.[6] Dujmijev nasljednik Petar Bembo (1565—1589) oborio se osobito oštro na bratovštine. Starješine bratovštine sv. Marije i sv. Ivana u stolnoj crkvi na zadnji dan godine 1571 javno pod svečanom misom i uz zvonjavu udara ekskomunikacijom, jer usprkos njegovu dvokratnom nalogu nijesu još bili poslali u Mletke na popravak zvono s tornja, što je bilo puklo. Potom je isti dekret pribio na vrata crkve. God. 1577. skida istoj bratovštini kapelane, jer da ne vrše svojih dužnosti, i na njihovo mjesto imenuje tri kanonika.[7] Negdje 1579. naređuje istoj bratovštini, da prigodom pogreba smije zvoniti samo u jedno zvono, a ne u sva kako do tada. Prisustvuje njezinim skupštinama, koje su se obdržavale u državnoj zgradi u nazočnosti providura i gradskih sudaca. Na proljeće 1582. prati po otoku providura Marka Venerio »pro faciendis computis et visuris administrationibus Fraternitatum totius Insulae«. Godine 1589. uskraćuje odriješenje i uskrsnu pričest dužnicima bratovština na čitavom otoku. Godine 1567. izdaje i god. 1571. ponavlja »Capitoli da esser inviolabilmente osservati«, među kojima se glave 2, 3 i 4 tiču bratovština. Drugom se zabranjuje svećenicima biti članovima bratovština pod suspenzijom kroz čitavu godinu. (2. »Che niun Prete sij nelle fradaglie sotto pena di sospension per un anno«). Istoj kazni podleži svećenik, koji služi bratovštinama bez prethodnog biskupova imenovanja (»3. Che niun de Preti servi alle fradaglie senza la presentazione sotto pena di suspension per un anno«). Kapelani bratovština, iako zakonito imenovani, ne smiju pod suspenzijom od mjesec dana rabiti ruho župne crkve (»4. Che niun Prete ancora che sia presentato servi alle fradaglie con li paramenti della Chiesa Parochiale, ma con li proprij delle fradaglie sotto pena di sospension per un mese«). Iste zabrane ponavlja usmeno na svojim generalnim vizitacijama i prigodom dolaska svećenika u Krk na proslavu sv. Lovre (10/8). God. 1577. na Lovrečevu »in porticu magna episcopatus prope mare« grozi se prekršiteljima tih zabrana globom od 100 lira. Da njegove naredbe ne ostanu mrtvo slovo, on god. 1576 u Baški, Vrbniku, Dobrinju, Omišlju, Dubašnici i Poljicima daje na licu mjesta popisati sve bratovštine i njihove kapelane, ispitujući pod prisegom starije svećenike i odličnije svjetovnjake o pravilima, ustroju, svrsi, inventaru i imovini bratovština, u cilju da uredi njihovu kapelansku službu i odnos svećenstva prema njima. U biskupskom su se arhivu sačuvala dva sveščića o tim izvidima. Prvi sadrži pitanja i odgovore glede samih bratovština, a drugi glede njihovih kapelana, sve u smislu Bembovih naredaba iz god.

---

[6] U bisk. arhivu rukopisna knjiga »Jura Ecclesiae Veglensis« fol. 23—26.

[7] Krčki providur Demetrio Minoto odredio je 9. srpnja i dužd potvrdio 3. listopada 1794., da kanonici ne smiju biti kapelani bratovština ni kapela, jer da im kaptolska mensa pruža dostatnu opskrbu.

1567 i poznijih. U strahu pred kaznama bilo je tu izmotavanja, pa imamo razloga držati, da je više bratovština bilo prešućeno. O bratovštinama grada Krka nema tu ništa, jer su one bile biskupu iz bliza poznate. Iz tih sveščića saznajemo, koje su bratovštine god. 1576. postojale u vanjskim župama otoka Krka i njihovo ondašnje stanje, pa to ovdje niže iznosimo po župama. Slijedit ćemo Bembove stope, samo Bašku, gdje je popisivanje imalo početak, pustit ćemo zadnju, da možemo nadovezati glavu III. o pravilima bratovštine sv. Marije Goričke.

4. Kratko je trajala francuska vladavina u ovim stranama, ali ipak dosta dugo, da stubokom preokrene sav javni život i duboko zadre u dušu našeg otočanina. Dokinuvši (1811) crkvene desetine ona je također zakrenula vratom našim bratovštinama, poštedivši jedino bratovštinu presv. olt. Sakramenta, gdje je već postojala, i abiniravši joj, ako je u istom mjestu od prije postojala, bratovštinu duša. Ove abinirane bratovštine živu i danas u krčkim župama, a ostaci bratovština duša životare bez pravila još u nekim župama otoka ograničivši se na čitanje sv. misa za pok. bratime ili na dijeljenje kruha u stanovite dane. O dokinuću i pljački naših bratovština piše savremenik i očevidac pop Ivan Feretić iz Vrbnika u svojoj rukopisnoj povjesti[8] otoka Krka ovo: »...Crikve bihu oplienjene, oglobljeni oltari, prilike svetih porušene, srebrnine crikvene pobrane, križi polomljeni, sveti sudi satarveni« (1807)... »1809... Za ovim posvojenjem (sekvestrom) od kloštrov i blaga njihova, jest slidilo i ovdje posvojenje od svih skulah ili bratovšćinah svitovnih i blaga velika i mala od istih. Sve skule, sve bratovšćine bile su poveržene (dokinute), a sve njihovo pade pod šaku kraljevu, rečenu danaska Demanialsku. Radi toga sve srebro i zlato, koje god bijaše po Dalmaciji od računa i posega skulah i bratovšćinah ozgor rečenih imijaše biti dignuto na račun kraljevski. Na ovomu otoku slidilo bijaše ovo crikav oplinienje na parvi, na drugi i na treti miseca marča. Srebrnina svega ovoga otoka za parvi ovi put dignuta, ustojaše na broj od osam tisuć dukat srebernih. Koliko pak stojaše što po drugi put digoše, to oni sami znaju, koji ju uzeše«... »Istoga ovoga godišća (1811) po zapovidi cesarskoj kraljevskoj Napoleonskoj pride u Kerk Gospodin Palazzi Milanez. Njegovi posli bijahu mnogi, a poglaviti bijahu: posvojiti na ime kralja Napoleona sve blago od crikvah, njihove glavnice ili capitali, sva njihova ruha, a od nikojih i zvoni. Sve srebro i zlato, koje bijaše od prija po crikvah ostalo, sve ovo bijaše od njega podpunoma dvignuto. Blaga se i glavnice od onih crikvah i oltari dvizahu, koje se skule svitovne t. j. scuole laiche zovihu. Napoleon ne hotijaše niti skulah niti bratovštinah van same dvi t. j. od Prisvetoga Sakramenta i od duš od Purgatorija. Ove dvi same ostaše od njega za uvike potverdjene«... i dalje godine 1812.: »Sva blaga od Bratovšćinah bijahu

[8] Čuva se zajedno s ostalom literarnom ostavštinom Feretićevom kod gospode Dorke udove pok. Antuna Feretića u Vrbniku.

stavna na klice (stavljena na dražbu) i toliko i u ležaćem, koliko u gibljivom dobru, dapače i iste Crikve bijahu na klice metnute i za biti fitane (iznajmljene) i za biti prodane. Biti će izručenje učinjeno na 1. junja«.

Što je od bratovština po odlasku Francuza preostalo, dala je 1854. Austrija na upravu pokrajinskoj upravi u Istri, odnosno mjesnim općinama s nalogom, da se godišnji prihodi dijele na tri dijela: ⅓ za pučke škole, ⅓ za mjesne siromahe i ⅓ za župne crkve. Posebnim je pravilnikom uređena uprava, u koju ulaze također dva mandatara interesiranih crkvi. Dakako da se na nabožne dužnosti, koje su teretile bratovštine, posve zaboravilo. Zato su krčki, porečki i tršćanski biskupi godine 1902. od Sv. Stolice ishodili pro praeterito sanaciju za sve propuste i kondonaciju za buduće onim crkvama, koje od bratovštinskih prihoda primaju godišnje ispod K 100. Koje pak crkve primaju preko 100 K, moraju, odbivši prvu stotinu, za svakih daljnjih 50 K izreći jednu sv. misu, a to počevši 1. I. 1903. Stipendij od 2 K ide na teret blagajne župne crkve, u koju ulaze bratovštinski prihodi.[9] To stanje traje i danas. Lani se pokrenula akcija, da se bratovštinska imovina razdijeli između crkve (⅓) i općine (⅔), pa da svaka svojim dijelom upravlja sama kao svojinom i uživa njezine prihode.

II. Bratovštine u seoskim župama krčke biskupije godine 1576.

1. **U Vrbniku** se popis bratovština obavio 5. svibnja 1576. prema kazivanju svećenikâ Bartula Fugošića, Mata Grgurinića i Jakova Košćića te Ivana Soldatića. Navode se ove:

1. Sv. Marije Uzete na nebo na glavnom oltaru župne crkve. Učlanjeni su svi svećenici i svjetovnjaci. Kapelansku službu vrši

---

[9] Vidi »Actae Curiae Episcopalis Veglensis« 1902, str. 148—150 i 183. — *Dakako da bi sada te brojke, pretvorivši prije krune u dinare,* valjalo pomnožiti sa 10.

Dr. Ivan Krst. Kubić na koncu II. dijela (str. 124) svojih »Notizie naturali e storiche sull' isola di Veglia« donosi skrižaljku o pokretnoj i nepokretnoj imovini tih bratovština po stanju 1850. Po njoj je sva imovina vrijedila for. 188.867.44 ¾, i to u državnim papirima for. 158.376.39 ¼, kod demanija for. 16.403.17 ²/₄, u šumama for. 14.085.88. Općina Krk posjedovala je šuma (pašnjaka) u vrijednosti od for. 9.950.10, Vrbnik for. 2.535.55 i Dobrinj for. 1.600.23.

Po jednom dopisu biskupa Šintića iz g. 1797., imale su onda sve otočke bratovštine samo u zajmovima kod privatnika 800.000 lira.

Prema »*Općoj konvenciji za sistematizaciju imovinskih interesa* bivše pokrajine Istre...« od 12. prosinca 1930., fondovi bivših bratovština otoka Krka upravljani po pokrajini Istri iznosili su na 31. prosinca 1930. u austrijskom ratnom zajmu K 27.496 f 68, u vjeresijama K 76.500, u vrijednosnim papirima L 199.800 i u novcu L 92.707 c 22 (Cf. »Službene Novine« od 16. veljače 1934. br. 38—IX).

sav kler. Gastaldi su sa strane klera pop Ivan Dvorničić i Mate Sidrić sa strane vjernika. Ova »brašćina sv. Marie crkve stolne Vrbnici« ustupila je 1483. lad. kaptolu crkvu sv. Mavra sa svim dobrima za misu zornicu, a kupila je 11. ožujka 1487. »za zlatih deset« od popa Mata Grgurića oranicu s pasištem zvanu »Ravan postavljena«.[10] Godine 1527. bio joj je kaštaldom Toma Vitezić.[11] — 2. Sv. Ivana Krstitelja u istoimenoj crkvi na groblju. Gaštald Ivan Bolonić alias Blašković. Ima kalež i paramente, koji se čuvaju u župnoj crkvi. Ima pisana pravila iz god. 1325. odobrena od biskupa. Članovi su samo svjetovnjaci. Svake se nedjelje čita sv. misa za žive, a ponedjeljak za mrtve članove. Na Ivanju 24. VI. dijeli siromasima milostinju u kruhu, mesu i vinu u vrijednosti oko 300 lira za oproštenje grijeha živima i mrtvima. Spomen na ovu, negda jaku, bratovštinu danas čuvaju malobrojni »kapari« tako zvani po bijelim haljinama od domaćeg platna s kapučom po običaju braće bičevalaca, koji nose gratis et amore mrtvace u crkvu pa na vječni počinak i pjevaju za njih »pojubicu« za skromnu užinu. Ispred crkve ispod lože ima grobnicu za svećenike. — 3. Božjega Tijela (Corpus Domini) obitelji Vitezić, Družinić, Fugošić, Radojčić (Pavlinić) i drugih srodnih. — 4. Dvije bratovštine sv. Antuna Op., vela i mala, na istoimenom oltaru u župnoj crkvi. Jednoj je gaštald pop Antun Perfetić, a drugoj Jure Fugošić. — 5. Dvije bratovštine sv. Petra ap.: jedna u crkvici sv. Petra u Kampeljama, kojoj je kapelan pop Bartul Fugošić, a druga u crkvici sv. Petra i Pavla na Ratu (Zagradi, Na varošu, U sv. Petra) sazidanoj godine 1347.[12] kojoj je gaštald Mate Fugošić. Ova se zadnja spominje u oporuci popa Tomaša Sedmaka iz godine 1487.[13] kao i bratovština sv. Martina, koje nema u našem popisu. Tu se ne spominje ni bratovština M. B. Snježne (»Crikvišća«) obitelji Mihovilić ustrojena 1521. — 6. Sv. Nedjelje u istoimenoj crkvici kod Polja sagrađenoj god. 1445.[14] — 7. Sv. Filipa i Jakova na istoimenom oltaru u crkvici sv. Trojice. — 8. Sv. Kuzme i Damijana. Gaštald Mate Strčić. — 9. Sv. Ivana ap. i ev. Ove zadnje dvije bratovštine imale su sijela na istoimenim oltarima u crkvici sv. Ivana, koja je koncem XVI. vijeka srušena u svrhu proširenja župne crkve. Tom se zgodom brašćina sv. Kuzme i Damijana valjda i razišla, dok se ova sv. Ivana kasnije spominje na istoimenom oltaru u župnoj crkvi.

Odmah slijedećih se godina spominju još druge bratovštine u Vrbniku. Tako g. 1577. bratovština sv. Mihovila Arh. u istoimenoj crkvici, god. 1578. sv. Križa u istoimenoj kapeli, sv. Lucije, sv. Tome i Sv. Duha na istoimenim oltarima u župnoj crkvki, 1590. sv.

---

[10] Dr. Đuro Šurmin: »Hrvatski spomenici« I, str. 321.

[11] Kukuljević, o. c. str. 223.

[12] Šurmin, o. c. str. 81.

[13] Šurmin, o. c. 325.

[14] Šurmin, o. c. 157.

Trojice u istoimenoj kapeli, sv. Katarine u crkvi sv. Ivana na groblju, sv. Jeronima u Risiki i t. d. Čedna ubožnica sv. Bartula spominje se 1590. i potrajala je »U kovačnici« sve do par godina natrag. Istodobno već postoje ubožnice u Krku, koja još traje, i u Dobrinju.

Te bratovštine ne uživaju oprosta ni povlastica. Imaju pravila (*matricole, ordini, capitoli, costituzioni*) odobrena od biskupa, kojima se ravnaju, u rukama gaštalda (castaldo, procurator). Neke imaju vlastitog imanja, kojim se dobro upravlja, no kad ih pobožne duše ne bi podupirale, ne bi se zbog mnogih statutarnih dužnosti mogle održati. Druge pak nemaju vlastitih dobara, pa svaki član daje godišnje jednu ovcu za uzdržavanje kapele (oltara), za ulje i vosak, sv. mise i ostalo. Sve daju obilno milostinju i mole se Bogu za žive i mrtve. Kapelana ne biraju, nego im mise čitaju i obavljaju pobožnosti svi svećenici redom, svaki svoj tjedan, osobito svećenici bratimi. Stoga kapelani ne bivaju prezentirani biskupu na imenovanje.

U župnom se uredu u Vrbniku sada čuvaju samo mlađe rukopisne knjige bratovština: sv. Antuna godine 1686.—1782., M. B. od Karmela od god. 1779. dalje, sv. Ivana godine 1800., sv. Trojice 1767.—1799., duša čistilišta 1770.—1853. i presv. Tijela Gospodnjega 1749.—1779.

2. **Dobrinj.** Ispitani su 7. svibnja 1576. svećenici Bartul Jakominić, Ivan Slačić i Ivan Franković te sudac Mate Kirinčić i Lovro Mužinić. Oni su nabrojili i bratovštine u širem smislu, t. zv. kolonele i patronate, gdje su se pojedine obitelji brinule za uzdržavanje i opskrbljivanje vlastitih kapelica i oltara. Navode i ubožnicu sv. Ane popa Jurja Mavrovića. Po njihovu su dakle kazivanju postojale godine 1576. u dobrinjskoj župi ove bratovštine:

1. Sv. Marije u istoimenoj crkvi na dnu grada. 2. Sv. Katarine na istoimenom oltaru crkve sv. Marije. 3. Sv. Antuna Opata na istoimenom oltaru u kapeli sv. Petra na dnu kaštela. Imala je vlastitu kuću, u kojoj je 3. veljače 1563. prigodom generalne vizitacije biskup Albert Dujmi krojio pravdu. Onda je njezin starješina bio Ivan Juričić, a kapelan Barić Jakominić. 4. Sv. Ivana Ev. u crkvici sv. Petra u kaštelu, patronat nekih svećenika. 5. Presv. Trojice u istoimenoj crkvi na starom groblju, koja i danas postoji s bratovštinom duša u čistilištu. Crkva se običnije zove sv. Anton. Posjedovala je nekretnina, jer 12. srpnja 1480. njezin gaštald Mate Špan zamijenjuje neke zemlje s Mihovilom Mužinom. Kasnije je u istoj crkvi imala svoje sijelo i bratovština M. B. od Karmela. 6. Sv. Duha na istoimenom oltaru u crkvi sv. Trojice. 7. Sv. Jakova na oltaru istog imena u kapeli sv. Ambroza, sagrađenoj g. 1321. od župnika Ambroza[15] na starom groblju, gdje se od god. 1722. diže zvonik. Bit će to bila bičevalačka (Flagellantes, Verberantes, Bat-

[15] Šurmin, o. c. 76.

tuti, Frustratores) bratovština, jer 17. travnja 1617. prigodom kanonske vizitacije pop Bare Jakominić tuži župnika Mata Repčića, da za vlastito skladište rabi kapelu sv. Ambroza na groblju »dove li Battuti cantano ò sogliono cantare le letanie«. 8. Sv. Lovre nekih svjetovnjaka u istoimenoj kapeli blizu župne crkve. Ovu je kapelu početkom XVI. vijeka sagradio župnik Stjepan Kurilić, a dotirao njegov nećak Jurko Justinić, koji ju je god. 1522. ustupio lad. kaptolu. 9. Sjedinjene bratovštine sv. Stjepana, sv. Vida, sv. Jurja, sv. Mihovila Arh., sv. Andrije i sv. Ambroza ili »vela braščina sv. Stjepana«. Gaštaldi pop Ivan Franković i Antun Cerencić. Ima knjigu, u koju su ubilježena dobra, pravila i druge stvari njezine. Spominju se već god. 1514. God. 1555. njihov gaštald Martin Malešić parbio se s klerom. 10. Sv. Ivana Krstitelja na Zavrsi u istoimenoj kapeli. 11. Majke Božje u istoimenoj kapeli na Poprslaku. 12. Sv. Martina Veloga u istoimenoj kapeli u Dragonjinu. 13. Sv. Martina u istoimenoj kapeli na Poprslaku. 14. Sv. Klimenta u istoimenoj kapeli u Solinama, obitelji Malatestinić. God. 1564. bio je njezinim doživotnim kapelanom imenovan pop Ivan Slačić. 15. Sv. Petra u istoimenoj kapeli obitelji Lombardić u Solinama. U istoj se crkvici spominje kasnije bratovština Božjega Tijela na istoimenom oltaru. 16. Svih Svetih u Sužanu u istoimenoj crkvici sagrađenoj po istoj bratovštini god. 1514. Seljani se naime udružiše u bratovštinu u svrhu, da sagrade, dotiraju i opskrbljuju crkvicu.[16] Eto slučaja, gdje je bratovština starija od crkvice, u kojoj ima sijelo. God. 1877. bila je ova crkvica produžena i obnovljena i na oltar postavljena slika M. B. od Zdravlja, pa se od onda crkvica zove M. B. od zdravlja. God. 1927. sagradiše žitelji Sužana, Tribulja i Čižića novu veću crkvicu pod istim imenom, napustivši staru. 17. Sv. Filipa i Jakova ap. u istoimenoj crkvici u Solinama iz god. 1396. 18. Braščina ubožnice sv. Ane u gradu. 19. Sv. Jelene u istoimenoj kapeli nad Solinama. 20. Sv. Jeronima na istoimenom oltaru župne crkve utemeljena od Jurja Uravića. Posjeduje jednu kućicu. Kapelan je pop Ivan Slačić, unuk utemeljiteljev. God. 1663. posjedovala je vinograd i drmun Restalaski, a kapelanom je bio pop Mate Gržetić. Onda je na istom oltaru postojala također siromašna bratovština sv. Sebastijana, kojoj su gratis kao kapelani služili Šime Franković i Mihovil Baščanin. Posjedovala je samo dva reda brajda i jednoga vola. 21. Sv. Mihovila u istoimenoj kapeli izvan kaštela.

Neke bratovštine imaju dobra negibiva i gibiva, kojima upravljaju same po svojim gastaldima. Općenito govoreći, siromašne su skoro sve. Muškarci su poginuli u ratu, tako da zemljišta nema tko obrađivati, pa ih loše težaju ubogari i starci iz ubožnice. Ono malo što urodi i životinje pokradu Uskoci, tako da bratimi moraju doprinositi tko 20 soldi tko 2 lire (ljetos je svaki bratim dao 3 lire) i sabirati milodare (colte) »per mantenir la memoria a n t i q u a sempre

[16] Kukuljević, o. c. str. 205.

osservata« t. j. da se stare bratovštine uzdrže na životu. Njihove statute, isprave i knjige drže gastaldi, dotično patroni. Imaju kaleže, paramente, križeve i misale, što su nabavili njihovi pređi i oni, a čuvaju se u župnoj crkvi. Hrane starce i siromahe u ubožnici, dijele milostinju u jelu i piću, daju služiti sv. mise za žive i mrtve, upriličuju procesije, popravljaju crkve i žrtvenike, skrbe za bogoslužje, kadikad udavaju siromašne djevojke.

U župnom uredu u Dobrinju čuvaju se danas 22 rukopisne knjige, koje su se do god. 1925. nalazile na općinskom tavanu, a pripadaju ovim bivšim dobrinjskim bratovštinama: Sv. Ivana Ap., Sv. Tijela u Šugarama, Sv. Kate, Sv. Šimuna, M. B. Karmelske, S. Jeronima, Uznesenja M. B. u Rosopasnu, M. B. Anđeoske, Sv. Martina u Županjama, Sv. Filipa i Jakova, Sv. Lovre, Svih Svetih, M. B. od Rožarija, Sv. Jelisave, Presv. Trojstva, Sv. Antuna Op., Sv. Antuna Pad.,[17] Sv. Ivana, Sv. Mihovila, Sv. Križa, Sv. Stjepana, Sv. Martina u Gostinjcu.

3. **Omišalj.** O omišaljskim bratovštinama dadoše 9. i 10. svibnja 1576. izvještaj župnik Nikola Brozić, Pop Ivan Petrčić, pop Ivan Arbunić, Jakov Žuvić, sudac Jakov Kraljić i Nikola Jurjević. Oni su, svaki po koju, nabrojili ove bratovštine: sv. Marije (Stomorina) u župnoj crkvi, sv. Ivana ap. i evanđ., sv. Ivana Zlatoustoga, sv. Antuna opata, sv. Roka, M. B. od porođenja, sv. Agate (Stogata), sv. Vida, Sv. Duha i sv. Križa.

Sve te bratovštine imaju svoja pravila, knjige, bilježnice i isprave u rukama gastalda. Općenito su siromašne. Životinje su im naime pokrali Uskoci, a nekretnine nose malo. Prihodima plaćaju svoje kapelane, popravljaju crkve i oltare, nabavljaju paramente, antependije i oltarnjake, kupuju ulje za kandila, priređuju bratimske užine, za koje se gdjekada osobito o Uskrsu ubije jedan škopac ili krava, dijele milostinju. Obavljaju svoje pobožnosti. U procesijama stupaju u vlastitim tunikama (kapama). Računske knjige vode gastaldi, koji se mijenjaju svake godine. Računi se polažu braći na

---

[17] Ova je bratovština na sjednici držanoj u kući Jurja Justinića u Dobrinju dne 3. listopada 1666. zaključila graditi s temelja pod sv. Jurjem na Krasu crkvu u čast sv. Antunu Pad. i dotirati je nekretninama. Posvetio ju je 20. svibnja 1669. biskup Teodor Gennari. Isti dan braća utanačiše, da kapelan njihove obiteljske bratovštine i crkve ima u novoj crkvi reći svaki mjesec jednu sv. misu i jednu na dan posvete. Na Antonju ima doći procesija iz Dobrinja i pjevati jednu sv. misu. Crkvu su na Antonju 1669. dotirali i pridržali za svoje obitelji patronat na nju: Juraj Justinić pok. Petra, Juraj Justinić pok. Šima, Grgur Gržetić, Luka Mužinić, Juraj Saftić, pop Jure Mužinić, Juraj Brnić, Mate Plišić, Mate Mužinić, Juraj Šamanić, Ivan Plišić, Jure Malešić i Ivan Jurković. Istodobno dadoše bratovštini nova pravila. — God. 1904. bila je ova crkva proširena, a od g. 1924. služi za župnu crkvu mladoj župi Kras.

godišnjim skupštinama. Ljetos je sve knjige imao u rukama providur i pregledao račune. Učlanjeni su i svećenici.

Svjedoci očito nijesu kazali svu istinu, jer je ondje i u filijalama bilo i drugih »brašćina«. God. 1533.—1536. pomogle su graditi zvonik uz župnu crkvu.[18]

U inventaru župne crkve u Omišlju iz g. 1911. ubilježena je samo jedna »knjiga bratovštine Karmelske (blagajnički dnevnik), nepotpuna, glagolskim pismenima od g. 1723. do 1784.«. Ova bratovština, preustrojena god. 1911., postoji i danas.

4. **Dubašnica.** Svjedoci: župnik Gašpar Žulčić, pop Grgur Tehomilić, Andrija Sabljić, sudac doljnje Dubašnice Juraj Brajdarić i sudac gornje Dubašnice Ivan Sabljić. Ispitani 11. i 12. svibnja 1576.

Bratovštine: 1. sv. Apolinara u župnoj crkvi. Ima kalež i paramente. Posjeduje brajde (trsje) i 1 kuću. 2. Sv. Pavla u Poganki. Ima kalež i paramente. 3. Sv. Nikole na istoimenom oltaru crkve sv. Mandaljene. Bez ruha i pribora. Posjeduje 7 redova trsja, koji su prošle godine dali 4 kvarte vina. Postoji i dandanas. 4. Sv. Jurja je propala zbog slabe uprave, a imala je mnogo dobara. Župnik drži njezinu knjigu, iz koje bi se moglo doznati za mnoge dužnike. Druga se nalazi u rukama popa Antuna Sabljića.

Regbi da ova bratovština nije bila posve propala, jer se spominje još god. 1663. i 1781. u kapeli sv. Jurja. U poznije se doba spominju takoder bratovštine sv. Rožarija na istoimenom oltaru u župnoj crkvi sv. Apolinara i sv. Antuna u istoimenoj crkvici i selu.

Uzrok ovomu razmjerno malenom broju bratovština u župi dubašljanskoj možda navodi župnik Nikola Ilijić pišući god. 1880. biskupskom ordinarijatu: »... le scuole laiche ossia Confraterne nel Castello di Dubašnica furono composte nell'anno 1491« ... Dakle prije 85 godina bilo je više bratovština, slabijih članstvom i imovinom, združeno u jednu, jamačno u onu sv. Apolinara, kojoj je bila dužnost uzdržavati i providati potrebitim ruhom župnu crkvu. Bliži je povod tomu mogao dati požar župne crkve, koji spominje župnik Sulčić govoreći sada o pravilima bratovštine sv. Apolinara: »... quando si abrugiò la chiesa si abrugiorno li libri e madrigole vecchie, e poi di novo fecero questa che hanno« ... Onom je zgodom vjerojatno sagrađena nova župna crkva na ruševinama požarom uništene crkvice sv. Apolinara iz XII. vijeka.

Novi statuti i knjige pohranjeni su u jednoj škrinji u kući bratovštine sv. Apolinara, a ključ drži gastald. Ovaj se bira na godinu dana i na izmaku svoje službe polaže na glavnoj skupštini, u nazočnosti plovana i sudaca, braći račun. Prihodi sastoje u vinu i živini. Njima nagrađuju svoje kapelane, nabavljaju ulje i vosak, dijele milostinju, svake druge nedjelje daju po kaptolu otpjevati jednu sv. misu za pokojnu braću i sestre, gdjekada također za žive, priređuju javne ophode, spremaju redovito jedan put na godinu bra-

[18] Kukuljević, o. c. str. 238.

timske gozbe itd. u smislu statuta i »secondo la loro usanza antiqua«.

U inventaru ladanjskoga kaptola u Dubašnici iz g. 1914. čita se ovo: »Osamnaest starih knjiga, što većih što manjih. Od tih nekoje spadaju na bivše bratovštine« ...

5. **Poljica.** 12. svibnja 1576. bili su ispitani sudac (seoski glavar) Mate Brajdar (à Braidia) i Nikola Bajčić. Postoji jedino na glavnom oltaru župne crkve bratovština sv. Kuzme i Damijana, koja opskrbljuje crkvu uljem, voštanicama i ostalim potrebitim za javno bogoslužje. Daje također služiti sv. mise. Inače je vrlo siromašna. Njezine se knjige nalaze u gastaldovim rukama.

Dvije godine kasnije spominje se u Poljicima bratovštinska konoba, u kojoj je na svetke gastald prodavao vino.

God. 1666. podigli su Poljičani u župnoj crkvi oltar M. B. od Karmine i na njem istoimenu bratovštinu. Biskupski im je kancelar sastavio statut, koji su oni odobrili na skupštini 10. listopada g. 1669.

God. 1669. postojala je u Poljicima i bratovština sv. Krunice.

6. **Baška.** U Baški su bili ispitani 1. i 2. svibnja 1576.: pop Ivan Papić, župnik Ivan Brembalić, sudac Ivan Frgačić, Marko Tomašić i Mate Kristinić (Krstinić). Pop Ivan Papić najprije navodi bratovštinu Sv. Duha, kojom je sam upravljao 3 godine i čitao njezine pravila (matrigola). Zato on znade, da je bila ustanovljena »pred 300 godina i više«; da ona posjeduje »razne naredbe i konstitucije ili odluke potvrđene od preč. Biskupa ove dijeceze prema potrebi u raznim vremenima«. Po pravilima ove da su pred 150—200 godina bila sastavljena pravila (ordini) bratovštine sv. Marije na Gorici. Kao treću i najjaču navodi bratovštinu sv. Ivana Krst. u župnoj crkvi, u koju su učlanjeni svi Baščani. Ova posjeduje starinske isprave (instrumenti antiqui), glasom kojih mnogi joj Baščani u razna vremena ostaviše dobra (beni), kojima sada upravljaju gaštaldi, što ih bira cijela općina od godine do godine. Pisanih pravila nema. Na svetkovinu sv. Luke 18. X.,[19] u koji je dan bila posvećena župna crkva sv. Ivana Krst., daje po svim mjesnim svećenicima misiti za žive i mrtve i priredi gozbu (convitto caritatevole) svemu puku. Poviše dijeli milostinju svim siromasima domaćim i stranima, koji se onaj dan nađu u mjestu. Bratovština Majke Božje čini isto prvu nedjelju po Miholji. Poviše obje daju po vlastitim kapelanima čitati sv. mise na sve blagdane. Bratovština Sv. Duha daje čitati sv. mise za žive svaku nedjelju, a za mrtve svaki ponedjeljak. Svake nedjelje jutrom idu braća u procesiji pjevajući

---

[19] Na gen. vizitaciji u Baški 29. rujna 1555. biskup Dujmi zaprijetio je ekskomunikacijom gastaldu Matu Barčiću, ako bude na sv. Luku dao običajan objed, nego da onim novcem mora nabaviti novi srebrni tabernakul, u kojem će se nositi bolesnicima sv. pričest.

litanije od crkve do crkve i konačno se svrate sa svojim kapelanom u vlastitu kapelu, gdje zajedno s drugim pobožnim dušama slušaju sv. misu. Ona priredi objed članovima, kleru i siromasima na Duhove i daje za svakog umrlog člana pjevati sv. misu. Ladanj. kaptolu daje 40 soldi na dan posvete svoje kapele i na nedjelju pred Duhovima jednoga brava. Sve te bratovštine pale svoja kandila i prate sa svijećama pogrebe, u prvom redu svoje braće.

Pored tih postoje još privatne bratovštine sv. Antuna i sv. Petra obitelji Mantaković, Ivanolić, Mandić, Tonković, Maričić i dr. Njihovi gastaldi pale kandila na sve subote, nedjelje i na sve svetkovine B. Dj. Marije, apostola i evanđelista. Bratovština sv. Antuna u istoimenoj kapeli pri moru ima svoga kapelana, koji u njezinoj kapeli misi svaki petak, a objed daje dva puta godišnje t. j. na svetkovine sv. Antuna Opata i sv. Antuna Pad. Bratovština sv. Petra u istoimenoj kapeli na obali (»Na pogradice«) čini dvije procesije: na obljetnicu posvete kapele i na Petrovo. Na Petrovo spremi objed kaptolu, braći i siromasima.

Bratovštinskim imutkom upravljaju gaštaldi, koji svake godine polažu račun o svojoj upravi župniku, sucu i braći. Oni kod sebe čuvaju pravila i spise. Općenito su slabo upravljane. Zato su lani bratovštine Sv. Duha, sv. Marije i sv. Ivana dale svoje nekretnine i živo u zakup na tri godine. Dosljedno su na mjesto gastalda izabrana dva prokuratora, kojima je dužnost paziti, da vinogradi i živo ne pođu po zlu, ubirati zakupnine i upotrebljavati ih na uhar crkvi i bratovštinâ. Oni čuvaju bratovštinska pravila i arhiv. Sada su prokuratori Petar Čubranić i Nikola Bonifačić (Boniffatio). Zakupnici prihoda bratovštine sv. Petra jesu Fran Brembalić, Juraj Juranić i Fran Matković; Sv. Duha Marko Papić (Saftić), a sv. Marije župnik Ivan Brembalić i Antun Boniffatio. Zakupnici daju jamce, a plaćaju godišnje oko 32 dukata. Bratovštinom sv. Petra upravljaju gastaldi Ivan Duženić i Petar Ravnić, a onom sv. Antuna Antun Juranić i Mate Papić.

U područnici Kraj (sada Stara Baška) postoji u crkvici Svijuu Svetih istoimena bratovština obitelji Maričić, Kuzmić i drugih žitelja onoga sela. Njezina dobra dana su u zakup Jurju Maričiću za dvanaestak dukata. Drže dva kapelana s plaćom od 12 lira. Na blagdan Svih Svetih i na obljetnicu posvete crkve daje objed braći, siromasima, svojim kapelanima i drugim svećenicima, koji dođu pjevati na misi.[20]

Bratovština se sv. Mihovila u Baški spominje već god. 1423.[21]

---

[20] Za ovu sam bratovštinu na drugom mjestu čitao, da je g. 1564. imala za gastalda Mata Maričića Ivanova, a za kapelana popa Jurja Sindičića, koga je potom naslijedio pop Mate Kirijačić.

[21] Šurmin, o. c. str. 122.

III. Statut bratovštine Sv. Duha ili M. B. Goričke?

Pok. prof. Ivan Milčetić iznio je 1892. u Knjizi XXV. Starina Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti str. 138—151 kao prilog za literaturu glagolskih spomenika »Zakon braščine svetoga duha u Baški« i imenik njezinih članova. Natpis »Zakona« i prvih 8 glava manjkaju. U zadnjoj (22) glavi Statuta i u Imeniku kao prvi navode se »knez Mikula, kneza Anža sin i kneginja gospa Doroteja«. Milčetić datira statut prije god. 1424. i pripisuje ga bratovštini Sv. Duha u Drazi Bašćanskoj na o. Krku, gdje ga je našao pop Antun Žic. Bratovštini Sv. Duha u Baški pripisuje ga on samo zato, jer se u njegovoj 18 glavi kaže: »a kandaloti na vsakom' pogreben'i bratskomь žgu s e p o z a k o n ь b r a ś ć i n e s(ve)t o g a d(u)ha z b ь š k e«. Dok se glede postanka i sijela bratovštine Milčetić dobro približio istini, glede njezina naziva zaključuje, po mojem mišljenju, krivo. Ja naime držim, da se ona pravila odnose na bratovštinu sv. Marije Goričke. Na taj zaključak sile ne samo nutarnji razlozi i ono što je gore navedeno o bašćanskim bratovštinama iz g. 1576., nego i dekret biskupa Alberta Dujmija, izdan prigodom generalne vizitacije u Baški 20. studenoga 1550, koji se nalazi u biskupskom arhivu krčkom, a glasi doslovce:

»R(everendissi)mus D(ominus) Fr(ater) Albertus Duymius Dei et ap(osto)licae sedis g(rati)a ep(iscop)us Veglensis in Visitatione Castri Besch(a)e dioec(esis) veglen(sis) sedens in domo R(everen)di D(omini) p(res)b(yte)ri Joannis Hrabar plebani dicti loci audita humili supp(licatio)ne Hier(ony)mi Ivagnolić et Perichij Ravnić uti gastaldionum Confraternit(atis) S. Mariae de Coritia cum multis alijs confratribus, asserentium ex vigore cuiusdam ordinationis de anno 1425 descriptae in quodam eor(um) libro teneri p(ro) defunctor(um) confratrum animabus ieiunare p(ro) quolibet, die uno veneris requirentium, et instantium eandem ordinat(ionem) commutare ut pr(a)efati gastaldiones te(ne)ant(ur) in commutationem p(rae)missam perpetuo singulis diebus veneris p(rae)dict(is) celebrari facere missam unam parvam p(ro) salute eorundem Confratrum defunctor(um), et in futurum moriendor(um). Visa p(rae)d(i)c(t)a ordinatione et visis viden(dis), visisq(ue) legitimis juribus dictisq(ue) allegationibus an(te)dict(orum) gastaldionum et Confratrum animum R(everendissimae) D(ominationis) S(uae) moventibus, pr(a)emissam ieiunij ordinationem commutavit in p(rae)fatam missam unam p(er) eos p(er)petuo quolibet die veneris ut s(u)p(ra) p(ro) p(rae)d(i)ct(arum) animarum salute celebrare et ita terminavit et san(civ)it o(mn)i meliori mo(do). P(raese)ntibus D(omi)no p(res)b(yte)ro Petro Craija et D(omi)no p(res)b(yte)ro Nic(olao) Žuvac test(ibus)«.

Iz toga dekreta jasno slijedi: 1. da je 1550. zakonito postojala u župi Baška bratovština sv. Marije Goričke, 2. sa statutom učinjenim godine 1425., 3. prema komu su njezini članovi bili dužni za svakoga preminuloga brata postiti jedan petak, 4. što je tada bilo zamijenjeno jednom skupnom tihom misom svakoga petka.

Prije smo iz ustiju popa Ivana Papića čuli, da je bratovština sv. Marije Goričke sastavila svoja pravila prema pravilima bratovštine Sv. Duha prije kojih 150—200 godina. Ako od god. 1576., kad je ovo Papić pod prisegom svjedočio, odbijemo 150 godina, dobijemo godinu 1426. Ove iste godine (1426) postao je, po Klaiću,[22] knez Mikula banom; dakle god. 1425. to još nije bilo. Zato eno u statutu i u imeniku bratovštine iz god. 1425. nema i ne može biti spomena o banskoj časti njegovoj. Stoga Milčetićevo »prije g. 1424.« moramo ispraviti u »prije god. 1426.«, a prema godini navedenoj u Dujmijevoj komutaciji tačno u »god. 1425.«. Time je utvrđeno, da je ovaj statut bio složen baš godine 1425.

Dobro, no kojoj je bratovštini taj statut pripadao, jer po Papićevu svjedočanstvu statut je imala i bratovština Sv. Duha? Ne može biti, da je Milčetićev statut pripadao bratovštini Sv. Duha, jer je ova po Papiću bila ustrojena »pred 300 godina i više«, dakle preko sto godina prije g. 1425., u kojoj je bio sastavljen, kako smo netom vidjeli, statut bratovštine svete Marije. Dalje Papić izrijekom veli, da je statut bratovštine Sv. Duha služio za uzor statutu bratovštine sv. Marije; dakle je bio stariji i raniji od god. 1425., pa ne može biti identičan sa Statutom iz god. 1425.

Citiranim biskupskim dekretom bili su pojedinački postovi braće zamijenjeni skupnom misom bratovštinskom svakoga petka. I doista glava 18 Milčetićeva »Zakona« propisuje braći među drugim dužnostima „i prvi petakь postiti za d(u)šu brata umr'všega, i ako bi ki d'lžanь za se onь d(a)nь postili, a tada pos'ti v sobotu ili ini d(a)nь li da bude pos'tь". Komutaciju pak nije tražila bratovština Sv. Duha, nego — kako dekret izrijekom navodi — bratovština sv. Marije Goričke po svojim starješinama Ivanoliću i Ravniću i mnogim članovima. U njezinu je dakle statutu stajala ona ustanova glave 18 Milčetićeva »Zakona« o postu, koju je evo nakon 125 godina Dujmi komutirao u sv. misu. Za ovu se misu u vizitaciji biskupa Stjepana Davida 27. lipnja 1685. čita: »Detta Fraterna (t. j. M. B. Goričke) fà anco celebrare o g n i V e n e r d i una Messa nella Chiesa di S(an)ta Lucia p(er) li fratelli d e f o n t i«.

Tomu zaključku nikako ne smeta predležeći stavak iste glave Milčetićeva »Zakona«: »... a kandaloti na vsakom' pogreben'i brat'skomь žgu se po zakonь brašćine s(ve)toga d(u)ha z bьške" t. j. »svijeće se na svakom brat(im)skom pogrebu pale po propisima bratovštine Sv. Duha iz Baške«. Tu se naime braća M. B. Goričke samo upućuju na topoglednu ustanovu sadržanu u statutu bratovštine Sv. Duha u Baški, za koju se sastavljaču »Zakona« činilo suvišnim čitavu ju ispisati i unijeti u statut iz g. 1425., kad je kao stara bila u župi općenito poznata. To više, ako su Bašćani bili učlanjeni amo i tamo. I ovo potvrđuje Papićev iskaz, da su pravila bratovštine svete Marije na Gorici složena kasnije prema statutu sta-

[22] »Krčki knezovi Frankapani« I, str. 213 i 329 (bilješka 139).

rije bratovštine Sv. Duha u Baški. A što je u tom »zakonu brašćine Sv. Duha iz Baške« moglo biti određeno glede svijeća kod pogreba? Toga tačno ne znamo, jer nam nije poznat statut bratovštine Sv. Duha u Baški. No analogno pravilima n. pr. bratovštine sv. Franje u Krku iz godine 1300.[23], možemo reći, da je ondje bilo propisano, da članovi imaju tijelo preminuloga brata ili sestre dopratiti iz kuće žalosti do župne crkve, prisustvovati zadušnicama (mrtvačkoj službi i misi) pa otpratiti na groblje i pri svemu tome držati u rukama upaljene voštanice, koje će im gratis dati iz bratovštinske zalihe gaštaldi.

Pače ovaj stavak govori protiv Milčetićeve teze. Kad bi naime njegov »Zakon« bio identičan sa statutom bratovštine Sv. Duha u Baški, ne bi sastavljač »Zakona« napisao »po zakonu brašćine Sv. Duha u Baški«, nego bi rekao od prilike ovako: »po zakonu ove naše brašćine« ili bi se, da izbjegne tautologiji, pozvao na prediduću ili slijedeću glavu vlastitoga sastavka, u kojoj je govor o dužnostima članova ili o sahrani preminule braće, što inače redovito čini. Tako u glavi 12 veli: »protu više pisanihь kapituli«, u gl. 17: »kako se zgora udrži«, u gl. 19: »k(a)ko se v tom kapituli udrži zgora«, u gl. 21: »k(a)ko se zgora udrži v kapituli, kako se imaju s bratiju svećati«, u gl. 22 u napisu: »kako z'gora udrži se«. Kad se pak on ovdje poziv-lje na propis bratovštine Sv. Duha u Baški navodeći potpuni naslov i sijelo bratovštine, tad je to znak, da je bratovština Sv. Duha u Baški nešto izvan njegove bratovštine, nešto od nje posve odijeljeno, njoj posvema tuđe, poput onoga »po zakonu općin'nom« u glavi 9. Drugim riječima: da to nije bratovština, za koju on sastavlja pravila, da ono nije bratovština M. B. Goričke. A nije li upadno i ono „z Bьške"? Čemu to isticanje sijela bratovštine? Opet zato, što su sijela obih bratovština, premda u istoj župi, bila dosta razdaleko. Bratovština Sv. Duha imala je naime svoje sijelo u istoimenoj crkvici na brijegu nedaleko bivše župne crkve Sv. Ivana Krst. izvan zidina staroga kaštela Baške. Naprotiv sijelo bratovštine M. B. bilo je, u koliko do sada poznamo pisane spomenike, u benediktinskoj crkvi svete Lucije u Jurandvoru, najmanje 3 km daleko od staroga kaštela Baške, odnosno u Svetištu Uznesenja M. B. »na gradu«, koje je bilo filijala iste opatije, a leži na protivnoj strani bašćanske drage, sat dobra hoda od staroga kaštela Baške. Topografsku udaljenost povećavala je samostanska ekzempcija, koju su uživali benediktinci i njihove crkve, pa dok je bratovštinom Sv. Duha upravljao u svojstvu kapelana i duhovnoga vođe kuratni kler kod župne crkve na brijegu, bratovština M. B. ovdje dolje u drazi ovisila je gotovo u svemu o opatu sv. Lucije. Dosta pročitati glave 9, 10, 11, 13 i 16 »Zakona«. Po glavi 9 »kaštaldi s o p a t o mь na kupь suditi i miriti imutь" zavađenu braću; na skupštini „d a o p ь t ь ili drugi starihь kaštaldi da rekutь pod rotu« ... (gl. 10); što skup-

[23] Diplomatički Zbornik, svezak VII, str. 363, br. 319.

ština odredi moraju kaštaldi „sь svetomь opatovimь is'vršiti" (gl. 11); kaštaldi ne smiju nikomu posuditi novaca »bez videnija op(a)ta i inihь boljšihь" (gl. 13); stari kaštaldi moraju novoizabranima predati svu imovinu popisanu u dva jednaka inventara, od kojih se jedan primjerak ima uručiti mladim kaštaldima, a drugi opatu (gl. 16).

I drugi tekstovi Milčetićeva »Zakona« govore protiv njega. Dok se naime Duh Sveti u njem zazivlje samo jedan put [u gl. 14: »da d(u)ha s(ve)toga m(i)l(o)st' n(a)sь z'va«], Bogorodica se spominje 5 puta (u gl. 10, 12, 15, 20 i 22); dä, ona se u 10 glavi zove društvenom zaštitnicom a bratimi njezinim službenicima, kojih broj treba da sveđer raste [»da is(u)h(rist)ь s(i)nь n(a)še ot'vetnice dostoino pohv(a)lit' se i materi njegovi čislo s' lužabnikomь da rastetь"]. Sve u sve: Milčetić je štampao pravila bratovštine sv. Marije Goričke, a ne bratovštine Sv. Duha u Baški.

Bratovština M. B. Goričke prešla je po odlasku benediktinaca posve u laičke ruke, pa je kao takva i doživila udes nalik bratovština. Glavnica od bivših a-u. K. 36. 547.89, od koje je hodočasna crkva M. B. Goričke u ime trećine kamata primala do sloma godišnje K 538, jest jedini spomen na nju. Naprotiv bratovština Sv. Duha s novim pravilima iz god. 1901. živi i danas u crkvici sv. Antuna Op. u novoj Baški pri moru (odatle Primorje), izakako je crkvica Sv. Duha na Kaštelu bila god. 1812. porušena. To je najstarija među živim bratovštinama na otoku Krku. Ako ćemo vjerovati Papiću, koga smo prije čuli, bila bi ona samo malo godina mlađa od prve pokorničke bratovštine zvane »Gonfalone« ustrojene u Rimu god. 1260. ili 1263.[24]



[24] Ferraris: »Bibliotheca«, edit. 1886 Romae, tom. II, pg. 569, n. 87.

Prikazi, izvještaji, bilješke.

Tres casus conscientiae
a J. G. Strossmayer propositi ac soluti.

Dr. A. Spiletak.

(Konac)

Casus III.

Elaboretur sermo de notis zeli sacerdotalis contra peccata et vitia super illo S. Pauli apostoli 1. ad Corinthios 13, 4—8: »Caritas patiens est, benigna est; caritas non aemulatur, non agit perperam, non inflatur. Non est ambitiosa, non quaerit quae sua sunt, non irritatur, non cogitat malum. Non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.«

Sermo hic ita adornetur, ut singulae zeli in praeclarissimo hoc apostoli loco attactae proprietates, in eodem uberius evolvantur, et ad praesentis temporis circumstantias accommodentur. Sermo hic exprimat omnia illa, quae summus et aeternus sacerdos Christus Iesus, caput ordinis sacerdotalis et auctor, a quovis sacerdote utpote muneris sui his in terris vicario et caritatis suae in genus humanum herede iure exigit.

Solutio.

Ignem veni mittere in terram — dicebat olim Christus Dominus ad discipulos suos, dum eos ad grande apostolatus munus praepararet et informaret — ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur? Quasi dixisset: Tantopere ego dilexi mundum, ut divinitate velut exuta et carne humana assumpta ex aeternitatis aedibus ad hanc lacrimarum descenderim vallem, et inter cetera amoris mei erga genus humanum monumenta, aeternum illud erit, quod propediem in Calvariae monte edam, moriendo pro hominibus sicque eos ex mortis aeternae faucibus eripiendo amicos aeterno Patri meo, mihi fratres, beatae autem hereditati heredes efficiendo. Antequam interim spoliis mortis onustus in triumpho redeam ad Patrem meum, unde veneram, quam putatis optimam ex ara crucis vobis hereditatem qua apostolis meis vestrisque in munere hocce successoribus relinquam? Ignem veni mittere in terram, et quid

volo nisi ut accendatur? Ignem amoris mei erga genus humanum in vos ego transcribam, vos divinissimae reconciliationis ministros et executores, vos caritatis meae in mortales heredes constituam. Quotiescunque igitur crucem mortis aeternae trophaeum, et me in ea expansis ulnis totam hominum universitatem amplectentem conspicati fueritis, toties mementote: mysterium Crucis mysterium infiniti amoris esse, quod per vos iuxta ultimam voluntatem meam continuari oportet. Una etiam scitote, totam illam Spiritus Sancti, qui caritas est, plenitudinem, quam per missionem meam et per ordinationem sacram accepturi estis, vobis non tam vestri, quam plebis christianae sanguine meo redemptae gratia communicatum iri; atque hinc plebem meam mortis meae lucrum in visceribus vestris iugiter portate; omnia vestra, quin vitam ipsam exemplo meo consecrate; caritatem ut primum ac principale sacerdotii christiani officium, ut pulcherrimum gratiae sacerdotalis fructum considerate!

Haec tam certa sunt ut nemo cui sana mens est contra ea vel hiscere possit, ut adeo facilis venia sit, si in eodem argumento alio nonnihil deflectat oratio.

Caritas in opere zelus est. Quibus igitur ad caritatem, iisdem plane etiam ad zelum excitamur et impellimur argumentis. Cum autem zelus possit esse vel rectus, Christo Domino probatus, qui zelus secundum scientiam est; vel spurius, perversus, qui zelus ignorantiae et temeritatis est, hinc opere pretium est, propriis utrumque designare notis et exponere: quibus zelus noster corrigi, perfici animabusque utilis reddi, quibus item ille pollui et omni fructu evacuari possit. In dignoscendis autem zeli characteribus nullo felicius duce utemur, quam gentium apostolo. Si illa, quae in loco supra laudato apostolus a caritate seiungi haud posse existimat, zelo convenerint, ille genuinus, sin spurius est. Zelus qui a caritate alienus est, qui non est ipsa caritas activa, misericors, humilis, mansueta, patiens, ab omni proprii commodi studio remota, non est zelus secundum scientiam, non est zelus quem Christus Dominus a suis ministris exigit. Novi equidem zelum ad exemplum divini spiritus, cuius fructus est varias induere formas, pro vario eorum, quibuscum agit, ingenio. In hoc ardentius, in alio mitius agit; in his terrorem et minas, in aliis amorem et promissa adhibet. Sed omnia haec unius eiusdemque sideris, caritatis nempe radii sunt. Ad unam eandemque diversis hisce modis a caritate suggestis et animatis tenditur metam; omnes hi rivuli fontis ex quo promanant naturam retinent et produnt, nempe caritatis. Quilibet nostrum peculiares habet facultates, peculiaria dona; sed haec omnia caritate animentur, formentur, in sanctum finem dirigantur oportet.

Simplici igitur paraphrasi complectar singula, quae S. Paulus apostolus caritati tribuit. Favete!

Zelus caritatis fructus patiens est. Caritas patiens est. Quamquam ardens sit desiderium in nobis peccatores a perditionis via ad viam salutis traducendi, quanticumque sint labores nostri in vinea Domini exantlati; etiamsi usque ad sanguinem desudavi-

mus, fructum nihilominus laborum nostrorum unice a beneplacito divino exspectare debemus. Est quidam occultus in praecordiis nostris superbiae spiritus, qui taedio afficitur animumque despondet, si labori effectus e vestigio non respondeat. Vellemus ut Deus ipse gratia sua ambitioni et gloriae nostrae inserviat. Eam requirimus in homunculis curae nostrae creditis docilitatem, qua splendidos operae, a nobis locatae effectus in totius orbis luce collocet. Hoc si fulcrum desit, zelus noster, quem non caritatis sed superbiae potius ignis animabat, infirmatur, minuitur et extinguitur. Retia diaboli valde subtilia sunt. Interdum purioribus, ut videtur, motivis ducimur. Exiguum laborum nostrorum successum obdurato peccatorum animo tribuimus. Indignos eos nostris curis existimamus. Nonnisi invito animo ministerii nostri muniis erga illos defungimur. Durities eorum non tam pietatem et caritatem nostram erga illos, quam potius impatientiam nostram et querelas contra illos excitat, atque si quo magis tetris eorum vulneribus moveri et ad opem ferendam paratiores esse deberemus, eo minus eorum miserando statu afficimur. Pastores quidem nihil libentius, quam populi sui defectus, vitia, duritiem ore volutant. Utinam tales per preces, suspiria, lacrimas, cum Deo suo magis quam cum hominibus super his conferrent!

Impatientia haec ab ambitionis et nimiae gloriae studio provenit. Laboramus in vinea Domini, quia effectus vanitati nostrae blanditur. Qui hoc profano solatio nos privant, gloriae nostrae detrahere videntur, atque ideo illos contemnimus, diffamamus, sibi ipsis relinquimus, incuria nostra vindictam quodammodo de illorum pervicacia sumimus, et tam parum illorum miseriis movemur, quam parum illi nostris laboribus moveri videntur. Verum zelus caritate natus arguit, obsecrat, increpat, sed in omni patientia, cuius filia spes est; cum peccatorum argumento crescit, novis obstaculis novum fervorem, novas curas, novas institutiones opponit. Rerum eventum, laborum suorum foenus a solo Deo exspectat sciens scriptum esse: Non est nostrum nosse tempora et momenta, quae Pater posuit in sua potestate. Quo minus verba sua fructus ferunt, eo suspiriis, gemitibus, precibus suis potentius velut caelum oppugnat confisus, effectum iuxta arcana Dei patientiae et constantiae suae annexum esse.

Si sanctos Patres, zelosissimos hos animarum curatores legamus, facile reperiemus eos vix unquam de plebium sibi creditarum pertinacia et corruptione loqui, quin una si ipsas incusent, sibi ipsis, occultis debitis suis, infirmitatibus suis, infidelitati suae in exsequendis plus quam angelicis ministerii sacerdotalis muniis exiguum laborum suorum effectum imputent. An nos, qui populos continuo incusamus, iis sanctiores, fideliores, zelosiores sumus?

»Magister — dicebant olim apostoli — per totam noctem laborantes nil cepimus; in verbo autem tuo laxabimus retia.« En quomodo animo comparatos esse oporteat pastores, quibus Deus ministerii sui successum denegat. Domine! Omnes meae curae pro animabus, quas mihi committere dignatus es, frustraneae sunt; pertinacia

earum iisdem pene gradibus crescit, quibus fervor et labor meus; perpetuo retia iacio, sed ea nunquam non vacua ex aquis educo; quin nec illud solatii habeo, ut vel unicam animam ex aquarum profundo iniquitatis abysso extraham. Interim tu, Domine, me iubes coeptis meis pertinaci cum constantia insistere, animum prohibes despondere; tuam patientiam, tuam me vis imitari paternam bonitatem, quae ad rebellis animi ostium constanter pulsat et millies licet repulsa, novo robore revertitur. Tanti ergo exemplaris vestigia fideliter sequar; sanctum opus ex manibus non dimittam; tu, Domine, ita iubes, iussa tua felicem successum certo spondent; impatentia mea, cum non accelerarem sed remorarer potius; nam aegre fero arcanum illum et adorandum, quem gratiarum tuarum dispensationi praefixisti Ordinem a misellis mortalibus praeveniri velle; sentire vis nos earum dispensationem ad nos minime pertinere, nihil esse illum qui plantat et rigat. Incrementum, cordium conversionem, tuae unice misericordiae, tuae longanimitatis opus esse.

Prima igitur zeli nota patientia est. A patientia ortum ducit mansuetudo.

C a r i t a s b e n i g n a e s t. Verum dum mansuetudo inter veri zeli signa ab apostolo recensetur, absit ut eius nomine mollitiem, pusillanimitatem et nescio quam suavitatem intelligat, qua erga peccatores adeo indulgentes et liberales sumus, ut adeo propensioni eorum nobis demerendae studentes, ut mellis dulcedo ab ore nostro profluat, dum nonnisi fulgura et tonitrua prodire deberent. Scelesta haec facilitas, malesanum hoc complacendi studium tantum abest ut possit, ut potius ultimos etiam si quid adhuc in cordibus peccatorum pietatis et gratiae divinae reliqui sunt, igniculos exstinguat. Immanis hic error duos habet fontes: vel nempe innatam quamdam imbecillitatem et timiditatem, vel ignorationem severitatis evangelicae, quam sanctae leges exposcunt, quam peccatoris conversio et salus praecipit. Vel nempe ceteroquin docti et optimis principiis innutriti, scientiae et prudentiae nostrae limina, nescio qua innata bonitate — si non crudelitas potius quam bonitas est — sequi prohibemur; vel labores, molestias, difficultates, nocturnas vigilias cum litterarum studiis coniunctas fugientes coeci sumus et canes muti non valentes latrare. In utroque autem casu peccatores in veterno suo relinquimus, inclamare autem iis non audentes aut nescientes: »Vos estis illi homines«. Verum non hoc illud esse, quod ab apostolo zeli mansuetudo appellatur, quisque lubens dabit, qui agendi rationem S. Pauli et aemulationem eius, Athanasii, Chrysostomi, Ambrosii vel tantillum expenderit. Nec nostrum tempus suis destituitur luminibus, quibus accendamur et illuminemur.

Adhuc magis aberramus, si sanctam hanc mansuetudinem cum timida et inani dierum nostrorum scientia confunderemus, quae legum evangelicarum rigori laxiorem vivendi disciplinam substituit; quae christianae religionis spiritui veteri doctrinae, S. Ecclesiae doctorum effatis opinionum humanarum commenta substituit. Mansuetudo haec crudelitas est, quae non sanat, sed interimit; haec

tenebrarum scientia est, quae noctem peccatoribus offundit; quae sub obtentu ne peccatores in desperationem agantur, eos sperare iubet ubi nullus spei locus est. Funesta haec nostrae aetatis prudentia est, quae cum non possit leges Christi cum moderna morum coniungere corruptela, sanctam Evangelii simplicitatem subtiliter evertit; vivendi regulas excogitat carni et sanguini magis faventes, elasticis moribus huius saeculi magis accommodatas. Sed vero benignitas, quae peccatorum excusationem pro obiecto habet, barbaries est, a qua caritas abhorret. Dum vitiis hominum blandimur, non eos diligimus, sed venenum mellis sapore imbutum ipsis propinamus; vulnus quod pus gangraenamque gignit, in medio cordis relinquimus.

Neque vero alia ex parte minus vitanda nimia severitas. Impossibilia exigere est in desperationem agere. Peccatorum gravitatem et veniae obtinendae difficultatem ultra iustos exaggerare limites, est peccatores in viis iniquitatis confirmare; est virtuti christianae tetricitatis inurere stigma; imo vero eam ceu rem impossibilem sistere; est non tantum infirmis animum demere, sed etiam impiis vanae excusationis praetextum suppeditare. Id autem est ex doctrina Christi terriculamentum facere, quo homines perterreantur, iugum quo opprimantur; id est nec fragilitatis humanae nec infinitae Dei misericordiae rationes expendere.

Infirmus multa indulgentia et lenitate tractandus est, quin vix unquam consultum est ei totam mali granditatem mox initio pandere. Ecquidem dum morbus inveteratus est neque nisi violentis mediis tolli possit, pridem zelum huc adhibet remque sic instituit, ut neque peccatori blandiatur nec eum in desperationem agat; ut status sui periculum agnoscat neque de remedio desperet; ut agnoscat quae Deo debet simulque in Ecclesiae praesidiis et in sanguine Christi confidat. Zelus genuinus modo minatur, terret, imagines exhibet, quae animum contineant; modo solatur, in spem erigit, terrorem tollit; interim a caritate semper aut sanctae indignationis aut tenerae compassionis lacrimas mutuatur. Caritatis benignitas zeli severitatem parturit; a caritatis severitate zeli benignitas originem ducit.

Sed sunt pastores — quod tamen Deus avertat! — qui ex cathedris nil nisi peccata, iniquitates, opprobria plebis suae annunciant. O rem detestandam et sanguineis vix lacrimis deflendam! Caritatis et reconciliationis mysterium, in satyrae, animositatis et criminationis convertitur opus! Quid autem inde fit? Proh Deum! Peccatores publice notati in furorem et rabiem quandam convertuntur, malorum quaecumque perpetrandorum exsurgit cupido; in multis exiguae illae adhuc pudoris reliquiae dissipantur, quo fit ut in sceleribus suis glorientur. Zelus talis pessimae ignorantiae proles est.

Caritas mater est, quae dum filios Christo generat, summopere cavet ne eos prostituendo a virtutis studio et salutis tramite alienos reddat. Moerorem, cruciatus, dolores, lacrimas sibi potissimum reservat. Haec illa sacra vindicta, quam de peccatorum ingratitudine sumit. Quo filii praecipitio propiores sunt, eo mater dilectionis ma-

gis perterretur et excitatur. Seu filii procul ab se aberrent, seu ad eam revertantur, semper eos in sinu gestat, nunquam a conspectu dimittit; lubenti animo anathema pro ipsis esset, modo ipsi apud Christum anathema non sint. Caritas benigna est.

Caritas non aemulatur. Zelus, qui caritatis fructus est, non est zelotypus. Zelotypia haec turpis illa foret animi affectio, qua de peccatorum conversione, de Evangelli Christi propagatione, de gratiae divinae progressibus tristaremur, si haec praeclaro aliorum ministerio a Deo perficerentur. Zelotypus gloria Dei eatenus nonnisi afficitur, quatenus suae gloriae connexa est. Fluenta divinae misericordiae cohibere vult, et fratres suos in Christo, proh dedecus sempiternum! interire mallet, quam aliorum curis salvari. S. Paulus apostolus multum gratulabatur Evangelium propagari per tales, qui famam suam inter fideles labefactum ibant. Moyses omnes fratres suos prophetiae spiritu caeterisque quibus ipse a Deo erat ornatus donis auctos cupiebat. Zelotypus autem solus esse, solus sanctus videri, cum nullo pietatis famam et ministerii successum partiri vellet; fratrum dona opprobrium suum reputat.

Sed forsitan dicetis, fratres dilectissimi, agi de re, quae amplius inter ministros sacros non existit? Heu, ipsa praedicationis initia, aurea illa saecula, quando martyrii corona certa laboris merces erat, labe hac non caruere, veneno hoc contaminata fuere! Legimus in Actis Apostolorum multos gentium apostolo insignes laboris sui successus invidisse, atque ideo catenis eius gavisos fuisse, quasi vero verbum Dei ut apostolus catenis ligari posset. Si ita se res habet heroicis illis virtutis christianae temporibus, numquid temporum nostrorum sentinam sordibus hisce immunem putabimus? Quid nostris temporibus communius, quam ut sacerdos sacerdotem proscindat, ut dotes alter alterius extenuet, ut successum alter alterius deprimat. Sunt quidam, qui nihil praeclari agnoscunt, nisi quod ipsi gesserunt. Divinus spiritus iuxta illos iam ubi vult spirat. Quidam etiam gloriam suam dedecore aliorum, quos infamant, augescere putant. Cum rubore dico, fratres, malum hoc in praesentia rerum, malum hoc in sanctuario admodum increvit. Nos invicem laceramus; confratres nostros Deus solus noverit de quibus suspectos reddimus. Ministerium sanctae pacis, scissionis fit spectaculum. Hunc scissionis spiritum inter eos qui circa nos sunt, propagare conamur, remque eo deducimus, quo summo Pauli apostoli dolore olim in Ecclesia Corinthiorum, ut nempe hi Cephae, hi Pauli, resque tandem ita praeclare instituitur, ut nemo sit Christi. O Deus immortalis! Quandonam hi perturbationis dissensionisque dies tandem finem habebunt? Quandonam uno pacis spiritu, uno gloriae Tuae salutisque animarum promovendae studio coniuncti et unum corpus conglutinati erimus?

Verum zelus modestus et humilis facile sibi persuadet, suos in munere sacro socios animae corporisque viribus et gratiae donis se esse praestantiores. Cupit, et sincere cupit, reliquos se esse doctiores, sanctiores, gratia Spiritus Sancti abundantiores, in cura ani-

marum efficaciores. Cum Moyse exclamat: »Mitte, domine, quem missurus es! *Ad tantum onus ferendum fortiores meis requiruntur humeri«.* Nihil magis eum contristat, quam si animadvertat multam esse messem, operarios autem paucos qui cum fructu operentur. Unde unde gloria divini Numinis et animarum lucra proveniant, summopere gratulatur. Caritas non aemulatur.

Caritas non agit perperam. Zelus noster scientia et prudentia regi debet. Non omne quod bonum, hac de causa etiam conveniens est. Non omne quod licet expedit. Multorum corda sic depravata sunt, ut quidquid importune fecerimus, novae perversitatis occasionem inde sumpturi sint. Zelus indiscretus omnem functionum sacrarum fructum intercipit, et ipsum sacerdotalis characteris decus obscurat. Omnia, quae boni speciem habent aggreditur, nihil ei impossibile videtur, et nihil in eo, in quo esse deberet statu; omnia immutare et permiscere vellet. Susdeque omnia vertit; ea quae blande et summa arte tractanda forent, impetuose et sine omni lege tractat, vixque ab uno scopulo liberatur in quo naufragium fecerat, in alium nova temeritate delabitur. Qua in re illud tristissimum est, quod eiusmodi coecus et imprudens zelus omnem vel sapientissimum zelum suspectum reddat. Unicus minister imprudenter contra vitia zelans totum ministerium sacrum ridiculum et contemptibile facit. Mundus valde libenter sibi persuadet, sese a nobis haud posse damnari, quin in actiones prolabamur vel communi sensui repugnantes, cum quadam triumphi specie iactat, risu dignas nostras esse in vitia declamationes; haec omnia a ruditate et inculto animo proficisci. Quinimo mundus exinde facile ad ipsam docrinam divinam nihili pensandam prolabitur. Haec sunt incommoda, quae ab imprudenti et male collocato zelo proficiscuntur.

Doctrinam divinam ea cautione et religione tractare debemus, qua res sacrae tractari debent. Non est autem id ministerium sacrum in honore habere, si illud in contemptus periculum adducitur. Vitam nostram, valetudinem nostram, opes et facultates nostras pro fratrum nostrorum salute et pro gloria Dei offerre debemus: sed negotium Dei et salutis animarum prudentiae nostrae concreditum nunquam periculo exponere audeamus. Meminerimus, quaeso, indiscretum zelum plus saepe conferre ad impietatem dilatandam, quam vitia et scandala ministrorum; haec enim nemo improborum Ecclesiae imputare audet, contra impios zeli excessus et quaeque inde derivantur mala a religione et Ecclesia inseparabilia esse, multi iudicant. Filiorum imprudentiam matri tribuunt, iactitant in doctrina Ecclesiae omnia modum excedere, cuius rei imprudenter illi ministri velut testes palpabiles et argumenta omni dubio maiora sint.

Verum zelotypia et temeritas fere semper tristes superbiae sequelae sunt, atque hinc subdit apostolus:

Caritas non inflatur. Profecto is qui caritate plenus est, neque naturae suae, neque felici annorum suorum successu, non denique donorum et successuum, quos in comministris suis observat, tenuitate extollitur. Non donis naturae; a Deo enim haec accepit:

qua ratione igitur in rebus sese efferat, quae suae non sunt. »Quid habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, cur gloriaris, quasi non acceperis?« Scit sibi quondam de pulvere excito strictissimam coram tribunali divino de usu horum donorum rationem reddendam fore, et vae sempiternum imminere sibi, si foenore vacuus comparuerit. — Neque felici ministerii sui successu. Deus namque cordium Dominus solus hos in intimis hominum producit; si quod homo e suo addit, infirmitates fors sunt, imminuendis potius quam augendis fructibus pares.

Ita caritas. Verum haud infrequenter accidit ut nos vano splendore excaecari sinamus. »Nolite in hoc gaudere — dicebat olim Christus discipulis suis — quod spiritus vobis subiciantur; gaudete potius, quod nomina vestra scripta sunt in libro vitae«. Et nos, haec, quam saepe gratulamur de ministerii nostri successu, qui noster non est; delictis autem et peccatis, quae nostri sunt, quam raro commovemur! Nec expendimus, his fieri posse, ut nomina nostra e libro vitae deleantur, dum fratrum nostrorum opera in coelis scribantur.

Quam exigui, seu rectius nulli sunt successus nostri, si cum illis s. Pauli apostoli comparentur! Quot civitates, provinciae, nationes illius ministerio conversae sunt ad Christum! Quot illius opera conditae ecclesiae! Et en ipse timet, ne dum aliorum saluti vacaret, suam perderet; ne dum aliis praedicaret ipse reprobus efficiatur. Insignes successus terrorem ei incutiebant. Sciebat enim inter prosperos rerum eventus facile fieri, ut homo infirmitatis et indignitatis suae obliviscatur; id quod Deo debetur, sibi arroget; opus divinae gratiae sibi tribuat et ita in laqueum diaboli incidat. Quod autem ad tenues fratrum suorum dotes et successus zelo caritatis animatus, pro certo habet, haec dona externa iis a Deo non alia ex causa negari, quam ut interim eos gratiae suae donis eo abundantius cumulet. Tantum igitur abest, ut collatione sui cum aliis, quae a superbia proficiscitur, semet extollat, ut potius eos revereatur et eorum virtutes ac pietatem imitetur, se pro canali habeat, qui agris largiter irrigatis saepius ipsemet exsiccatur.

Bonae mentis et animi dotes non semper signa electionis sunt. Hominibus equidem, si iis recte utantur, utiles sunt, sed non semper Deo accepti fimus. Sapientia divina ad praedestinatorum suorum consummationem saepius utitur instrumentis, quae tardius utique sua culpa interire sinit. Non quod Deus per nos, sed quod in nobis operatur, illud nos ad salutem ducit. Si linguis angelorum loquar, ad stateram sanctuarii appensus, esse possum aes sonans aut cymbalum tinniens. Caritas non inflatur.

Caritas non est ambitiosa, prosequitur apostolus. De ambitione quae zelum corrumpit nunc verba facienda essent; sed ne in longum nimis abeat oratio, eam silentio praeteribimus. Alioquin quae paulo supra dicta sunt, etiam praesenti materiae aptari possunt.

Caritas non quaerit quae sua sunt, scribit porro apostolus. Etiam hoc punctum sola commemoratione absolvam, quia hucusque prolata exigua cum modificatione sufficientem in hoc praeclarum apostoli dictum commentarium dabunt.

Caritas non irritatur. Evangelium mundo, mundus autem Evangelio inimicus est. Hae duae potestates, ut ait s. Augustinus, in mutuam intentae sunt ruinam. Veritas Evangelii perpetuum gerit cum hoc mundo bellum; hoc est quod Christus Dominus in hunc mundum tulit. Fieri igitur non potest, ut ii qui veritatem divinam praedicant, mundum non offendant. Mundus ut se vindicet, cum contra veritatem nil efficere possit, arma sua contra ministros stringit, calumniis eos insectatur, opprobriis onerat, hypocritarum loco habet, impiam ludibrii reprehensionisque sibi ex actionibus eorum figuram effingit, persecutiones contra illos innumeras suscitat. Quid autem ad haec sacerdos, caritatis cultor? Is profecto neque contra mundum, a quo opprobriis saturatur, eo minus contra ministerium suum, cuius gratia haec experitur, in iras agitur. Odio peccatorum maiorem usque mansuetudinem et caritatem opponit; quo magis erga veritatem rebelles sunt peccatores quoque magis deplorandus est status eorum, eo gravioribus doloribus viscera eius dilacerantur. Matris hi dolores sunt, dum filios sibi eripi videt. Caritas sapienter agit, ne quemquam contra se irritet; sed si hoc non obstante persecutiones experitur, non irritatur, non malum malo sed bono, non odium odio sed caritate reddit.

Sed tentationis occasionem ministro saepe praebent ipsi eius in ministerio socii per doctrinarum et sententiarum diversitatem, qua infernalis hostis, eheu, filiciter utitur ad funestissima obstacula Evangelio paranda. Minister interim sancto zelo inflammatus indignatione non accenditur, in iras non agitur, contra eos ex fratribus, qui perversis principiis suis fundamenta subruunt, quae ipse posuerat. Deum potius orat, ut veritatem eos edoceat, ut lumine Suo tenebras eorundem dissipet, utque unanimes praedicatores suos efficiat, quo sic veritati divinae illud robur redditur, quod dissidio illorum tollitur. Ab oblocutionibus et obiurgationibus alienissimus est, scit enim haec in ministerium ipsum recedere. In eo omnes vires suas collocat, ut quod alii temeritate sua destruxerunt, reparet, quin famam eorum vel in minimo obscuret, labefactet, sicque scandalum scandalo augeat. His et quibuscumque aliis tribulationibus non irritatur zelus genuinus.

Et profecto hominibus propter persecutiones, quibus opus divinum impedire conantur irasci, et ipsi Deo irasci, qui ad arcana consilia perficienda hominum saepe utitur improbitate! Consilia Dei non sunt consilia hominum. Saepe accidit, ut Deus consilia sua inviis in effectum deducat, quae in calculis hominis evertentis maxime idoneae erant. Isaacum sacrificio sibi offerri iubet, dum immensam hominum multitudinem ab eo vult propagari. Mundum universum contra apostolos eo tempore armat, quo eorum opera in possessionem et hereditatem suam eum convertere vult. Persecutiones a Deo

immissae coerte fere felicis eventus praesagia sunt; omnia Eius opera divino hoc charactere insignita sunt. Si omnia nobis in ministerio sacro e sententia succederent, facile ea, quae gratia Dei operatur, nobis attribueremus, divini digiti vestigia non observaremus. Sed dum bonum ex medio persecutionum igne, quo in ipso ortu suo consumi videbatur, prodit, cum omnia perficiuntur, cum homines desperant, hinc cum propheta exclamamus: »Deus et non homo haec fecit«. Tum ad infirmitatem et impotentiam nostram reflectimus, et debilem Deo gloriam deferimus.

Persecutionibus igitur spes et zelus ordinatus non minuitur, sed potius augetur.

Caritas non cogitat malum. Communis eorum, qui zelo inflammati videntur, error est, ut nullam spem de iis peccatoribus foveant, quos institutione sua nil commotos observant. Quo magis eorum salutem desiderant, eo minus eam exspectant. Divinum reprobationis decretum sese in cordibus eorum intueri autumant. Hanc sentiendi temeritatem sermonibus suis confirmant. Propalam eorum damnationem ceu miserentur, gemunt super eorum interitu, quasi ipsis ad arcana praedestinationis et reprobationis aditus reseratus esset, aut quasi misericordia Dei quacumque hominum iniquitate maior non esset.

Insignis temeritatis est occulta Dei iudicia praevenire velle. Iniuria grandis est gratiae et misericordiae divinae limites ponere, Christi Domini sanguinem, qui pro maximis etiam peccatoribus fluit, inutilem reddere. Vitae huius cursus poenitentiae et misericordiae, non autem irae et ultionum cursus est. Sanctorum gemitus et S. Ecclesiae praesidia, historia teste, miracula conversionum saepe operata sunt.

Nolimus, fratres dilectissimi, ante tempus iudicare! Tot enim sunt in misericordiae divinae thesauris nobis incognita remedia; tot in iustitiae Eius profundis, quo nobis penetrare datum non est, abyssi, ut salutem nostram cum timore et tremore operari, fratrum aut nostrorum salutem semper sperare possimus. Deflebat s. Monica filium suum, non tantum innumeris flagitiis deditum, sed etiam gravissimis erroribus infectum; deflebat s. Monica Augustinum, sed non ut perditum. Et abs dubio eius spes, fore ut hic filius doloris tandem ad mentem redeat, lacrimis et precibus eius pondus addebat.

Supremus iniquitatis apex, primum saepe est gratiae momentum. Prodigus filius, dum maxime a patre suo remotus esset, ait: »Revertar ad patrem meum«. Revertitur, osculo pacis donatur, et pristinis iuribus suis postliminio restituitur.

Carital omnia sperat, sed saepe accidit ut non tantum malum immedicabile putetur, sed malum videatur ubi nullum est. Contra illud apostolus dicit: Caritas non cogitat malum. Quibusdam spurio zelo obreptis omnia in hominibus, in specie autem confratribus suis perversa et scelesta videntur. Qui dum ex pietate ius sibi formant caritatis leges violandi, et innocentissimas etiam actiones atro carbone notandi, sicque virtutem ipsam, quasi ma-

ligna et satyrica esset, invisam reddunt. Tribunal in se erigunt, in quo renes et corda aliorum scrutantur, aut potius damnant; quidquid in alio videtur, in corrupto eorum animo vitii imaginem relinquit. Liberum cum sexu segniori agendi modum, quamvis saepe nil aliud quam levitas sit, scelus esse putant; fortuitum colloquium flagitiosum conventiculum interpretantur. In vestitu decentiori corruptum et vanitatibus saeculi deditum animum intuentur. Praeclaros aliorum conatus, ambitionis, ostentationis, superbiae insimulant. Praeclaram in rebus gerendis moderationem et prudentiam, scelestam conniventiam et bonae causae proditionem vocitant. Et hoccine, bone Deus, caritas est? Mihi interim persuasissimum est, haec a caritate tam procul distare quam procul a coelo distat infernus. Caritas tegit ea, quae excusare nequit; mordax autem iste zelus nec excusat ea, quae externa specie aut purgantur penitus aut saltem incerta redduntur. Caritas illibenter malum credit, etiamsi turma hominum illud attestetur; zelus autem malignus intuetur malum, quod omnium oculos effugit. Caritas ingeniosa est in rationibus detegendis, quibus errata aliorum extenuet, aut saltem aliquatenus excuset; in ipsis fratrum cupiditatibus spem salutis reperit, in vanis quibus se dedunt voluptatibus animum detegit rectum, gratiae divinae recipiendae subin capacem. In lapsibus eorum aetatis magis et occasionum infortunium, quam animae depravationem videt. In peccatis eorum levitatem magis quam malitiam animadvertit, in qua exemplorum torrente et ingenii aestu praecipitantur. Zelus autem malitiae externae pietati diffidit, hypocrisim ubique suspicatur, coniecturarum malignitate virtutem merito suo privat. Pro merito sibi ducit in fratrum erratis observandis se caeteris esse perspicaciorem. Gratulatur summopere, si suspicionum suarum malignitas confirmetur; gloriam se reddere Deo putat, dum fratres suos sibi magis infirmos humanis cupiditatibus magis repletos effingit, quam reipsa sunt. Haec agendi ratio magnam in sanctuario Domini desolationem causat, multos in malo pertinaces reddit; dum e contrario caritas multos Christo genuit filios, de quibus reipsa desperari posse videbatur. Dum enim peccatores observant a ministris sacris nusquam spem salutis eorum obici, dum vident salutis remedia sibi propinari, etiam tunc dum a Deo reprobatos existimant; dum observant per sacerdotes in animis suis licet mundo et deliciis eius actutum deditis, adinveniri studia quibus ad virtutis et sacrae salutis semitam reduci queant, tunc, tunc in admirationem rapiuntur, sancto quodam pudore confunduntur, veritatis amore accenduntur, caritatis et qui eius fons est Spiritus Sancti ad corda aditum patefacient. Tam stupenda iam saepius operata est caritas!

Mundo igitur iudiciorum malignitatem et suspicionum temeritatem relinquamus! Cum per statum nostrum caritatis muneribus deputati sumus, iudicia nostra ministerii nostri characterem praeseferunt. Zelus mordax, crudelis, satyricus, promptior ad arguendum quam ad instituendum, perspicax in detegendo malo, difficilis ad credendum bonum; zelus qui censuris potius quam lacrimis et

precibus errata aliorum prosequitur; qui magis praedicto fratris lapsu, quam de eius conversione loquitur, non est ille zelus caritatis, qui omnia sperat, omnia excusat, omnia sustinet.

Spiritus Sanctus mundum per apostolos, primos Evangelii praecones vicit; etiam ministris vincetur mundus, si Spiritus Sancti et eius fructus caritatis zelum, ut illum gentium apostolus describit, possederimus.

Primis temporibus maiora quam nunc doctrinae Evangelicae impedimenta obstabant. Tyrannorum furor, Caesarum potentia, vana philosophorum sapientia, veteres totius orbis superstitiones, turpissima vitia ipso deorum cultu et legum auctoritate sacrata. Haec quae insuperabilia videbantur, spiritus caritatis superavit et spississimas tenebras lucis suae splendore dissipavit. Eosdem triumphos etiam nos agemus de temporum nostrorum perversitate, de rerum divinarum incuria, de fatali indifferentismo, de morum mollitie, si eundem Spiritum induerimus.

Verbum Domini non est alligatum; sed lingua nostra sordibus cordis nostri polluta et peccatis veluti totidem vinculis constricta est. Manus Domini non est abbreviata, sed caritas nostra infirma et languida est. Mundus non marioribus ac olim scatet criminibus sed nos minus zelosi, minus fideles sumus. Dignos nos per genuinam caritatem doctrinae divinae ministros reddamus brevique digni erimus, qui peccatores quosvis ex turpi servitute in libertatem Spiritus vindicemus. Amen.

Scripsit Viennae Iosephus G. Strossmayer, m. pr., Director ad S. Augustinum.

Suvremena komemoracija oca skolastike.

Dr. Nikola Kolarek.

Neobična je za naše prilike pojava knjige, koja pod natpisom »Opravdanje vjere« komemorira 900 obljetnicu rođenja sv. Anselma canterburyskoga.[1] Sv. Anselmo je skolastik, pače »otac skolastike«. Njegovo životno djelovanje pada, ne na vrhunac razvoja sredovječne skolastike, nego upravo u početke srednjevjekovnog umovanja. A zar nije neobično, da se u naše dane, koje tako snažno označuje težnja za pogledom unaprijed, u budućnost koju stvaramo, pokreću problemi, koje su u dalekoj prošlosti zaokupljali duh sv. Anselma? Komemorirati filozofski i teološki rad oca skolastike znači priznati, da su njegovi problemi i u današnje vrijeme aktuelni. Još je neobičnija činjenica, da je sv. Anselmu cijelu studiju posvetio lajik, do-

---

[1] Pavao Vuk-Pavlović: Opravdanje vjere. Zagreb 1933.

cent filozofije na zagrebačkom filozofskom fakultetu, pisac brojnih rasprava i nekoliko knjiga o filozofskim i pedagoškim pitanjima (»Spoznaja i spoznajna teorija«, »Ličnost i odgoj«).

Ime sv. Anselma (1033—1109) je nerazdruživo povezano uz najdublji problem ljudskog umovanja, o problem Boga. Sa sv. Anselmom se konstituira sistematska, skolastička teodiceja. A na tom području najviše je pronio glas velikom biskupu canterburyskom t. zv. ontološki dokaz za egzistenciju Božju. Nije on, doduše, njegov jedini dokaz Božje egzistencije. U djelu »Monologium«« iznosi, oslanjajući se na Platonovu i Augustinovu nauku o idejama, 3 aposteriorna dokaza za Božju realnu egzistenciju. U tim dokazima nije Anselmo iznio nešto naročito svoga. Nasuprot, ontološki dokaz, iznesen u djelu »Proslogion«, je njegovo originalno djelo. A valja i priznati, da je sv. Anselmo naročitom pomnjom obradio svoj novi dokaz, i da ga je s ljubavlju branio protiv prvoga protivnika, svoga suvremenika, monaha Gaunila. Povijest filozofije, naročito teodiceje pokazuje, da je o Anselmovom umovanju vođeno mnogo rasprava. Broj je njihov tako velik, da danas imademo čitavu literaturu u onteološkom dokazu sv. Anselma.[2] Najveći su umovi vodili oko njega borbu. Bonaventura, Aleksander Haleski, Duns Scotus, Descartes, Leibniz, na jednoj strani, označuju liniju pristaša i usavršitelja Anselmova umovanja. Gaunilo, Hugo od sv. Viktora, sv. Toma Akvinski pa Kant, a s njime i cijela moderna filozofija do najnovijih dana, neumorno su dokazivali, da je Anselmo u temelju pogriješio, kad je iz čistoga pojma o Bogu, što ga svaki čovjek imade, kušao dokazati i Božju realnu egzistenciju.

Kad se sve to ima pred očima, još više otskače privlačivost knjige dra Vuka-Pavlovića. Što više, ona hoće da bude na samo komemoracija »besmrtnog ugodnika božjega« (o. c. str. 9), nego da i »nekoliko misli nadoveže na filozofiranje Anselmovo, i da se odvaži na sitan korak u . . . duboko i tajanstveno područje vjere, koja traži opravdanje« (o. c. str. 12). Pisac se, dakle, hrabro odvažio, da zade u jedan teški problem, bez bojazni pred javnim filozofskim mišljenjem, koje, s vrlo lagodnog gledišta naučnog agnosticizma, prelazi preko problema Boga i vjere. Prelazeći preko njega, to filozofsko gledište, ujedno ga isključuje iz problematike sadašnjice. Pisac, opravdano, ističe, da se »ono, što je kao neko najveće ili najviše pokreće ljudski duh, i što kao najdublje zna da potresa ljudsko srce, ne dâ naprosto izbaciti ni iz koje nepatvorene kulturne problematike, pa ni izlučiti iz još tako skromna okvira filozofičkog doumljivanja« (o. c. str. 11). Time je on sasvim ispravno izrekao misao, koja se, uostalom, dovoljno glasno odrazuje u velikom razvoju filozofije religije. Suvremena filozofija pokazuje upravo na ovom području znatni napredak. A interes, što su ga u

---

[2] Isporedi F. Ueberweg-M. Baumgartner: Grundriss der Geschichte der Philosophie. 2. Teil. Berlin 1915.[10], str. 116—117.

Njemačkoj pobudila djela M. Schelera (»Vom Ewigen im Menschen«) i R. Otta (»Das Heilige«) dokazuje, da je problem Boga i odnosa čovjeka prema Bogu centralno pitanje širokih krugova današnjih intelektualaca. Pa to je i razumljivo. Izmučena grozotama svjetskoga rata, okružena strahovanjem pred nejasnom i tamnom budućnošću, istrgnuta iz ugodnog i bezbrižnog uživanja ovozemnih dobara, duša se savremenog intelektualca, puna čežnje, okreće prema idealnom svijetu i, u borbi sa samom sobom, kliče za pomoć najvećoj Nebeskoj Dobroti. Ako još k tome dodamo misao, da »smo nužno više ili manje usrdno vezani na kulturu, koja je nesumljivo rasla iz sjemena, što ga zasija Krist, ne možemo, s time u vezi, proći olako ni mimo pitanja, je li još u temeljima naše kulture ugrađen smisao kršćanstva i jesmo li kao dionici kulture zapadnoga svijeta još zaduženi ovome smislu«. (o. c. str. 10).

Time je dovoljno, opravdana aktuelnost komemoriranja 900 obljetnice rođenja oca skolastike.

I.

Izvanredna je ličnost i životno djelovanje sv. Anselma. Rođen u Aosti, u Piemontu, iz plemenite obitelji, rano je izgubio majku. Odijelivši se kao mladić od oca, pođe u Normandiju lutajući od mjesta do mjesta, dok se, konačno, ne smiri u benediktinskom samostanu Bec. Tu, kod učitelja i zemljaka Lanfranka, uči teološke znanosti. Postaje g. 1060. benediktinac, doskora, prior i opat samostana. Naučnim je radom podigao svoj samostan na zamjernu visinu, te je Bec postao za Normandiju ono, što je Clygny bio za Burgundiju. U tim mladim godinama piše svoja značajna djela: »Monologium«, »Proslogion«, »De veritate«, »De libero arbitrio«. Kako je kao opat samostana morao češće po poslovima u Englesku, svrati na se pažnju kralju Vilimu II. Po smrti Lanfranka, nadbiskupa canterburyskog, dolazi kao njegov nasljednik na stolicu primasa Engleske. Pontifikat mu je ispunjen dugim i napornim borbama za slobodu Crkve. Anselmo je suvremenik Grgura VII. i vjerni provodič njegovih ideja. Teškim žrtvama je vodio borbu za prava crkve, protiv simonije i lajičke investiture, i sretno je priveo kraju. Životnim peripetijama spominje na Grgura VII. U periodu obnove Crkve kroz 11. stoljeće, Anselmo je, uz Grgura VII., najsnažnija ličnost. Šo je Grgur VII. za organizaciju Crkve, to je Anselmo za znanost.[3]

Naučnim se radom uzdiže, kao Sokrat među sofistikom i Platonom, iznad suprotnih glavnih smjerova 11 stoljeća i žilavog duševnog rada 12. vijeka.[4] Kao i Abelard, od koga ga dijeli karakter i životna djelatnost, Anselmo je pionir duševnog života i osnivač

[3] M. de Wulf: Histoire de la philosophie médiévale. Louvain-Paris 1912[4], str. 185-6.

[4] Dr. Jos. Endres: Geschichte der mittelalterlichen Philosophie. Kempten?, str. 41.

intelektualne promjene svoga vremena. Njegova su djela, uglavnom, monografije i prigodni spisi. Ali u njima ključa bujni život. Mnoštvo je problema pokretalo njegov duboki duh. Gotovo je čitavo područje vjerskih istina obuhvatio u svojim djelima. A ono novo, pionirsko, to je spekulativno prožimanje vjerskih istina. U tom je smjeru započeo nove puteve i dao mnogo plodonosnih ideja. U koliko je otvorio puteve za samostalnu spekulaciju i spekulativnu obradbu dogmatskih nauka, služeći se dijalektičkom metodom, zadobio je ime »prvog skolastika«, »oca skolastike«. Što je Lanfrank bojažljivo pokušavao: aplicirati dijalektiku na vjerske istine, to je radna deviza Anselmova. Kao pravi majstor dijalektike, udivljenja vrijednom vještinom niže silogizam za silogizmom i pojedine dijelove vjerskoga područja sistematski deducira iz njihovih najviših pretpostavaka.[5] Sinteza nauka Anselmovih je vrijedna, da se stavi uz bok antiskolastičkoj sintezi Scottus Eriugene.

Anselmo je odgojen u duševnoj školi sv. Augustina. Kao rijetko tko prije njega, umio je Anselmo, da se zadubi u blago duha sv. Augustin i, otuda, crpe najdublje filozofske i teološke nauke. Utjecaj se Augustinov snažno ispoljuje u najvažnijim djelima Anselmovim. Tako se u glavnom filozofskom pitanju svoga vremena, o universalijama, Anselmo odlučno priklanja Platonovom i Augustinovom realizmu. Poznato je, da je problem universalija jedan od najtežih spoznajnih problema, zapravo središte nauke o spoznaji. Prvi su pitanje postavili Porfirije i Boecije tražeći nejasno odgovor na pitanje, da li »genera et species« postoje izvan uma, bilo kao tjelesna ili netjelesna bića, ili su tek čisti pojmovi?[6] To znači, da li opći pojmovi imadu objektivnu vrijednost? Na tom su se pitanju tada počeli dijeliti filozofski smjerovi. A produžuje se ta dioba u filozofiji sve do danas. Realisti su, nadovezujući na Platona, učili, da opći pojmovi realno egzistiraju u pojedinkama. Neki su, kao Scottus Eriugena tvrdili, da su sve pojedinke jedna realnost (panteistički smjer), dok su drugi priznavali više općih realnosti. Tako je učio sv. Anselmo. Nasuprot, nominalisti su poricali, da opći pojmovi egzistiraju izvan nas. Oni samo imena (flatus vocis), u stvarnosti postoje samo pojedinačna bića. Jedan je i drugi smjer polazio, zapravo, s iste pretpostavke: između spoznaje i bivstvovanja mora postojati potpuni sklad. Pa dok su nominalisti tvrdili: postoje pojedinačna bića, dakle, mora i spoznaja pokazivati samo pojedinke, dotle su realisti, s druge strane, isticali općenitost naše spoznaje, pa, otuda, zaključivali, da opća bića moraju realno egzistirati.[7] Problem nominalizam — realizam je imao nesamo filozofsku važnost, nego je postao odlučnim po cijelo srednjevjekovno mi-

[5] Ueberweg-Baulgarten: o. c., str. 264.

[6] Isporedi F. Klimke S. J.: Institutiones historiae philosophiae. Romae 1923. I, 137-40.

[7] A. Ušeničnik: Uvod v filozofiju. Ljubljana 1921., I, 148.

šljenje poradi veze s dogmatskim istinama. Otkako je Roscelin († 1092.) aplicirao svoje spoznajno teoretske zasade na dogmu o Presvetom Trojstvu i zapao u krivovjerne tvrdnje, zastupajući triteizam, Anselmo je odlučno stao na obranu realizma. Osim toga, realizam je zgodnije i laganije rješavao poteškoće teoloških problema (prenošenje istočnog grijeha na potomke Adamove, otkupljenje čovječje naravi po Kristu, jedna narav u trim osobama Presv. Trojstva). Anselmo je u svojim djelima teolog i filozof pa je razumljivo, da je u spoznajnoj nauci slijedio realizam, sve da ga nije na to priklanjala augustinička naučna izobrazba.

Ali, Anselmov realizam nije onaj umjereni realizam, kako ga je iskristalizirala kasnija skolastika. Njegov je realizam bliže krajnoj točci realističke linije. Još nije bilo dovoljno istražena geneza općih pojmova, niti je genijalni um sv. Tome Akvinskoga odlučno skrenuo filozofsko umovanje na pravac, što ga je započeo Aristotel. Anselmo nije poznavao aristotelističke abstrakcije, pa zato nije udario zlatnom sredinom u osnovnom spoznajnom problemu.

Nadahnuće Augustinovo se opaža i u Anselmovoj nauci o odnosu između razumne spoznaje i vjerovanja, filozofije i teologije. Anselmo je sažeo svoje gledište u kratki i poznati aforizam (preuzet gotovo doslovno od sv. Augustina): »non quaero intelligere ut credam, sed credo ut intelligam« (Proslogion c. 1.). Ne može se reći, da su svi tumači Anselmovi jednako shvatili ovaj aforizam. Uza sve to, iz raznolikosti dadu se izlučiti neke zajedničke misli. Prije svega, jasno je, da pod vjerom Anselmo razumijeva vjeru u teološkom smislu: tvrdo pristajanje uz neke nauke poradi auktoriteta Božjega. O tom ne može biti nikoje sumnje. Anselmo živi u vrijeme, kad su vjerske istine neosporivo prožimale cjelokupno mišljenje i djelovanje ljudi. U nauci je dominiralo izučavanje crkvenih Otaca, koji su svjedoci od Boga objavljenje nauke. »Vjerovati« u to vrijeme ne može značiti drugo, nego teološko vjerovanje. Istine od Boga dane treba prihvati kao temelj, na kom se dalje može naše znanje usavršavati (De fide Trinitatis c. 2.) A ta vjera, kako dobro upozoruje Domet de Vorges,[8] treba da bude živa, djelotvorna, ako hoćemo, da što dublje zađemo u njezin sadržaj. Živa vjera uključuje u sebi i ljubav k istini, kojoj je sjedište u volji i čuvstvu. Vjera može da se usavrši razumnim upoznanjem sadržaja dogmi. Cilj razumne spoznaje vjerskih istina jest dokazati jedinstvo i harmoniju između objave i razumne spoznaje. Pače, Anselmo ide i dalje, pa kuša dokazivati i kongruentnost, t. j. izvjesnu nužnost objavljenih istina. Ali, za sve religiozne istine, pa i za one, koje možemo razumom potpuno dokazati, objava ostaje mjerilo, po kom mjerimo ispravnost rezultata razumnog spoznavanja (»Cur Deus homo« 1, 38).

---

[8] Domet de Vorges: Saint Anselme (coll. les Grands Philosophes), Paris 1901, str. 135.

Eto, to su osnovne misli Anselmove o odnosu vjere i razuma.[9] Zasluga je njegova, da je istakao važnost razumnog produbljivanja vjerskih istina. Time je utro puteve skolastičnoj filozofiji i teozofiji. Sam je, na tom temelju, dao brojne definicije, divizije i formule (neizmjerno u grijehu, voluntas antecedens i consequens, izlaženja i odnosi u Presv. Trojstvu), koje su postale zajedničko dobro skolastičnog naučanja. Nego, izgleda, da je Anselmo odviše cijenio moć razumne spoznaje na području vjerskih istina. Nije, doduše, zapao u racionalizam. Ali, aplicirajući načelo fides quaerens intellectum, kuća Anselmo razumnim putem dokazati nesamo Božju egzistenciju, nego i neke dogme, koje su mysteria u strogom smislu riječi. Tako govori o rationes necessariae kojim se može, bez Sv. Pisma, dokazati nauka o Presv. Trojstvu (De fide Trinitatis c. 4. Migne 158, 272 C.) ili otkupljenje (»Cur Deus homo«, Migne 158, 361 A.).

Naglašavanje razumne spoznaje vjerskih istina najvećma se očituje u Anselmovim djelima Monologium i Proslogion. U njima obrađuje pitanja naravnog bogoslovlja ili teodiceje. U prvom redu zaokuplja Anselma misao, kako će dokazati samim razumom, bez pomoći Sv. Pisma, egzistenciju Božju? Anselmo odabire dva puta Jednim su prije njega pošli Platon i Augustin. Pod njihovim utjecajem razvija u Monologiumu 3 aposteriorna dokaza. U prvom polazi od promatranja dobra, što ga, u različitim stupnjevima, nalazimo ostvareno u pojedinim stvarima. Ta dobra pretpostavljaju opstanak mjerila, po kojem im smatramo dobrima. Sva relativna dobra možemo mjeriti samo po dobru, koje u sebi potpuno dobro, absolutno dobro. Postoji, dakle, Bog (Monol., c. 1). Drugi je dokaz sagrađen na ideje bitka. Sve što postoji, postoji po nečem. To nešto mora biti jedno, i samo po sebi postojati (Monol. c. 3). Konačno, u svijetu postoji čitava hijerarhija bića. Mora, dakle, postojati biće koje nema nad sobom nikoga. To biće mora biti samo jedno (Monol. c. 4).

U ovim se argumentima Anselmo oslanjao na promatranje relativnih pojava u svijetu, te je onda pomoću principa kauzalnosti zaključio na Božju egzistenciju. A upravo ga je to smetalo, što je opstojnost Božja, u argumentaciji, ovisna o relativnim dobrima. Zato traži, da li se, možda, može postaviti jedan dokaz, koji ne će ništa drugo trebati, nego će sam za se biti dostatan da pokaže, kako Bog doista postoji i da je najviše dobro, ni od koga ovisno, a od njega sve ovisno da postoji (Proslogion. Proemium. Migne 158, 223 sq.). Odgovor na to pitanje jest njegov glasoviti ontološki dokaz. Jezgra dokaza je ova. I luđak, koji poriče da Bog postoji, imade u svom umu pomisao Bog = biće od koga se veće zamisliti ne da. Biće, od koga se veće zamisliti ne da, ne može biti samo na umu, nego i realno egzistentno. Inače ne bi bilo ono, što ga pomišljamo.

---

[9] Isporedi: Ueberweg-Baumgartner o. c. 265; Wulf o. c. 186; Endres o. c. 43.

Dakle, realno postoji biće od koga se veće zamisliti ne da, t. j. postoji Bog (Prosl. c. 2).

Anselmo je morao i sam osjećati smjelost svoga pokušaja. Prvo izdanje Proslogiona je izdao anonimno. Na nagovor prijatelja Hugona, nadbiskupa lyonskoga, izjavio se kasnije kao pisac djela. Kritičke opaske Anselmovu dokazu učinio već Gaunilo u spisu: »Adversus Anselmum in Proslogio ratiocinantem«. Gaunilo prigovara Anselmu slijedeće. Ideja bića od koga se veće zamisliti ne da, može biti čista fantazijska tvorevina, t. j. samovoljna, kao što je n. pr. ideja najsavršenijeg otoka. Ako pomišljam najsavršeniji otok, još nipošto ne slijedi, da takav otok stvarno postoji. Zatim, ideja. sama u sebi nije nipošto savršenija, ako joj istodobno, i izvan uma nešto stvarno odgovara. Na koncu primjećuje, da bi dokaz bio onda valjan, kad bi bila istinita pretpostavka, da mi intuicijom neposredno zremo Božju bit, i u njoj, Božju egzistenciju. One su objektivno u Bogu realno jedno te isto. Ali, mi ih ne spoznajemo jednim neposrednim spoznajnim činom. Naročito, ovdje na zemlji, ne spoznajemo neposredno u Božjoj biti i Božju egzistenciju, nego to biva u nebu. Da dokažemo realnu egzistenciju bilo kojeg bića potrebno je zaključivanje. Tako i do spoznaje egzistencije Božje, dolazimo samo na temelju spoznanja realnosti konačnih bića, kojima je Bog praizvor svega bivstvovanja. Anselmo se brani. »Liber apologeticus adversus respondentem pro insipiente« je uspješno pobio prvi prigovor ontološkom dokazu, jer je utvrdio, da mi pojam bića od koga se veća zamisliti ne da, nužno zamišljamo razumom, a nije samo plod fantazije. Ali drugog prigovora nije oborio. Gaunilo je otvorio seriju protivnika ontološkog dokaza. Samo još nije dovoljno jasno istakao glavnu pogrješku. Skolastici, koji su prije sv. Tome prihvatali Anselmov dokaz, više su ili manje modificirali dokaz, ili kako Duns Scot kaže »potest colorari illa ratio Anselmi«. (1. dist. 2. qu. 2).

Sv. Toma je oštroumno pokazao, gdje leži pogrješka Anselmovog dokaza. Ponajprije je osporio, da svi pod pojmom Bog pomišljaju na biće, od koga se veće zamisliti ne da. A zatim, nastavlja: »Dato, quod ab omnibus per hoc nomen, Deus, intelligatur aliquid quo maius cogitari non possit, non necesse erit aliquid esse quo maius cogitari non potest in rerum matura. Eodem enim modo necesse est poni rem et nominis rationem. Ex hoc autem quod mente concipitur quod profertur hoc nomine, Deus, non sequitur Dem esse, nisi in intellectu. Unde nec oportebit id, quo maius cogitari non potest, esse nisi in intellectu; et ex hoc non sequitur quod sit aliquid in rerum natura, quo maius cogitari non potest.«[10] Drugim riječima, u argumentu se nalazi pogrješka, jer iz egzistencije pomišljenje zaključuje na egzistenciju realnu. Zato je to metabasis eis allo genos. S tim je postavljena tačna analiza An-

[10] Summa contra Gentiles. c. XI.

selmova dokaza. I sva kasnija ponavljanja Kanta nijesu drugo, nego potvrda Tomine konstatacije.

Doduše, u novije su se vrijeme ponovili pokušaji, koji idu za tim, da spasu Anselmov dokaz. Ali, njihova nastojanja prikazuju Anselmov dokaz ne u logičkom smislu, nego ga shvataju psihološki. Tako B. Adlhoch O. S. B. smatra, da je sadržaj pojma bića od koga se veće zamisliti ne da, već sam jedna realna činjenica, jer izrazuje najvišu duševnu djelatnost, pa mora imati korelat takovog bića, koje realno postoji.[11] Za logičko shvatanje Anselmova dokaza jedva se može kazati, da ga tko podržava i brani. To se vrlo dobro opaža kod Willmana, kad podvrgava kritici Anselmov oblik dokaza, pa ga popravlja poput Adlhocha u smislu psihološkom.[12] Za pravilno shvatanje Anselmova dokaza ne će biti na odmet, ako spomenemo, da se dosta raspravlja, u koliko je Anselmov spoznajni realizam utjecao na formiranje ontološkog dokaza? Neki vide u njem posljedicu pretjeranog spoznajnog realizma, po kome se vrlo lagano zamjenjuje red spoznanja s realno egzistentnim. Tako Klimke (o. c. 144), Wulf (o. c. 188). Drugi, nasuprot, odbijaju svaki utjecaj realizma na ontološki dokaz, a dopuštaju ga za aposterione dokaze Anselmove.[13]

Svakako je sigurno, da je kod formiranja ontološkog dokaza bio Anselmu neki putokaz sv. Augustin s tom razlikom, što je Augustin iz aposteriorno dokazane egzistencije Božje, izvodio iz pojma Bog i njegove savršenosti n. pr. vječnost. (De libero arbitrio II, 6. n. 14; Confessiones l. 7, c. 4.), a Anselmo je iz samog pojma Bog = najsavršenije dobro, izvodio Božju egzistenciju.

Neosporivo je Anselmo temeljit u ostalim dijelovima teodiceje. Kasnija je skolastika potpuno prihvatila njegove izvode o savršenostima Božjima, naročito o harmoniji između Božjeg znanja i slobodne ljudske volje (»De concordia praescientiae et praedestinationis nec non gratiae Dei cum libero arbitrio«).

Anselmo je, kolikogod raspravljao filozofske teme, prvenstveno teolog, dogmatičar. Dogmatskog je karaktera njegov spis »De fide Trinitatis« protiv Roscelinove zablude. A jednako tako su spisi »De Incarnatione Verbi«, »De processione Spiritus Sancti«, kojima je monografski obradio nauku o Presvetom Trojstvu. Djela »De casu diaboli«, »De conceptu virginali et peccato originali«, jesu u vezi sa značajnim djelom »Cur Deus homo«, gdje je Anselmo iznio originalnu nauku o zadovoljštini za istočni grijeh.

---

[11] B. Aldlhoch: Der Gottesbeweis des hl. Anselm. (Philosophisches Jahrbuch. Bd. 8. 1895; Bd. 10. 1897). Njegove izvode uspješno pobija J. Geyser. Zum Beweise Gottes aus dem Begriff Gottes. (Phil. Jahr. 1904, 92—99.)

[12] O. Willmann : Geschichte des Idealismus. Braunschweig 1896. II, 379-80.

[13] Isporedi Ueberweg-Baumgartner o. c. 272.

U tom je djelu Anselmo, prvi od teologa u cjelini i suvislosti, razvio nauku o zamjeničnoj zadovoljštini Kristovoj. On hoće dokazati, da je ekvivalentna zadovoljština nužni preduvjet za oproštenje grijeha. Prema tome, Sin Božji je morao postati čovjek, inače bi ostali neispunjeni ciljevi Božji s ljudskim rodom. Tu tezu dokazuje Anselmo postupno. Najprije opravdava tvrdnju, da Bog, poradi svoje pravednosti, ne može grijeh naprosto oprostiti, nego mora zahtjevati ili pravednu kaznu ili ekvivalentnu zadovoljštinu (l. c. 11. sq.). Zatim dokazuje, da Bog nije mogao htjeti prvu mogućnost, jer je odredio, da ljudima ispuni prorеđeni broj preodređenih. Zato mu je preostao drugi put: da traži odgovarajuću zadovoljštinu od čovjeka, ali mu je i mora omogućiti. (l. c. 2, 5). Trećim stavkom dokazuje, da čovjek nije bio sposoban, samim prirodnim silama, i budući pod vlašću đavlovom poslije grijeha, da dade ekvivalentnu zadovoljštinu za neizmjernu uvredu. (l. c. 1, 20—24). Na temelju svega zaključuje: samo Bog — Čovjek je mogao dati ekvivalentnu zadovoljštinu neizmjerne vrijednosti, kao zamjenik i glava čovječanstva. Tu je zadovoljštinu pružio Isus Krist smrću svojom na križu, kad je slobodno svoj život predao Ocu u ruke (l. c. 2, 6 slij.).

Anselmova je nauka o zamjeničnoj zadovoljštini pobudila veliko zanimanje kod suvremenika. Kao i ontološki njegov dokaz, tako je i ta nauka našla svojih pristaša i protivnika. Ovdje su mu protivnici prigovorili, da se udaljuje od nauke Otaca. Prigovor je bio umjestan, jer se Anselmo nije mogao pozivati na Oce, kako i oni uče, da Bog može oprostiti grijeh samo na temelju pravedne kazne ili ekvivalentne zadovoljštine. Neki su bogoslovi, kao sv. Bonaventura i Duns Scotus, blago tumačili Anselmov izraz »nužda zadovoljštine«, uzimajući je više u smislu kongruentnosti. Anselmo se, doista, nije na svim mjestima jednako precizno izražavao, pa je potrebno to uzeti u obzir. Uza sve to, Anselmova nauka o zamjeničnoj zadovoljštini imade veliku važnost za razvoj teologije i dublje shvatanje ove kršćanske dogme.

Razumljivo je, da je Anselmo, kao krčitelj novih puteva spekulativnog produbljivanja vjerskih nauka, tu i tamo, manje jasan, da ima u pojedinostima i netočnosti. To je, gotovo, nemoguće izbjeći onima, koji prvi sijeku nove brazde za slobodni napredak kasnijih pokoljenja. Tako je, kraj sviju manjih nedostataka, Anselmov ugled među skolasticima bio velik sve do u 13. stoljeće, dok se nije na obzorju skolastike pojavio genijalni duh učenika sv. Alberta Velikog, sv. Toma Akvinski, koji je produbio, upotpunio i sintetizovao misli sv. Anselma, prvaka i oca skolastike.

II.

U svjetlu objektivnog prikaza glavnih misli Anselmova umovanja, možemo laganije pratiti suvremenog pisca, koji komemorira njegovo filozofiranje. Što je vrijedna spomena našao dr. Vuk Pavlović, u Anselmovoj misaonosti?

U uvodnom poglavlju: Riječ i stvar (str. 13—19) razvija pisac ove misli: Život se ljudski ne može razviti do punoće bez jedinstvene cjeline vrijednosnih smjernica. Ljudi različitih epoha drugačije doživljavaju poredak i međusobni odnos vrijednosnih smjernica. Svako doba imade ipak jednu dominantnu vrednotu, koja daje svima djelatnostima određeni cilj i tako postaje os kulturnoga sustava te dobe. Prema toj je vrednoti čovjek bezuvjetan, jer ona čini jezgru njegova bića. U toj bezuvjetnosti živi njegova vjera. Shvatiti čovjeka znači shvatiti njegovu dominantnu vrijednosnu smjernicu. A to je teško. Jer riječi, premda ostaju kroz dulje vrijeme iste, gube smisao, što im ga je čovjek dao. Smisao nečije izreke možemo u toliko shvatiti, u koliko se doživljajno možemo prikučiti najvišem vrijednosnom mjerilu, koje je stvaraoca neke izreke pokretalo. Tako možemo uroniti u Anselmov svijet, u toliko, u koliko utonemo u dubine njegova života. Samo toliko ćemo uvidjeti bivstvo stvari, o kojima govori Anselmo, koliko vjerujemo s Anselmom. Nikad se, pak, ne može naš život sasvim sliti s tuđim životom. Zato i jest teško tvrditi: to je Anselmo vjerovao, to je uviđao. Smjet će s nekim opravdanjem tek reći: Tako je mogao misliti Anselmo...

Polazeći s ovog gledišta, pisac prikazuje Anselmovo shvatanje odnosa vjere i znanja u drugom poglavlju: Vjerujem da uvidim (str. 20—26). Čovjek, koji hoće živjeti kulturnim životom, stavlja na dno svoje duše mjerilo, s kojim je vezan istom ljubavlju, koja nas veže sa samim bivstvom našega bića. To mjerilo čovjek slobodno odabire. Ali neko mjerilo mora imati, jer ga traži nužda života. Nužna veza čovjeka s tom posljednjom smjernicom života jest vjera, bez koje nema duhovnog bića. Ta vjera nije oprečna sumnji, nego mrtvilu. Ona je osnov za ispravnost ljudskog života. Za nju čovjek živi, i zato u nju sumnjati znači pokolebati sama sebe. Bez takove životne smjernice, dotično bez vjere u nju, ne može se u životu uvidjeti smisao. A ako takav smisao života hoću uvidjeti, moram svim bićem pristajati uz stalno mjerilo života. Da uvidim, moram vjerovati. Tu citira poznato mjesto iz Anselmova Proslogiona, kako smo ga gore naveli (Isporedi str. 96). Pisac na to zaključuje, da tek iz vjere tj. iz bezuvjetnog pristajanja uz vrijednosno mjerilo mogu duhovno živjeti, tek iz takova života mogu doći do vrijednosnog iskustva, a po njem mogu da spoznam ili uvidim neki — duhovni smisao! Tako je mogao misliti Anselmo.

Poglavlje: Poduporanj vjere (str. 24—26) produžuje započetu misao pređašnjeg poglavlja. Ako se spoznaja smisla života, uvid, osniva na vjeri, tada ne može vjere ni proizvesti, niti dokazati njezina postojanja, niti na koji osnov svesti njezinu istinitost. Ispravnost vjere može se uvidjeti samo iz unutrašnjeg bivštva vjere. Uvid u bivstvo vjere je kao dobri plod drveta, po kojem prosuđujemo njegovu dobrotu. Tako i uvid u dobro, opravdava vjeru, koja ga omogućuje. Tako je mogao držati Anselmo, »da valja pokazati nužnost razumne istine«, kako bi vjera »dobila čvrst poduporanj«. Da je

put prema odredenom cilju opravdan, to se ne da unaprijed dokazati, nego mu se treba s pouzdanjem predati. Pouzdanje bi moglo rasti do gotove sigurnosti, kad bi uvid u sadržaj vjere pokazao, da je njezin smisao bezuvjetan. A takav je onda, ako je najviša stvarna vrednota smisao života. Prema tome visina vrijednosnog mjerila opravdava vjeru.

Zanimive misli razvija poglavlje: Molitva (str. 27—29). Pisac tvrdi, da se nikoji bitak ni vrijednost ne mogu dokazivati diskurzivnom logikom. Jedino je što možemo, da bacimo svoje duhovno oko (= zdrav intelekt) prema najvišoj vrednoti. Tko to hoće ugledati, mora se sabrati, odvratiti pogled od zemaljskih stvari. To biva u molitvi. Citirajući pasus iz Proslogiona, gdje Anselmo molio Boga, da ga pouči, da mu se objavi, tvrdi pisac, da Anselmo ne traži najveće dobro u dokazu nego u molitvi. Molitvena misao, združena sa zazbiljnošću može i treba da mu dade uvid do najvišeg dobra, za kojim čezne.

Time smo se prikučili prikazu Anselmovog dokaza Božanstva (str. 30—43). Pisac spaja razna mjesta iz Monologiuma i Proslogiona, da prikaže sam dokaz. Božanstvo možemo naći u dubini svoga rođenoga bića, jer je um ogledalo Božje (uzeto iz Monologiuma!). Spoznaja nas može dići do jasnoće o postojanju Božjem, kad vjeruje, da je Bog takovo biće, od kojega se veće zamisliti ne da. Citirajući doslovno tekst Anselmova dokaza, pisac ga ovako objašnjava. Smisao ovoga dokaza ovisi o vjeri. Pojam »najveće, od kojega se veće zamisliti ne da«, ne možemo iskonstruirati drugačije, nego iz mišljenja, ukorjenjenoga na vjeri u bezuslovno životno mjerilo. Zato Anselmo argumentira protiv luđova, koji svoj smisao života ne razumije, a ne protiv bezvjerca. Iz vjere se može taj pojam najvišeg bića pomišljati kao stvarnost, a ne samo kao »umišljeno«. Jer vjera je, po duhovnom iskustvu, što ga omogućuje, nešto stvaralačko, koja čini, da pojam Boga postaje stvarnost. Pisac odmah primjećuje, da ovaj dokaz ne vrijedi za svakoga. Tko nesubjektivno, znanstveno misli, priznaje samo stvarnost kauzalnomehaničke prirode (= pozitivista), taj imade organsku pogrješku, da pronađe najviše biće. Vrijednosna svijest nije ograničena na čisto mišljenje, koje ne uočuje vrijednosne razlike. Mišljenje nije praktično vrednovanje zato, što su mišljevine, kao takove, međusobno jednake, u koliko su to subjektivni duševni čini. Najviše biće dolazi u misaoni uvid po iskustvu vrijednosne svijesti, iz vjere, u kojoj se Bog doživljava kao stvarnost. Tiha je pretpostavka Anselmova, da je naša svijest u vezi i jedinstvu sa zbiljnošću. Zato je Bog nešto zbiljno, u koliko ga čitavim bićem, ne samo mišljenjem, nego čuvstvom i htijenjem vežem u svoje vrijednosno iskustvo. Bog je tako na vršku zbiljnosti, najveća zbiljnost, veća stvarnost nego samo mišljenje. Vrijednosna svijet stavlja Boga izvan nas, u stvarnost, kao najviše mjerilo mišljenja. A kao takav, Bog mora biti nadmisaona stvarnost. Tako

mišljenje koje uviđa najviši smisao postaje stvaralačko. Vjera, dakle, ukršava uvid (= razumnu spoznaju), a uvid razaznaje smisao vjere, i po tom vjeru opravdava. Dotično, vjera sama sebe opravdava.

Na osnovu ovih razmišljanja, pisac tumači Anselmovo shvatanje nauke, zašto je Bog postao čovjek, u poglavlju: Utjelovljenje smisla (str. 44—51). Čovjek, po svom pozivu, treba da je biće stvaralačko, jer po naravi svojoj slika Božja, a Bog je sam stvaralački život. Toj će zadaći najbolje odgovarati, ako nastoji da ostvari zamisao bezuvjetnog dobra. Samo se takav život opravdava pred licem Božjim. Međutim, čovjek ne može te zadaće izvršiti, jer se griješeći stavlja u službu relativnim svrhama, koje ga dovode do podvojenosti u samom sebi. Iz stanja unutrašnje podvojenosti čovjek se ne može sam osloboditi, a po grijehu bi potpuno propao. Propast čovjeka se protivi njegovom specifičnom određenju, da bude blažen uživajući najviše dobro. Kako će se izbaviti iz toga stanja grijeha? Ne tako, da izbavljenje dođe iz samog najvišeg dobra time, što ono prestane vrijediti za čovjeka, jer to znači prestanak moralnog svijeta, negaciju stvaralačkog života, što je nezamišljivo. Ne može čovjek sam sebe otkupiti, jer je preslab, pa je stoga upravo i zapao u beznadno stanje. A ipak bezuvjetno životno mjerilo mora doći do konkretnog lika i mora se savršeno ostvariti, inače čovjek ne može da prione uz ispunjenje životne zadaće. Preostaje, da se barem jedan čovječji život bezuvjetno pred Bogom opravda. To biva time, da se život božanski ujedini sa životom čovječjim, bezuvjetno životno mjerilo se mora objaviti u smrtnome licu, mora Riječ tijelom postati i prebivati među nama. Bog postaje čovjekom, da čovjeka uzdigne do Boga.

U završnom poglavlju: Bog i čovjek (str. 52—54) tvrdi pisac, da cjelokupno Anselmovo umovanje izvire iz svijesti, da se Bog i čovjek u životu stalno dodiruju, da se sjedinjuju i — u redu spasenja — sljubljuju. Jer tako doživljava zazbiljnost, njegovo je iskustvo religijozno, kršćansko. Zadaća, koju Anselmo rješava jest, da uvidi vječni smisao kršćanstva, i po tome njegovu nuždu. Tu zadaću rješava dvostrukim putem, koji je u osnovu jedan. Od čovjeka polazi k Bogu preko vjere, molitve do uvida, gdje nalazi Boga u razumu. S druge strane od Boga prema čovjeku, od bezuvjetna dobra do čovjeka, u kojemu se utjelovljuje. Anselmo je svjedok sklada između zahtjeva, želja kršćanskog srca i razuma i to na način, u ruhu, kakovo njegovo doba traži. Drugo doba će drugačije zaodjenuti smisao što ga vjera krije. »Jer vjera hoće, da se bog sveđ na novo rodi u srcu čovječjem.«

III.

Hvalevrijedno je nastojanje dra Vuka-Pavlovića, da pokrene problem opravdanja vjere na temelju umovanja sv. Anselma. Njegova je knjiga pisana sa simpatijom za oca skolastike. To se osjeća

iz svake stranice knjige. Stoga nije knjiga suhoparna. Jezik i stil pisca čine je više blagdanskim štivom, nego stručnim raspravljanjem o temeljima vjere. Građenje rečenica, birane riječi, dobrim dijelom nove i nešto neobične, ostavljaju u duši čitaoca izvjesno simpatično raspoložnje prema problemima koje pisac raspravlja. Ali treba priznati, pisac, upravo ovim razvijenim estetskim obikovanjem misli, neprimjetljivo osvaja čitaoca. Tako se sv. Anselmo, kao mislilac, bliže primiče čovjeku današnjih dana, postaje zanimiv i, po prikazu dra Pavlovića, u velikoj mjeri suvremen.

Drugo je, dakako, pitanje, je li historijski lik sv. Anselma, kao mislioca, vjerno predočen? Ili, da se još točnije izrazimo, je li pisac doista nadovezao »nekoliko misli na filozofiranje Anselmovo«. (o. c. str. 11)?

Poslije prikaza Anselmova filozofskog i teološkog umovanja odmah upada u oči, da je dr. Pavlović sretno ograničio svoje raspravljanje na 3 glavna problema: problem odnosa vjere i razuma, na dokaz Božje egzistencije i problem otkupljenja čovječanstva. To su, uistinu, najvažnija pitanja, na koja je Anselmo tražio odgovor u svojim spisima. Pisac, u uvodnom poglavlju, razrađuje tvrdnju, da ćemo Anselma moći toliko shvatiti, koliko utonemo u dubine njegova života, posredstvom njegovih riječi, dotično, samo toliko ćemo uvidjeti bivstvo stvari, o kojoj govori, koliko vjerujemo s Anselmom (o. c. str. 18). Time je, svakako, istaknut jedan opravdan uvjet za svako valjano historijsko razumijevanje nečijeg djelovanja. Ne može ispravno shvatiti misao izrazitog zastupnika neke struje, religije, ako sam nije prije nastojao, da se uživi u misaonost kruga, iz koga dotični smislilac proizlazi. Drugim riječima, bez predrasuda, dušom otvorenom i kongenijalnom za misaoni krug, i sa svim onima što istražuje i prikazuje, treba prići historijskom liku jednoga mislioca daleke prošlosti. To je prvi preduvjet, s kojim se mora pristupiti i prikazu umovanja sv. Anselma. Kako smo već gore istakli, pisac je, doista, nastojao s ljubavlju prema djelu sv. Anselma da prikaže njegove probleme. Ali, svatko ne bi se mogao složiti s drugom osnovnom tvrdnjom, koja se odnosi na mogućnost, da se potpuno uživimo u svijet, u kojem je živio sv. Anselmo. Kad bi veliki biskup canterburyski bio u historiji filozofije i teologije osamljena pojava; kad ne bi svojim djelovanjem nastavljao čitav niz mislilaca izrazitog smjera; kad ne bi imao sljedbenika, a njegova djela nam ne bi bila dostatno sačuvana: onda bi bilo opravdano zastupati misao: »teško je tvrditi: to je Anselmo vjerovao i to je uviđao. Smjet će se s nekim opravdanjem tek reći: Tako je mogao misliti Anselmo« (o. c. str. 19). Ali, dok imademo izdana sva važnija djela njegova u dobrom izdanju (G. Gerberon Paris. 1675., Venecija. 1744; Migne 158. 159). Dok je kritičkim studijama utvrđen utjecaj sv. Augustina na glavne momente u Anselmovom umovanju, iz čega se dosta sigurno može upoznati izvor, kojim se Anselmo služio kao podlogom svoga umovanja. Kad nam je dovoljno poznata problematika

vremena, u kom je živio i djelovao Anselmo. Kad je njegov rad podvrgnut kritici suvremenika, protiv kojih je već sam pisao obrane. Kad Anselmovo filosofsko i teološko djelovanje nadovezuje, s velikim poštovanjem i kongenijalnošću, toliki broj umova, zastupanih u skolastičkoj filozofiji i teologiji, tada mi možemo nesamo, s nekim opravdanjem, nego i s velikom sigurnošću reći: tako je uistinu mislio Anselmo. Ne smeta tome ni činjenica, da nijesu svi komentatori, branitelji i, djelomično, protivnici jednako shvatili misli Anselmove. Opreku između njih, ne stoji toliko u drugačiem shvatanu samih misli Anselmovih, koliko više u prosuđivanju njihove vrijednosti, dotično, naučne ispravnosti. Moguća su, u sporednim pitanjima, razilaženja o jasnom smislu riječi sv. Anselma, kako je gore str. 100 rečeno. Ali, valja imati pred očima činjenicu, da je on pisao jezikom latinskim, dakle, mrtvim jezikom. A na tom su jeziku pisana djela sviju skolastika do najnovijih vremena. Ni s jezične strane, dakle, ne zadaju Anselmova djela naročitih poteškoća. Ona pružaju, što više, čitaocu još i tu prednost, što glavne formule, definicije Anselmove prelaze u opću skolastičku baštinu, o čijem smislu ne može biti rasprave ni dvojbe.

Uslijed posebnog shvatanja pisca o mogućnosti spoznaje pravih misli Anselmovih, pitanje se odnosa znanja i vjerovanja, kako ga je Anselmo postavio, dosta razlikuje od načina, kako ga je pisac postavio i razradio. Već smo u prikazu Anselmova rada (str. 96) upozorili na smisao Anselmova aforizma: vjerujem, da uvidim. Možemo mirne duše kazati, da je od Anselma i njegovog vremena bilo daleko shvatanje vjere, kako je shvata dr. Pavlović. Rana je srednjevjekovna filozofija, na ruševinama kulture, što ih je sobom donijela seoba naroda, uzimala kao jedinu podlogu svoga umovanja vjerske objavljenje istine, po katoličkoj crkvi čuvane i predane novim pokoljenjima. Od vjere je primala svoje životne impulse, i u najužoj se vezi s objavljenim istinama ona izgrađivala. Uvjerena u potpuni sklad između Bogom zajamčenog poklada vjerskih istina s ostalim rezultatima ljudskog umovanja, srednjevjekovna je skolastika nastojala, da ih međusobno poveže, dovede u jedinstvenu obrazloženu vjelinu, kako je to veličanstveno uspjelo sv. Tomi Akvinskome. Prvi je upravo sv. Anselmo, koji kuša odrediti položaj i zadatak, što ga ljudsko umovanje imade na području vjerskih istina. Razumije se, da »vjera«, koju je Anselmo izražavao riječju »credo«, označuje čvrsto pristajanje razuma uz neke istine, za čiju istinitost jamči Božji auktoritet. Sasvim pak nešto drugog je vjera u smislu dra Pavlovića. Za njega ona znači nužnu vezu i bezuvjetno pristajanje čovjeka uz posljednju vrijednosnu smjernicu života (o. c. str. 21, 23). To nije »kršćansko vjerovanje«, fides theologica, o kojem govori sv. Anselmo, već u najširem smislu, ono što se razumijeva pod riječju »religija«. Dakle pojam po svom sadržaju znatno širi, nego samo vjerovanje. Razlika između jednog i drugog shvatanja je još jasnija, kad se uzmu u obzir misli izne-

sene u poglavlju: poduporanj vjere (o. c. 24—26). Vjera u smislu dra Pavlovića jest nešto, što uvid (= razumna spoznaja) ne može ni proizvesti, niti dokazati njezino postojanje, niti na koji način svesti njezinu istinu (o. c. str. 24). Prema Anselmu, razum mora da polazi od vjerskih istina, ako hoće doći do neke razumne spoznaje. Bez njih, on ne može išta uvidjeti (Proslogion c. 1). Sv. Anselmo praktično aplicira načelo tako, da, bez obzira na vjeru t. j. bez obzira na ugled Sv. Pisma, samom razumnom spoznajom hoće da dokaže egzistenciju posljednje vrijednosne smjernice, Božju egzistenciju. Ide pače i dalje, kad govori »nužnosti razumne istine« rationes necessariae, kojima se dade opravdati nauka o Presv. Trojstvu. Položaj, dakle, razumne spoznaje prema Anselmu je znatno veći, nego joj ga odreduje pisac u svom djelu. Anselmo hoće, da vjeru pred razumom opravda, dr. Pavlović poriče mogućnost razumnom uvidu, da nesamo ne može dokazati njezino postojanje, nego ni na koji način svesti njezinu istinu. Anselmo hoće dokazom ad hominem dokazati temelj vjerovanja, dr. Pavloviću je vjera nešto što pada u emocijonalni dio našega bivstva, tako, te kod njezinog postanka imade razum tako neznatni udio, te ga ni ne spominje. Istom nakon što se čovjek slobodno opredijelio uz najviši cilj i našao smisao života, može doći razum, da uvidi, kako je to doista najviše dobro. I ništa više nema da o tom kaže. Ne ću time reći, da je dr. Pavlović krivo shvatio sv. Anselma. Nego treba pokazati, da njegovo stajalište prema pitanju odnosa razuma i vjere iz temelja drugačije od Anselmovog, pa se prema tome, nadovezivanje na misli Anselmove ne može shvatiti kao strogo produženje ili popunjenje njegovih misli, nego je to na dovezivanje u znatno širem smislu riječi. Anselmova problematika je više povod, da pisac postavi, po riječima sličnu problematiku, a u stvari dosta različnu. Anselmo misli misaonošću i govori jezikom ranog srednjeg vijeka, a dr. Pavlović je na te riječi postavio sasvim suvremenu misaonost o odnosu religije i razumne spoznaje.

Razlika se izmedu problematike Anselmove i one dra Pavlovića još jače očituje u centralnom filozofskom pitanju egzistencije Božje. Anselmovo nastojanje ide za tim, da razumom dokaže realnu egzistenciju Božju. Pokazali smo, da se u tu svrhu služi aposteriornim dokazima, koji potsjećaju na dokazivanje Augustinovo. Njima nije bio potpuno zadovoljan. Smetalo ga je, što je svaki od tih dokaza ovisan o relativnim dobrima. Smetao ga je i luđak, koji reče u svom srcu: nema Boga (Ps. 13, 1). Zato hoće postaviti takav dokaz, koga mora prihvatiti i onaj, koji poriče Božju egzistenciju. I taj, upravo onda, kad poriče, da Bog postoji, pomišlja na Boga, kao najveće biće. Eto to je polazna točka njegovog ontološkog dokaza. Prema dru Pavloviću, nasuprot, samom diskurzivnom logikom ne mogu dokazati ni bitak, ni vrijednost, pa ni najviši bitak ni najviša vrijednost (o. c. str. 27). Dok se Anselmo, smatrajući se u posjedu vjere u Boga, moli Boga, da ga prosvijetli, te ga i razumom

upozna, razumom da mu se objavi, dr. Pavlović nalazi, da Anselmo ne traži najveće dobro u dokazu nego u molitvi (o. c. str. 29). Samom t. zv. ontološkom dokazu, koga popunjuje citatima iz Monologiuma (o. c. str. 31) pridaje dr. Pavlović relativnu vrijednost. On vrijedi samo za onoga, koji polazi iz vjere, u smislu već označenom (o. c. str. 21—23). A, to je subjektivno gledište, u opremi prema nesubjektivnom, znanstvenom (o. c. str. 35). U razvijanju ontološkog dokaza naglašuje misao, da Najviše biće dolazi u misaoni uvid po iskustvu vrijednosne svijesti, u kojoj se Bog proživljava kao stvarnost. A vrijednosna svijest, ne znači samo mišljenje, ili samo osjećanje ili samo čuvstvo, nego sve zajedno (o. c. str. 38—39). Ali, tko imade u duši ovakav doživljaj Božanstva, zar taj nije već unaprijed morao doći do uvida (razumne spoznaje) realne egzistencije Boga? Svi drugi duševni čini, koji prethode ovom razumnom činu spoznaje realne egzistencije dovode čovjeka tek do praga vjerovanja. I osjećanje, i čuvstvo, a naročito htijenje, sve unutrašnji sastavni dijelovi vrijednosne svijesti, pretpostavljaju višu razumnu spoznaju egzistencije onoga predmeta, prema kome se pokreću. Nemoguće je psihološki, da osjećanje, na koje se nadovežuje čuvstvo koje je potpuno usmjereno na subjektivna stanja, razbije uski krug vlastitoga »ja« i da izvješćuje o egzistenciji vrednota, koje nadilaze samo osjetno zamjećivanje. To je posao razumnog zaključivanja. Anselmo je taj postupak razuma formulirao ontološkim dokazom. Njegov je dokaz zato, da tako rečeno, racijonalno usmjeren. Kod izvoda dra Pavlovića se opaža potiskivanje racijonalnog momenta, a jako naglašavanje emocijonalnih, neracijonalnih momenata. Eto tu se jasno ispoljuju dvije problematike: jedna sv. Anselma, a druga dra Pavlovića. Nije nam svrha, da ex professo ocjenjujemo vrijednost problematike dra Pavlovića, ali je, donekle, već on sam dao njezinu ocjenu, kad je pri završetku svoje knjige (str. 54), traži novo opravdanje vjere, nego što ga je dao Anselmo, pripisujući Anselmu izvode, koji su zapravo njegovo nadovezivanje na misli Anselmovo.

Treći temeljni problem Anselmova umovanja, otkupljenje čovjeka, proveo je dr. Pavlović manje na osnovi svojih prethodnih razlaganja i svoje problematike. Tu se može reći, da je više, u užem smislu, nadovezivao na misli Anselmove. Pa to je i razumljivo. Problem otkupljenja je kod Anselma čisto teološki problem. Stoga su razloga izvodi dra Pavlovića vjernije oslonjeni na istinske misli Anselmove. Samo, upravo ovdje najsnažnije upada uoči osebujnost dra Pavlovića, da riječ Bog stalno piše malim slovom. Kad je čitavom knjigom nastojao da s pietetom prema sv. Anselmu obrađuje probleme u vezi s njegovim djelima; kad je u Bogu Anselmovom našao najviše vrijednosno mjerilo života, realnost koja izvan nas postoji; kad se toliko uživio u mentalnost sv. Anselma, te svrhu utjelovljenja Boga nalazi, »da *oni*, koji u *nj* vjeruju, u vjeri svojoj crpaju snage za vječni svoj poziv, da budu borci carstva božjega po pouzdanju, da im S p a s i t e l j (podcrtao ja!) živi (o. c. str. 51):

onda je bilo očekivati, da će »ono najviše ili najveće, što pokreće ljudski duh« (o. c. str. 11) dobiti dolično vanjsko priznanje, i, u smislu i tradicija naše narodne, zapadne kulturne prošlosti, biti pisano velikim slovom!

Uza sve to, dra Vuka-Pavlovića ide hvala, što je, dobrom voljom, zahvatio s filozofskog gledišta u problem opravdanja vjere. Svojom je raspravom uspio pokazati, da su pitanja, koja su uzbuđivala nadbiskupa canterburyskoga u dalekoj prošlosti, i danas aktuelna. Jer to su istinska, najdublja pitanja čovječje duše. Kako pak ni sam nije imao namjere, da ih potpuno obuhvati i riješi, nego samo nadoveže nekoliko misli na Anselmovo umovanje, nije bila svrha ni ovih redaka, da se upuste u kritiku problematike dra Pavlovića nego da, poređujući je s Anselmovom, istaknu i tako potvrde svu važnost i teškoću problema opravdanja vjere.



Recenzije.

De Lama (P. Marianus, O. S. A.). **S. Augustini doctrina de Gratia et Praedestinatione** (Ex opere imperfecto contra Julianum excerpta). U 8°, 1934, str. VIII—155. Lir. 8. (Marietti. Via Legnano, 23, Turin).

Već sam naslov odaje aktuelnost ove publikacije svakome, koji se zanima za problem milosti, slobodne volje i predestinacije.

Ovaj problem u svojoj analizi donosi sobom niz pitanja, u kojima želimo, koliko je to moguće, da budemo na čistu. Tako se pitamo što je milost, koja se u teologiji nazivlje »gratia sufficiens«? U čemu se milost, koju zovemo »gratia efficax« razlikuje od milosti, što se zove »gratia sufficiens«? Da li »gratia sufficiens« postaje »gratia efficax« svojom unutrašnjom biti t. j. ab intrinseco ili isključivo odlukom slobodne volje t. j. ab externo? Drugim riječima: Da li gratia efficax ugrožava čovječju slobodnu volju? Ima li prema tomu predestinacija? Što je s predestinacijom, koja uči absolutam praedestinationem bonorum et absolutem, positivam reprobationem malorum?

I pošto je jasno, da je ova heretička predestinacija u sukobu s pravdom, svetošću i milosrdem Božjim, hoćemo li se prikloniti onima, koji — pozivljući se na Sv. Pavla i na Sv. Augustina — uče absolutam praedestinationem bonorum et negativam tobože reprobationem malorum?

Kako je ova posljednja predestinacija svakako »praedestinatio ante praevisa merita i demerita«, da li bi se možda baš sa Sv. Pavlom i sa Sv. Augustinom dala utvrditi predestinacija koja se zove »praedestinatio post praevisa merita et demerita« tako da spas pojedinih ljudi zavisi o sudjelovanju njihove slobodne volje? Ima li tajna i u ovoj predestinaciji? Gdje je ova tajna? Itd. itd.

Sve su to pitanja povezana s imenom Sv. Augustina, koji nosi naslov: »Doctor gratiae«.

Prema naslovu poglaviti je predmet ove knjižice nauka Sv. Augustina o milosti i predestinaciji. Povrh toga obrađeno je ovdje pitanje grijeha i to napose istočnoga grijeha, pitanje čovječje volje, izvor moralnoga zla te neizmjerni plodovi otkupljenja ljudskoga roda po Kristu.

Izdavač navedene nauke Sv. Augustina našao je povod u tome, što Lange u svojem djelu o milosti (Hermannus Lange, De gratia, Tractatus dogmaticus, Friburgi Brisgoviae, 1929) neispravno donosi nauku

Sv. Augustina o milosti i slobodi čovječje volje tako da bi prema Sv. Augustinu milost Božja postajala »efficax ab intrinseco« i time sudjelovanje čovječje volje bilo posve izlišno i što bi nas nužno vodilo do predestinacije koja se zove »praedestinatio ante praevisa merita vel demerita«. P. Lama napada i druge prikaze, što ih Lange donosi tobože kao izvornu nauku Sv. Augustina.

P. Lama smatrao se izazvanim te je u tu svrhu izdao nedovršeno djelce što ga je Sv. Augustin napisao bio protiv Julijana eclanskoga biskupa, koji je poznat kao propagator Pelagijanizma.

Julijan eclanski se rodio pod konac IV. vijeka u Apuliji od plem. obitelji. Odgojen je bio u kršć. duhu. Sv. Augustin bio je u prijateljskim vezama s njegovim roditeljima i zato je Sv. Augustin prigrlio Julijana i nije ga napustio niti onda, kada je od Julijana bivao napadan. Julijan je sebi svojim umom stekao glas među znanstvenjacima svojega vremena i taj glas uživao sve dok nije zagrezao bio u Pelagijanizam. U to doba Julijan je bio — kako veli Sv. Augustin — magis tamen lingua quam mente valens, in disputatione loquacissimus, in contentione calumniatissimus, in professione fallacissimus«.

Kada je naime Sv. Augustin izdao bio djelo »De nuptiis et concupiscentia« napao ga je Julijan sa djelom od 4 knjige. Sv. Augustin odgovorio je na napadaje Julijanove u drugom svesku spomenutoga djela »De nuptiis et concupiscentia«. Julijan je uzvratio Augustinu djelom što ga je razdijelio u osam knjiga. Protiv ovih osam knjiga izdao je Sv. Augustin ovo djelo ali ga nije posve dovršio, jer ga je međutim zatekla smrt.

Ovo se izdanje nauke Sv. Augustina o milosti i predestinaciji preporuča. **(r.)**

Ivan Ostojić, Benediktinska opatija u Povljima na otoku Braču, Split 1934, str. 112.

Naša crkvena historija, osobito ona vjerskog života, makar bila i te kako bujna, a i važna ne samo za našu nego i za crkvenu historiju uopće, jer se odigravala na raskršću Istoka i Zapada ipak, jer je neobrađena u historiji je neuvažena i nepoznata. O pojedinim biskupijama i redovima, a da i ne spominjem samostane, župe i crkve, nema radova, tako da nam je mnogo toga nepoznato, i to ne samo u pojedinostima nego u osnovnim crtama. Zato svaka nova publikacija, osobito monografija, jer su one osnov historije, za nauku je dobit.

Takva je radnja i dr. I. Ostojića o opatiji u Povljima, koja je opatija i do sada bila poznata ali samo po imenu radi svog kartulara i natpisa, napisanih ćirilicom. Moram upozoriti da naziv listina, pak i registar, za taj dokumenat, da je diplomatički potpuno pogrešan. Opći diplomatički naziv za takvu vrst dokumenata je kartular ili kopijalna knjiga, a u našim stranama postojali su nazivi montaneum (u Splitu i okolici), policorion i topicus (u Zadru i okolici). Povljanski dokumenat sa listinom ili ispravom ili sa registrom nema ništa, to je kartular.

Plus je radnje dr. Ostojića, što se nije ograničio kao njegovi prethodnici (Ciccarelli, Rački, Radić, Ćorović, Kolendić, Vrsalović i dr.) na same tekstove kartulara i natpisa, nego je dao i iscrpljivi historijat te opatije ukoliko je to bilo moguće. Nažalost, jer nema dokumenata, a i kartular malo pomaže, početak, razvoj i prilike te opatije sve do u XV. stoljeće, osim nekih pojedinosti, potpuno su nepoznate. Tako nezna se kojemu je redu baš ta opatija pripadala; da li benediktincima ili kojemu drugomu, jer se to nemože direkte ni indirekte iz dokumenata da utvrdi. Postupati pak, kako je D. K. Š. to činio (Croatia sacra, br. 7, str. 2—5) nije historički ispravno; Š. učinio bi veliku uslugu našoj historiji kad bi, ne za 113 benediktinskih skamostana kako ih je on nabrojio nego i za polovicu toga, mogao da nađe historijsku potvrdu. Š. došao je do tog broja mnoge samostane podvostručivši ili ubrojivši razne eremitaže XV. i XVI. stoljeća. Tako nemože se a priori držati, kako naš auktor drži, da je opatija u Povljima bila benediktinska.

Historijat pak opatije od početka XV. st., otkad je ona postala prosti beneficij. kojega ius patronatus imaju stalne obitelji na Braču, pak do njena dokinuća po Francuzima 1807., dotično do god. 1816. (1828.) kad su njena dobra bila određena za uzgoj svećeničkog pomlatka, auktor je na osnovu dokumenata iscrpljivo obradio. Taj historijat nije važan za samu opatiju, nego i za opće prilike na Braču kroz to vrijeme, jer su pravo izbora imale one obitelji raštrkane gotovo po cijelom Braču; borbe su pak za taj beneficij bile česte i oštre, a tim i historijat od općeg interesa za sav otok.

Uz historijat opatije auktor je jedan dio radnje posvetio tekstu kartulara i natpisa (str. 27—66). Kartular je napisao ćirilicom 1. XII. 1250. splitski kanonik Ivan; natpis je pak iz svršetka XII. st., urezan ćirilicom na jednom nadvratniku. Tekst — šteta što nije priložena fotografija dokumenta — popraćen je obilnim i stručnim opaskama. Osobito su važne one topografske, jer većina lokaliteta još i danas postoji, a auktor ih je kao mještanin utvrdio i označio.

Publikacija je popraćena sa više slika i crteža. Pojedinostima historijskim, diplomatičnim ili stvarnim, amo i tamo, sa naučne strane moglo bi se prigovoriti, ali to ni najmanje ne upliviše na vrijednost radnje, koja je u glavnomu dobra, te hvale i preporuke vrijedna. **M. Barada.**

Theologiae dogmaticae manuale, quod secundum principia S. Thomae Aquinatis exaravit **Franciscus Diekamp.** S. Th. D. in Universitate Monasteriensi professor p. o. Ecclesie Cath. Monast. canonicus, S. S. praelatus domesticus juxta editionem sextam versionem latinam curavit Adolphus M. Hoffmann O. P. S. Th. Doctor et Lector. Volumen IV. De Sacramentis, tum in communi tum in specie et de novissimis. Typis societatis S. Joannis Evangelistae Desclée et Socieorum Parisiis, Tornaci, Romae 1934.

Njemačka izdanja Diekampove dogmatike s velikom su pohvalom primljena od sviju i sa sviju strana. Njegova je velika odlika da je u izlaganju teza i donošenju argumenata sačuvao zlatnu sredinu. Svako pitanje dosta je obrazloženo i ukrepljeno dokazima, a ipak se ne osjeća u doka-

zivanju nikakva preopterećenost i suvišnost. Sve je odmjereno. U djelu se također osjeća posebna jasnoća i u izlaganju i u dokazivanju.

Kraj svih velikih odlika iznijet ćemo nekoje primjetbe.

U pitanju ustanove sakramenata zastupa auktor mišljenje, da je Krist »in specie« ustanovio materiju i formu sakramenata te da prema tome Crkva nema vlasti mijenjati materije i forme. Ovo se stajalište uistinu čini ispravnije. Ali nam se ne sviđa auktorovo rješenje teškoća, koje su s ovim mišljenjem povezane. Tako na pr. o teškoći, koja u vezi s ovom sentencom dolazi kod zadnje pomasti, kaže: »Quod si Ecclesia tamquam conditionem validitatis statuit, ut oleum sit benedictum et quidem ab Episcopo, substantia sacramenti immutata manet«. »Potestatem vero talem conditionem statuendi habet Ecclesia ex mandato Christi, ut gratiarum media ita administret, sicut dignitati sacramentorum et emolumento spirituali recipientium congruit.« Ako Crkva imade pravo postavljati vanjske uvjete valjanosti sakramenata koji se odnose bilo na riječi, bilo na neke čine, tvar ili njezinu kakvoću, onda nam nije jasno kako to ne znači dirati u materiju i formu ili in substantiam sacramentorum. Stoga nam se čini, da se ovakve teškoće imadu rješavati drugim putem. — Kod izlaganja nauke o uzročnosti sakramenata zabacuje auktor Billotovu tezu de causalitate intentionali i zastupa vrlo tešku tezu de causalitate physica. Ne stoji auktorova tvrdnja, da se u Billotovoj sentenciji »valor characteris sacramentalis valde restringitur«. Karakter treba promatrati u fizičkom i u moralnom juridičkom redu. U moralnom redu karakter je »potestas et deputatio spiritualis«; a u fizičko-ontološkom redu jest accidens spirituale. Stoga je karakter physica expressio moralis potestatis i. e. potestatis ministerialis sacrae. Ne slijedi takoder zaključak auktorov, da u sentenciji Billotovoj karakter više nije »res et sacramentum«. On je res et sacramentum, jer je on prvi neposredni učinak vanjskog sakramentalnog znaka te kao fizički odraz juridičke moći i sakramentalnog stanja zahtijeva i traži rem tantum — milost. — Glede transubstanciacije zastupa tezu, da actio conversiva znači »productionem corporis et sanguinis Christi sub speciebus panis et vini, ideoque eam producere ipsam substantiam«. Time se dakako opet udaljuje od Billotove sentencije, da je transubstantio simplex actio conversiva, qua Deus imediate quidquid entitatis est in substantia panis mutat in id quod est entitatis in substantia corporis Christi praeexistentis et non mutati, ita ut tota mutatio fiat in pane, cujus substantia tansit dum remanent dimensiones. — U tezi o Kristovoj prisutnosti u Euharistiji razlikuje quantitatim externam et internam te Kristu u Euharistiji pridaje quantitatem internam, što se čini manje skladno s onim, što o pretvorbi i dosljedno o konsekvencama, koje iz nje slijede, uči tradicija i koncil tridentski. Ovaj inače jasni, pregledni i pouzdani priručnik dobro će doći ne samo studentima nego i svećenicima, koji hoće da u pojedinim teološkim pitanjima brzo nađu jasnu orijentaciju i čvrsto dokazanu kat. nauku. Odlika je auktora i to, što se drži sv. Tome te nije kod pojedinih pitanja zanemario spekulativne strane. Latinski prijevod jest odličan te će zacijelo mnogo pridonijeti tome, da će se Diekampov udžbenik još više proširiti po svijetu. **(S. B.)**

Duns Scot bio vođa onih, koji su tako odriješito branili katoličku nauku o Bezgriješnom Začeću. **Dr Janko Šimrak.**

Acta Franciscana Hercegovinae provinciarumque finitimarum tempore dominationis Othomanae, Tomus I. ab an. 1463—1699, collegit, digessit notisque illustravit P. dr Dominicus Mandić, O. F. M., exminister provincialis Hercegovinae (Mostar 1934.)

To djelo sadržava 307 stranica velikoga formata. Naša javnost kao da nije niti zapazila vrijednost ovoga djela za našu ne samo crkvenu nego i narodnu povijest. Ta je činjenica to žalosnija, što se ovdje obrađuje baš ono doba, koje je uz našu najstariju povijest najtamnije i koje je do sada obrađeno samo u odlomcima. To je doba turske prevlasti nad našim narodom. Naših domaćih dokumenata ima vrlo malo, jer se tada sablja pasala i išlo u boj, a nije se mislilo na knjigu. Pisac si je postavio zadaćom obraditi kritički povijest hercegovačkih franjevaca ili bolje rada franjevačkog reda na današnjem teritoriju Hercegovine. Kad se latio toga zamašitoga posla, odmah je u početku zapazio, da su dosta oskudni dokumenti za to vrijeme. Što je drugo mogao učiniti nego baciti se na studij neizdanih i nepoznatih dokumenata? Radi toga je počeo studirati materijal u domaćim arkivima, u prvom redu u franjevačkim, zatim u bečkim arkivima i najviše u rimskim arkivima. Dakako da se glavni dio dokumenata nalazi u arkivu Kongregacije Kardinala De Propaganda Fide. Iz svih tih arkiva sabrao je dr Mandić jedno 1.500 dokumenata. Prvi dio objelodanjuje u ovoj knjizi.

Nije bilo potrebito, da je pisac svoje kritičko djelo opteretio dokumentima, koji su već štampani. Dosta bi bilo, da je na njih učino čitaoca pozornim. Isprika, da čitaoci teško dolaze do takvih izdanja dokumenata, ne vrijedi, jer će čitaoci teško doći i do ovoga izdanja dokumenata. Onaj, koji hoće ova pitanja studirati, lagano će naći izdanja, u kojima su štampani izvori. Dakle u budućim izdanjima neka se nipošto ne štampaju dokumenti, koji su već gdjegod ugledali svijetlo! Čini nam se, da je pisac i u tomu pogriješo, što je note napisao na mjesto na latinskom, na narodnom jeziku. Kad je sve na latinskom jeziku izdano, onda su i note morale biti ispisane na tom jeziku, da djelo mogu upotrebljavati u cijelosti i strani učenjaci

Dr Mandić je sa 247 dokumenata, koje je štampao u ovom djelu, rasvijetlio mnoge posve nepoznate stranice naše crkvene i narodne povijesti, pa jedva čekamo, da ugleda svijetlo drugi i treći dio ovoga njegova izdanja, dakako bez dokumenata, koji su već bilo gdje štampani, i sa latinskim notama! **Dr Janko Šimrak.**

Dr Ivan Bujčev: Avvisi di Ragusa, documenti sull' impero Turco nel sec. XVII. e sulla guerra di Candia (Orientalia Christiana analecta 101, Pontificium institutum Orientalium studiorum Roma 1935) str. 296.

Pisac je izdao 213 dokumenata od 12. I. 1607—8. V. 1663. U uvodu, koji je ispisan na punih 47 stranica, ističe, kako je dubrovačka republika

bila jedina država na Balkanu, koja je kroz dugo vremena turskoga gospodstva posredovala između istoka i zapada, između turskoga carstva i zapadnoga kršćanstva. Diplomaciom i prirođenom okretnošću Dubrovčani su znali ne samo sačuvati svoju samostalnost nego su trgovali u svim važnijim mjestima turske carevine na Balkanu. Prefekt vatikanskog arkiva Mons. Angelo Mercati pronašao je izvještaje, koji su u to vrijeme slani iz Dubrovnika u Rim, pa mu je živa želja bila, da se ti dokumenti i publiciraju. Izvan svake je sumnje, da će ti dokumenti rasvijetliti mnogu tamnu i nepoznatu stranicu onoga doba, ali za našu kulturnu i crkvenu povijest nemaju osobitoga značenja. Vrlo malo dokumenata tiču se naših domaćih prilika nego većinom odnošaja Turaka prema drugim narodima i državama. Time nipošto ne mislimo umanjiti vrijednost ovih dokumenata za opću historiju onoga doba, osobito za historiju Turaka, nego samo konstatirati, da ovi izvještaji, iako su napisani u Dubrovniku, najmanje rade o Dubrovniku i našim krajevima.

Pisac je u uvodu naveo obilatu literaturu o Dubrovniku i o balkanskim zemljama. Trsio se, da izdanje tehnički bude što bolje. Na koncu je dodao lično i stvarno kazalo. **Dr Janko Šimrak.**

D. Dr. Sebastian Euringer, Die aethiopischen Anaphoren des hl. Evangelisten Johannes des Donnersohnes u. des hl. Jacobus von Sarug, nach drei bzw. vier Handschriften herausgegeben u. übersetzt (Orientalia Christiana num. 90, 1934, Roma).

Pisac iznosi u originalu i u njemačkom prijevodu formular svete službe Sv. Ivana evangjeliste, kako se on nalazi u liturgikonu abesinske katedrale u Jerusalemu iz posljednje četvrti prošloga vijeka. Čudnovato je, da prijevod nije izrađen na latinskom jeziku.

U prvom dijelu te anafore (kanona) izriče se hvala Gospodu. Iza toga se spominju oni, za koje se sveta žrtva prikazuje: za crkvu, proroke, apostole, mučenike, metropolite, svećenike, đakone, lektore, pobjedonosne kraljeve, djevice i djevce, pokojnike, krštene, za one, koji su kopljem ubijeni, za sve siromašne i bijednike i za samoga svećenika. Taj dio sjeća na proskomidiju u liturgiji bizantinskoj Sv. Ivana Zlatoustoga i Sv. Vasilija Velikoga. Kanon službe sadrži ovu konsekraciju nad prilikama kruha: »Ovo je moje tijelo. Ko ga god jede, ne će umrijeti i ko ga uzima, ne će sagnjiti. Uzmite, jedite svi od njega!« Konsrekracija nad prilikama vina glasi: »Ovo je krv moja novoga reda. Ko je god pije, ne će umrijeti. Isto tako, ko je uzima, ne će sagnjiti. Uzmite, pijte svi iz nje!« Iza toga svećenik prikazuje Bogu žrtvu sa Abelom i sa svim svecima, sa Noem i sa svim pobožnima, sa svetim Ocima, sa Mojsijem i prorocima, sa Simonom Petrom i svim učenicima, sa Pavlom i svim apostolima, sa Stjepanom i svim mučenicima. Epikleza glasi ovako: »Neka siđe s neba tvoj životvorni i sveti Duh i neka stoluje, stanuje i boravi i blagoslovi euharistijski dar ovoga hljeba i neka posveti i čašu, da ovaj hljeb bude dioništvo tvojega životvornoga tijela i ovaj kalež dioništvo tvoje pomirujuće krvi.«

U anafori (kanonu službe) Sv. Jakoba iz Saruga moli se u prvom dijelu, da se Bog smiluje radi proroka i apostola, radi zaređenih svećenika i slavnih mučenika, radi blagoslovenih pravednika i uzdržljivih djevica, radi evangjelista: Mateja, Marka, Luke i Ivana. To bi dakle bila bizantinska proskomidija u drugom obliku. Ovdje nema prave konsekracije nego se samo historijski pripovijeda, što se dogodilo na posljednjoj večeri ovako: »Ti si uzeo kruh u svoje svete ruke, da ga dadeš tvojim čistim apostolima. Ti, koji si tada blagoslovio, blagoslovi i sada ovaj hljeb. Koji si tada prelomio, prelomi i sada ovaj hljeb!«

Nad vinom govori: »I opet si uzeo miješajući kalež sa vinom i vodom, da ga dadeš svetim svojim učenicima. Koji si tada posvetio, posveti, Gospode, i sada ovaj kalež! Koji si tada razdijelio, dijeli i sada ovu čašu. Koji si tada ujedinio, ujedini i sada ovaj kalež sa ovim kruhom, da bude tvoje tijelo i tvoja krv «

Iza toga dolazi epikleza, koja u početku glasi: »Neka se otvore vrata svijetla i neka se rastvore vratnice slave i povući će se zavjesa ispred lica Očeva, i gle, neka siđe Janje Božje i neka stoluje na ovom svećeničkom stolu, koji je pređa mnom, tvojim slugom, pripravljen. I bit će poslan Melos, strašni ognjeni mač. Neka se on pokaže nad ovim hljebom i kaležom i neka svrši ovu euharistiju!«

Kad bi pisac bio znao isporediti ove dvije anafore sa drugim obrascima liturgija na istoku, bio bi učinio veliku uslugu znanosti. Isto je tako bilo potrebito prikazati historijski razvitak ovih dviju anafora.

Dr Janko Šimrak.

Orientalia Christiana 1934: N. De Baumgarten: Généalogies des branches régnantes des Rurikides du XIII au XVI siècles (Orientalia Christiana num. 94. 1934). Učeni pisac iznosi devetnaest tabela genealogija sa opširnim tumačem i kazalom. Sigurna je stvar, da ova rasprava znači veliki doprinos za povijest Rurikovića prema najnovijem povjesnom istraživanju.

Num. 95: F. S. Müller: Die unbefleckte Empfängnis der hl. Jungfrau im Bekenntnisse der koptischen u. aethiopischen Kirche.

T. Spačil: Può S. Cipriano essere invocato come testimonio per il primato? — Ova rasprava iz pera jednoga od današnjih najboljih poznavalaca istočne bogoslovije od velike je važnosti, iako je nastala prigodom prikaza jedne knjige.

Stanovište Sv. Ciprijana kartaškoga vazda je zadavalo velike muke i historičarima i dogmatičarima u pitanju njegova odnosa prema rimskom biskupu kao nasljedniku Sv. Petra. Iz Ciprijanova glavnoga djela »De unitate ecclesiae« i iz njegovih poslanica navađali su se citati za i protiv. Godine 1910. izdao je profesor na katoličkom bogoslovnom fakultetu u Münchenu Hugo Koch raspravu: »Cyprian u. der römische Primat.« Koch bi htio sa svom silom dokazati, da kad Ciprijan kaže, da je crkva sagrađena na Petru kao pećini, ne misli ništa drugo izreći nego samo to, da

Num. 88. Theophilus Spačil: Doctrina theologiae orientis separati de revelatione, fide, dogmate, pars prima: doctrina theologiae orientis separati exponitur. — Ovaj se svezak proteže od 145—390 stranice. Pisac raspravlja o mišljenjima novijih bogoslova odijeljene crkve o naravi i postanku religije uopće, o revelaciji, o izvorima objave, o Svetom Pismu, o tradiciji, o dogmi. U posljednjem paragrafu isporeduje ovu nauku s naukom katoličke crkve. **Dr J. Šimrak.**

Ljudevit Lallemant: Nauka o duhovnom životu. Izdanje »Vrela života«, knjižnice za duhovni život. Knjiga prva. Preveo kateheta Petar Živković, str. 280, format 12 ½—1/7 ¾. Cijena kad se naruči sama ova knjiga 30 din. Za one koji se odmah pretplate na ovogodišnja izdanja obje knjige stoje skupa samo 40 Din (Sarajevo, Sokolović M. Paše, 5. — U elegantnoj opremi, na posve bijelom papiru s modernim omotom koga resi simbolički znak: »Jelen na vrelu«... što ga je izradio naš akademski slikar Gabriel Jurkić, izašla je prva knjiga ove novopokrenute bilioteke. S prvih stranica upada u oči lagani stil i čist hrvatski jezik. O Lallemantu i njegovoj duhovnoj nauci ne treba ni govoriti. On je ovim djelom postao najslavniji duhovni pisac svoga stoljeća. Prednost je njegovoga djela što na jednostavan i povezan način obrađuje sve strane duhovnog života. Što piše s nekom toplinom i uvjerljivošću, koje neodoljivo osvajaju. Zbog sveg ovog možemo reći, da pojava biblioteke »Vrela života« u ovakovoj opremi i s ovakovim djelima kao što je ovo prvo treba smatrati pravim književnim događajem na području naše duhovne literature. Neočekivano velik odaziv, što ga je biblioteka doživjela još prije izlaska ove prve knjige govori, da je ona pogodila prave želje i težnje čitalačke publike i da je čeka, ako Bog htjedne, velika budućnost. S pretplatom treba požuriti, jer je naklada ograničena. Novac slati čekom na »Vrelo života«, pod br. 1111.

Crnica Dr. O. A., Glavni događaji iz povijesti Preslavne Gospe od Zdravlja, Split — Dobri. Izdala uprava Svetišta Gospe od Zdravlja, Split —Dobri. Šibenik 1934. Str. 99, cij. D 5.

Čudotvorna Gospa od Zdravlja, koja se štuje velikom pobožnošću u crkvi OO. Franjevaca u Splitu na Dobromu, na daleko je poznata sa čudesnih ozdravljenja i drugih bezbrojnih milosti što ih dijeli svojim štovateljima. Dr .O. A. Crnica, dosadašnji upravitelj iz Njezina svetišta, iznio je u ovoj brošuri glavne događaje iz Njezine prošlosti. Opisao je naime posebne zgode, u kojima je Preslavna Gospa od Zdravlja pritekla u pomoć svom odabranom narodu na Dobromu i svima drugima koji su ju u pomoć zvali. Gospa od Zdravlja je u pravom smislu »Pučka Gospa«, jer Nju štuju i u pomoć zazivaju svi slojevi puka, a Ona siromasima pomaže i ondje, gdje bi ljudska znanost mogla pomoći. Na svršetku pisac dodaje 45 novijih milosti, koje je Majka Božja udijelila svojim štovateljima, preko ove svoje čudotvorne Prilike, u posljednje vrijeme, a u kojima se očito vidi prst Božji. — I vanjska je strana brošure vrlo ukusna. — Preporučamo.

Bibliotheca Mariana Medii aevi. Textus et disquisitiones. Collectio edita cura Instituti Theologici Makarskensis (Jugoslavija). Fasc. I. Ioannis De Polliaco et Ioannis De Neapoli: Quaestiones Disputatae de Immaculata Conceptione Beatae Mariae Virginis, Quas ad fidem codd. mss. edidit Carolus Balić, O. F. M. Sibenici (Jugoslavija) 1931. Vol. in 8°, pp. LVI + 110. Pretium huius fasc. incluso sumptu pro vectura: Dollar 1.45; RM. 6; Frcs Fraç 35; Belgas 10; Lir. 27; Schill. 10. Petitiones mittantur ad »Bibliotheca Mariana«, franjevački Samostan. Makarska (Jugoslavija).

Prolegomena sadrže ukratko nauku I. de Polliaco i I. de Neapoli o bezgriješnom začeću Bl. Dj. Marije. Iznose se razlozi oporbe protiv nauke Duns Skota te argumenti sv. Tome, sv. Bonaventure, sv. Bernarda i dr. protiv bezgriješnog začeća. Isto se tako iznosi stajalište, što ga je iznio Henricus Gandavensis, da je naime bl. Dj. Marija bila u istočnom grijehu samo »in instanti et in transitu« te konačno argumentacija Duns Scota, koji je kao branitelj bezgriješnog začeća Bl. Dj. Marije izašao kao pobjednik. Isto tako iznose prolegomena život i rad I. de Polliaco i I. de Neapoli te razloge zašto se iznose ne samo njihove rasprave o Bl. Dj. Marije nego zašto je uopće ustanovljena Bibliotheca Mariana. Iza toga donosi djelo tekst I. de Polliaco i I. de Neapoli koji sadrži raspravljanje zašto se Bl. Dj. Marija ne može smatrati, da je bila bez grijeha začeta. Nema dvojbe, da su izdanja Bibliothecae Marianae uopće, a napose ovo izdanje vrlo važno za historiju dogmata, jer nam prikazuje, kako je u ljudskom umu sazrijevala i vremenom do pune jasnoće došla spoznaja one istine, koja je od početka kao objavljena živjela u kršćanstvu. Auktor pak zaslužio je svaku hvalu za kritičko izdanje navedenih tekstova. Djelo preporučujemo.

Dr. Alois Schrattenholzer. Soziale Gerechtigkeit. Die Lehre von der natürlichen Gemeinschaftsgerechtigkeit. Ulrich Mosers Verlag. Graz 1934. str. 205. U nizu djela, što ih izdaje »Studienrunde katholischer Soziologen«, Wien, objavio je profesor moralne teologije u St. Pöltenu, dr. Schrattenholzer vrlo aktuelnu knjigu o socijalnoj pravednosti. Kako je pitanje naravi i obaveza socijalne pravednosti u nauci dosta neizgrađeno, to je pisac poduzeo, da sa stanovišta naravnog prava protumači bit i djelokrug one pravednosti, kojoj je puk dao ime socijalna pravednost. Zadaća je to aktuelnija, što i enciklika »Quadragesimo anno« govori o praktičnim zahtjevima socijalne pravednosti. U poglavljima: Vorgeschichte der Lehre (str. 23—45), Darstellung der Lehre (str. 46—62), die Auswirkung der Gemeinschaftsgerechtigkeit in den verschiedenen Gemeinschaften (str. 63—97), die natürliche Gemeinschaftsgerechtigkeit im Wirtschaftsleben (str. 98—116), die Wirtschaftshilfe in den verschiedenen Wirtschaftskreizen (str. 117—178), die natürliche Gemeinschaftsgerechtigkeit und die berufständische Ordnung (str. 179—205) iscrpao je, u glavnoj liniji, sve, što se principijelno može kazati o socijalnoj pravednosti. Namjerno nije pisao strogo znanstvenim stilom, te je uklonio i znanstveni aparat, samo da omogući širim slojevima jasno poznavanje aktuelnih problema. Ali to ne znači, da su njegovi izvodi bez naučne temeljitosti. Jasno i sigurno razlaže osnovne

pojmove, dobro dokazuje svoje mišljenje, i pokazuje put praktičnoj aplikaciji na suvremeno staleško uređenje države. Tkogod želi principijelno objašnjenje mnogih problema društvenoga i gospodarskoga života naših dana, taj će naći u knjizi sakupljeno mnogo gradiva, što se, dosada, odijelito prikazivalo u raznim naučnim predmetima. Stoga se knjiga sama preporuča.

Dr. N. K.

Sveuč. prof. Dr. T. Tóth: Krist i mladež. Savremena Pitanja, serija VIII. Mostar 1934, str. 230 + 6. Odlično djelo jednoga od najboljih poznavalaca duše suvremene školske omladine, dra. T. Tótha, dobili smo zaslugom redakcije Savremenih Pitanja u hrvatskom prijevodu. O djelu u njemačkom prijevodu bilo je u ovom listu govora (Bogosl. Smotra. 18 (1930) str. 365). Hrvatski je prijevod prema novijem i popunjenom izdanju spremio Dr. E. P. Krajinović. Prema tome, imademo prednost pred njemačkim izdanjem u toliko, što hrvatski prijevod donosi 15 novih, i to vrlo aktuelnih poglavlja, kojih nema u njemačkom. Prijevod je vrlo dobro uspio. Jezik je čist i pravilan, a stil odgovara duhu hrvatskog jezika, te se djelo čita kao da je pisano u originalnom jeziku. Kao knjigu, iz koje će naši đaci, i srednjih i viših škola moći upravo meditirati život Isusov i u njem naći pobude za svoje svagdanje duhovne potrebe, najtoplije preporučamo odgojiteljima naše mladeži, da je dadu u ruke đacima, za koje je pisana.

Dr. N. K.



Uredio: Dr. S. Bakšić.

SADRŽAJ:

I. ČLANCI:

II. PRIKAZI, IZVJEŠTAJI, BILJEŠKE:

III. RECENZIJE: